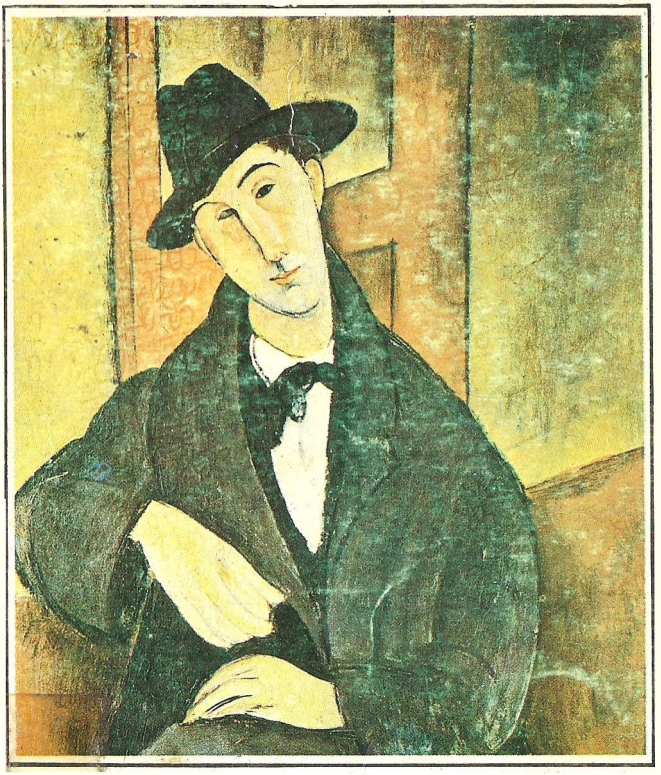
MOLIÈRE EFENDİ

Bulgakov

CAN

Türkçesi
ÖZDEMİR İNCE

MOLIÈRE EFENDİ

Bulgakov

Özgün adı

Zizn Gospodi na de Moliéra

İKİNCİ BASKI İÇİN BİR ÖNSÖZ DENEMESİ

ÖZDEMİR İNCE

Mikhail Afanaseviç BULGAKOV (1891 Kiev - 1940 Moskova) bir profesörün oğludur. Tıp okudu, 1919'a kadar taşra doktorluğu yaptı. Daha sonra 1922-1926 yılları arasında "Gudok" adlı bir yergi dergisinde çalıştı. Bulgakov özellikle 1920 yıllarının, yeni siyasal ekonomi evresine geçiş döneminin yergi yazarıdır. Küçükburjuva dünyası ile hesaplaşması *Zoykina Kvartira* (1926, "Soyka'nın Evi") adlı güldürüsünde görüldüğü gibi, edilgen gözlemci tutumu yüzünden etkisini yitirir. *Belaya Gvardiya* (1925, "Beyaz Muhafızlar") adlı romanı ile bu romandaki motiflere dayanan *Dni Turbinych* (1926, "Turbin Kızkardeşlerin Günleri") adlı başarılı oyunu ile yeni bir felsefi-sanatsal nitelik taşıyan *Beg* (1928, "Kaçış") adlı oyunu, Bulgakov'un karmaşık dünyagörüşsel gelişimine tanıklık ederler. Bulgakov, bu yapıtlarında, içsavaş sırasında karşı-devrimci güçlerin yenilgiye uğratılışı çevresinde, birey ile toplum, öznel istek ile toplumsal zorunluluk arasındaki çatışmayı ortaya koyar. *Kabala Svyatoş* (1932, "Sahte Ermişin Hilesi") adlı oyunu Molière'in yazgısı çevresinde, sanatçı ideali ile feodal mutlakçı çıkarlar arasındaki karşıtlığı işler. Molière'in oyunlarına dayanan *Polounny Zurden* (1932, "Deli Jourdain") ile *Zizn gospodi na de Moliera* (1933, "*Molière Efendi*") adlı özyaşamöyküsel yapıtı da Bulgakov'un Moli-

ère'le uzun yıllar derinlemesine uğraşması sonunda ortaya çıkmış yapıtlarıdır. Yazar, *Posled Nie Dni* (1935, "Son Günler") adlı oyununda Puşkin'le ve Puşkin'in yapıtlarıyla hesaplaşır. Bulgakov'un Moskova Sanat Tiyatrosu'nda dramaturg çalışmalarının bir sonucu olduğu kadar, kendi üslubunun dogmatikleşmesi tehlikesine karşı takındığı eleştirel konumu gösteren *Tealralny Roman. Zapiski Pokoynika* (1936/1937, "*Bir Ölünün Defteri*") ise bir parodi anlayışıyla yazılmış olup, parçalar halinde kalmıştır. Bulgakov, 1928'den yaşamının sonuna kadar *Master i Margarita* (1966/67, "*Usta ile Margarita*") adlı romanına uzun yıllar çalışmıştır; çok yönlü tarihsel-felsefi bir roman olan bu büyük çalışma, mitoloji ve tarihe dönerek günün sorunlarını bir mesel biçimi içinde genellendirir, bu arada, benzersiz bir ustalıkla, çok çeşitli ve ayrı yapıdan anlatım biçimlerini ve araçlarını kullanır. Gerçekçi gelenekten gelen bir yazar olarak Bulgakov, Gogol ile Dostoyevki'ye bağlanmıştır.

***

Edebiyat ve yazar sözlükleri, sanat tarihi kitapları nasıl da korkunç ve acımasız oluyorlar, nasıl da gerçekleri gizleme araçlarına dönüşüyorlar. Bu gözlem, tam olarak, yukarıya aktarılan satırlarla ilgili değil. Genel. Sözlüklerde, bir yazarın yaşamı, doğum yeri ve tarihi, ölüm yeri ve tarihi ile özetleniveren bir haksız yavanlığa dönüşüveriyor. Nerede o uykusuz geceler, yaratma sürecinin dişağrıları, nerede yönetim ve otoritenin akılalmaz baskıları, açlığa ve onursuzluğa mahkûm etme girişimleri; nerede o kıçyalayıcı editörler ve lektörler; nerede o yazarlık ve yaratı onurundan yoksun, "bana dokunmayan yılan bin yaşasın"cı sözde meslektaşlar; nerede o yönetimin gözünden düşmüş, polisle başı derde girmiş yazar dostlarıyla karşılaşınca kaldırım değiştiren iyigün dostu

yazarcıklar, gazetecicikler... Bir yazarlar sözlüğü bunların hepsini gizler. İstediği kadar iyi niyetli olsun "tarz" olarak gizler.

Bir de Bulgakov'un yaşamıyla ilgili olarak yaptığımız alıntıda olduğu gibi, "...edilgen gözlemci tutumu yüzünden etkisini yitirir", "Bulgakov'un karmaşık dünyagörüşsel gelişimine tanıklık ederler.", "...kendi üslubunun doğmatikleşmesi tehlikesine karşı..." ve "...gerçekçi geleneğe bağlı bir yazar olarak Bulgakov" türünden gizli saptırmalar, elçştiriler ve kınamalar da unutulmamalıdır.

Yukardaki alıntının yazmadığı yaşam ayrıntılarını biz anımsamaya çalışalım:

Doğum yeri Kiev kenti. Demek ki Ukrayna. Doğum tarihi 1891. Devrime daha 26 yıl var, ama toplumsal, kültürel ve siyasal bir evrim ve devrim süreci yaşanıyor. Profesör bir baba. "Profesör bir baba" ne çağrıştırır? Bir aydın ortam, müzik, sanat ve edebiyat, politika, köklü ve seçkin bir burjuva yaşantısı onun beğeni dünyası. (Bunun bedeli ilerde ödenecektir.)

1916 yılında Kiev Üniversitesi'nde tıp öğrenimini bitirir bitirmez Smolensk ili Nikolskoie köyündeki görevine gitti. Burada *zemstvo* (yerel yönetim) doktoru olarak ancak bir buçuk yıl kadar çalıştı. *Bir Genç Doktorun Notları* adlı öykü dizisi bu dönem izlenimlerine dayanır.

Mesleğini çok ciddiye alıyordu; bütün ömrü boyunca tıbba ve doktora karşı saygısını korudu. Ama o sıralar 25-26 yaşındaydı, yani gençti, kanı kaynıyordu, serserilik etmek ve "dünya"yı görmek istiyordu. Bu nedenle *zemstvo* hekimliğini bırakıp yollara düştü. Yaşı otuza yaklaşıyordu, bir mesleği vardı, yaşamını kuruyordu neredeyse... Ama her şeyi bıraktı. 1920 yılında ve 29 yaşında Kafkaslar'daydı. Tiflis'te, o sıralar yoksulluk içinde yaşayan Ossip Mandelstam'la tanıştı. Daha sonra Mandelstam'ın başına gelenler düşünülecek olursa,

Bulgakov'un geleceği için de tehlike çanları çalmaya başlayabilir demektir. Bulgakov o zamana kadar Mandelstam'ın şiirlerini bilmiyordu, ne *Kamen* (1913, "Taş"), ne de *Tristia* (1922) adlı yapıtlarını okumuştu. Bunları duyar duymaz vurulmuşa döndü. Vladikavkaz ve Batum'da yerel gazetelerde çalıştı, ama buralara kök salmayı düşünmüyordu. 1920 yılında Moskova'ya geldi ve *Gudok* adlı dergide çalışmaya başladı. Bu işi ona Valentin Katayev, İlph ve Petrov ve Yuri Olecha gibi yazarlarla yakınlık kurmasını sağladı.

Bu yazıda kendisinden büyük ölçüde yararlandığımız ve zaman zaman alıntılar yaptığımız Serguei Ermolinski'ye göre Bulgakov yapıtında yaşamın yol göstericiliğini seçmişti. Yaşama tutkuyla bakıyordu. Yalnızca yapıtlarında değil, yaşamda ve başkalarıyla ilişkisinde de neşeli bir *mystificateur*'dü (yutturmayı seven, aldatmacadan hoşlanan; matrak). Öyküler uydurup anlatmakta büyük bir yeteneği vardı, ama anlattığı her şakada kendisini daha dolaysız ve firesiz ifade etme isteği hissediliyordu. Herzen'in "Kahrolsun gerçeği peçelemeler, kahrolsun eğretilemeler (istiare), özgür insanlarız bizler, Xanthos köleleri değiliz; gerçeğe mitos giysisi giydirmeye gereksinimimiz yoktur!" cümlesi, sanki Bulgakov için söylenmiş gibidir.

Yazıları içtendi, katkısızdı, ama başkaları bunun tersine inanıyordu. Hastalıklarını, sefil yönlerini duyumsayarak devrimden söz ediyor ve mizah aracılığıyla, altüst olan yaşamın korkunç yanlarını, bu yaşamın gülünç ve ürkütücü yanlarını dile getiriyordu. Ülkenin gerçek evladı olarak, trajik çelişkilerini, ülke dışına çıkmak zorunda kalanların onursuz sonlarını anlamaya çalışarak içsavaştan ve Rus intellijantsiyasından söz ediyordu. Ama başkaları onun sürgünleri, göçmenleri savunduğunu sanıyordu. İkiyüzlülükle savaşmak zorunda kalan yazarların yazgısından söz ediyordu, ama başkaları onun Sovyet yazınına kara çaldığını ileri sürüyorlardı. Sovyet yazınının

aklı evvel memurları Bulgakov'dan uzaklaşmakla kalmadılar, üstelik çevresinde dayanılmaz bir hava yarattılar.

Tiyatro Bulgakov için her zaman bir kurtuluş kapısı oldu. Yaşamı boyunca bu kurtarıcıyla ilişkisini hiçbir zaman kesmedi. Oyunlarının oynanmadığı dönemlerde bile başka yazarların oyunlarını gözden geçirdi, sahnelenmesine katkıda bulundu; edebiyat danışmanı olarak, yönetmen yardımcısı olarak, hatta oyuncu olarak tiyatronun içinde kaldı.

Serguei Ermolinski onunla tanıştığı dönemi şöyle anlatıyor:

"O sırada Bolchaia Pirogovska sokağında kiralık bir dairede oturuyordu. Eve pek az ışık giriyordu, kaldırıma bakan pencereler çok alçaktı. Mutfaktan üç basamakla çalışma odasına geçiliyordu... Köpeği evin içinde geziniyor ve gelenleri kuyruğunu sallayarak selamlıyordu. Bir yığın insan tartışmak için buraya geliyordu. Sık sık bir Tiflis'li gençkızla karşılaşıyordum. Etraf dağınıktı, ama bir içtenlik, bazan yorucu olan bohemlik havası vardı.

Bu durumlarda Bulgakov odasına çekilip robdöşambrını giyiyor, kitap karıştırmaya ya da yazmaya başlıyordu. Kalın perdelerin arkasından, yakınlardan geçen tramvayın gürültüsü duyuluyordu. Bu arada yemek odasından sesler gelirdi... Bu sıralar *Molière*'i (roman ve oyun) çalışmaya başlamıştı. Gene bu sıralar, daha sonra *Usta ile Margarita* adını alacak olan romanının ilk bölümlerini yazmıştı."

Evine gelenlerin hepsi dostu değildi, çoğu da sıradan insanlardı. Ama dönemin yazın yaşamı böyleydi ve Bulgakov "moda"ydı. Basında Bulgakov'a yöneltilen eleştiriler yazarı daha da yaygınlaştırıyordu. *Turbinler'in Günleri* büyük bir başarı kazanmıştı. Bu oyun, kişilerinin içtenlikleri, insanlıkları, duygularının derinlikleriyle seyircileri etkiliyordu. Fakat bu özellikleriyle dönemin alışılmış oyunlarından çok değişikti. Ama hepsi bu kadar değil. Tıpkı devrim öncesinde olduğu gi-

bi, Moskova entellijentsiyası Sanat Tiyatrosu'nu kendi tiyatrosu sayıyordu. Oyun ayrıca anıları da tazeliyordu.

Sanat Tiyatrosu'nun *Turbinler'in Günleri*'nden sonra *Kaçış*'ı sahnelemeye niyetli olduğunun öğrenilmesi üzerine basında Bulgakov'a karşı şiddetli saldırılar başladı. Saldırılardan biri şöyleydi: "Önümüzdeki sayılarımızdan birinde, Bulgakov adlı tam anlamıyla küçük burjuva ve gerici olan yazarın izlediği yolu gösteren bir makale yayınlayacağız." Gorki'nin "Mükemmel bir komedi, ben üç kez okudum" demesine, beyaz generallerin sevimlileştirildiği savına katılmadığını belirtmesine karşın, oyun sahnelenmesinden kısa bir süre sonra eylül 1928'de kesinlikle yasaklandı. Bir daha ancak yazarın ölümünden 17 yıl sonra (1957) Volgograd'da Gorki Tiyatrosu'nda sahnelendi.

1927 yılında, Vartangov Tiyatrosu'nun sahnelediği *Zoika'nın Dairesi* gene şiddetli saldırılara hedef oldu. Bir yıl sonra Karmeny Tiyatrosu'nun sahnelediği *Erguvan Ada* ise yazarın fırtınalı meslek yaşamını noktaladı. Taa 1932 yılına kadar. Bulgakov, P.S.Popov'a gönderdiği mektupta bu konuyla ilgili olarak şunları yazmaktadır: "1932 yılının ocak ayının ikinci yarısında, SSCB hükümeti bilmediğim ve aslını öğrenmeye de niyetlenmediğim nedenlerden ötürü, Sanat Tiyatrosu'na *Turbinler'in Günleri*'ni yeniden sahnelemesini buyurdu. Bu oyunun yazarı için, yaşamının yarısının kendisine iade edilmesi anlamına geliyor."

Daha sonra, Stalin'in 1949'da yayınlanan *Toplu Yapıtları*'nın ikinci cildinden öğrendiğimize göre, bu sanatsever (!) adam *Turbinler'in Günleri*'ni zararlı değil yararlı görmektedir. Hükümetin kararı yalnızca *Turbinler*'i kurtardı, yazarın öteki oyunlarının yazgısını değiştirmedi.

Bulgakov bu sırada Molière üzerine çalışıyordu. Ama oyunun yönetmeni ile metnin yorumu konusunda derin bir anlaşmazlığa girmişti. Bulgakov, yaratıcı ile iktidar arasında-

ki ilişkileri ele alan bir oyun yazmıştı. Molière'in özyaşamöyküsü Bulgakov için düşüncelerini geliştirdiği bir kanava idi. Ama tiyatro Molière'i büyük bir oyun yazarı ve dâhi bir yaratıcı olarak sunmak istiyordu. Stanislavski şöyle konuşuyordu: "*Molière*'de dehasının parıldadığı sahneler görmek isteriz. Oysa sizin oyununuzda, deyimi mazur görün, dalaşıp duruyor. Bu sahnelerin yanısıra onu yaratırken de görmemiz gerek..." Ve bunun gibi şeyler... Kim bekler böyle bir şeyi Stanislavski'den?

Bulgakov tiyatroyla beş yıl süren boğuşmalardan sonra: "Düzeltmeler beş yıl sürdü, artık dayanamıyorum" diyecek ve eline kalemi alıp oyunun yönetmeni N.M.Gorçakov'a şu satırları yazacaktır: "*Molière*'imi değiştirip düzeltmeyi kesinlikle reddediyorum, çünkü anladığıma göre temel düşüncem tamamen yok edilmek ve bana başka bir oyun yazdırılmak isteniyor." Serguei Ermolinski'ye göre, o dönemde böyle bir şey kaleme almak için mangal gibi yürek gerekirmiş...

Bu sırada Leningrad Büyük Tiyatrosu *Molière*'i sahnelemek için sözleşme imzaladı Bulgakov'la. Tiyatro oyunun provalarına daha yeni başlamıştı ki düşüncesini değiştirdiğini ve oyununu geri çevirdiğini bildirdi yazara. Bu *Molière*'e indirilen ilk darbeydi. Bu reddin hiçbir resmi dayanağı yoktu. Repertuar Kurulu'nun onayı oyunun her yerde oynanabileceği anlamına geliyordu, tiyatro bir sözleşme imzalamış ve avans ödemişti. "Yukarı"dan hiçbir baskı olmamış, basında da olumsuz bir yankı yayınlanmamıştı.

Ama ülkenin, toplumun ve düşüncenin içinde bulunduğu atmosfer öylesine sağlıksızdı ki isteyen istediği zaman istediği işe rufaileri karıştırabiliyor ve işin aslını öğrenmek olanaksızlaşıyordu. İşin içinde hiç kuşkusuz Stanislavski ile Gorçakov'un parmakları vardı.

Oyunun prömiyeri 15 şubat 1936'da yapıldı.

Oyun ancak yedi kez oynadı. *Pravda*'nın 9 mart 1936 ta-

rihli sayısında yayınlanan olumsuz bir yazı üzerine oyun kaldırıldı. Okur Bulgakov'un oyunlarını okuyabilmek için 1962 yılına kadar bekleyecekti.

Molière'in romanına daha sonra değineceğiz. Şimdi işimiz "insan" Bulgakov'la: Otuzlu yılların ortalarına doğru, daha doğrusu oyunun yasaklanmasından sonra yazarın çevresine bir sessizlik döşendi. Adı ancak *Turbinler*'le ilgili olarak anılıyordu. Bunun dışında hiçbir yerde: Ne tiyatroyla ilgili yazılarda, ne prospektüslerde, ne broşürlerde, ne de röportajlarda. Tam bir sessizlik ve suskunluk komplosu. Sanki Bulgakov diye biri, bir yazar, bir insan yaşamamıştı, varolmamıştı. Unutuldu, silindi.

Ama ya dostlar?

Evinden çıkmayan insanlar yavaş yavaş uzaklaştılar, evi boşaldı. Dost geçinenler ve hayranları gelmez oldular. Telefonu artık neredeyse hiç çalmıyordu. Korkunç bir yalnızlık. Bulgakov çırpınıp duruyordu. Mesleki felâket özel yaşamının geçtiği bunalımla buluşmuştu. Ama bu kuşkulara, umutsuzluğa ve bunalıma gömülmüş insan, uzlaşmaya yanaşmayan bir insan kişiliğinin örneğini veriyordu. Bunu insan olarak, yazar olarak kanıtladı.

Yoksulluk içinde yaşıyordu. P.S.Popov'a şöyle yazıyordu: "Peki aziz dostum, ağzımıza ne koymalı diye soruyorsun? Jambon. Ama bu da yetmez. Güneş batarken yapmalı bunu, eski bir kanepenin üzerinde, eski ve sadık eşyaların ortasında. Köpek sandalyenin yanına yatmalı ve tramvayların gürültüsü duyulmamalı. Şu anda sabahın daha altısı ve hangardan gürültüyle çıktıkları duyuluyor. Benim virane de tirtir titriyor."

Yalnızlık vardı. Ama yazarlıkla ilgili sorunlarını da çözümlemesi gerekiyordu. Yapıtları açıkca reddedilmemiş ama işsizlikten de kurtulamayan bir yazar durumundaydı Bulgakov. Son çareye başvurdu: Hükümete bir mektup yazdı. İç-

ten ve onurlu bir mektuptu bu. Yazar haklarından, düşünme ve olayları kendince görebilme hakkından söz ediyordu: Bu yoksa yaptığı iş saçma olurdu. Bir gün telefonu çaldı. Telefonu çeviren Stalin'di. Artık sağdan soldan telefonlar gelmeye başladı. Tiyatrodan çağrı aldı. Sanat Tiyatrosu yönetmen yardımcısı ve yazınsal danışman olarak iş verdi.

Mide bulandırıcı bir durum. Şimdi herkes Stalin'e veryansın ediyor. Sanki kendileri de birer küçük Stalin değillermiş, Stalin'in Stalinleşmesine sanki hiç katkıda bulunmamışlar gibi. Tiyatrolarda yazarı kim engelledi, Pravda ve öteki basın organlarındaki saldırgan yazıları kimler yazdı, konferanslarda kimler meslektaşlarını suçlayıp ele verdi, kim kimi küçük burjuvalıkla, karşı devrimcilikle suçladı, kimler parti ideologlarının reçetelerine göre yazdı, kimler deha sahibi gerçek sanat yapıtlarını çöp tenekelerine attı ya da çekmeceye mahkum etti? Düşünün: Hiçbir nedeni yokken, salt gözden düştü diye bir dostunuzla ilişkinizi kesiyorsunuz, ama "patron" aradı diye tabu kalkıyor ve siz de telefona el atıyorsunuz. Telefon ettiğiniz, ihanet ettiğiniz dost "alo?" dediği zaman, ne diyeceksiniz, ağzınızdan çıkacak olan kendi sesiniz mi? Hiç aynaya bakıyor musunuz?

Ama kişisel sorunları çözümlendi. Evini değiştirdi, Lena ile yaşamaya başladı. Yazın danışmanı olarak Bolşoy'a geçti aynı yıl. Ama Sanat Tiyatrosu'yla ilişkisini kesmedi. Tiyatro ve bu tiyatro onun anayurduydu. Her şeye karşın yazınsal durumu "normal" değildi. Resmi yazın yaşamından sürgün edilmiş gibiydi. Örneğin 1934 Yazarlar Kongresi'ne yazar olarak değil basit bir konuk olarak davetliydi. Tek bir bilinç ve iradenin, bir tek beğeninin yaratıyı boğduğunu, bütün yazınsal girişimleri iğdiş ettiğini biliyor ve buna inanıyordu. Birçok yazarın bu koşullarda kavrulduğunu görmüştü. Artık sokakta tek başına dolaşamaz olmuştu. Her işiyle Lena ilgileniyordu artık: Tiyatro, para, vb. *Usta ile Margarita*'yı da Le-

na daktiloya çekiyordu. Yaşamının son on yılına el koyan bu başyapıta ölünceye kadar çalışacaktır.

Bulgakov yazarlık adına önem verip ciddiye alıyordu. Ama sadece düşmanları ve aleyhine yazılan yazılar vardı.

1939 güzünde Lena ile birlikte Leningrad'a gitti. İçinde yaşadığı ortamı değiştirmek, bir otelde aylak bir turist gibi yaşamak istiyordu. Belirtileri çoktan başlamış olan hastalığının ilk krizi Bulgakov'u Leningrad'da yakaladı. Hızla gelişen ve kolayca üremiye dönüşebilecek sinirsel bir hipertansiyonun bütün belirtileri vardı hastalığında. O bunu biliyordu. Doktorlar hemen Moskova'ya dönmesini salık verdiler. O da Moskova'ya döndü, yatağına yattı ve bir daha kalkmadı.

Ölümünden on gün önce, Yazarlar Birliği Başkanı Fadeyev görmeye geldi Bulgakov'u. O zamana kadar adım atmamıştı ve tanımıyordu yazar ve hastayı. Sadece dedikoduları biliyordu. Bütün geceyi hastanın yanında geçirdi ve çok etkilendi. Evden ayrılırken Serguei Ermolinski'ye, "Büyük bir yanlışlık var, ama hiçbir şey yapılamaz. –Hangi yanlışlık? – Benim için yanlışlık onu tanımamış olmaktır. Onu tanımamış olmaya hakkım yok."

Önce kör oldu, sonra 10 mart 1940 günü öldü.

Ölümünü öğrenen çok insan geldi dairesine. Ama aralarında pek az yazar vardı. Bulgakov ne yapmıştı yazarlara? Tabutu Sanat Tiyatrosu'nun önünden geçirildi, bütün sanatçılar ve çalışanlar kapının önündeydi. Sonra Bolşoy'un önünden geçirildi.

Yaşamı boyunca "başarısız" olduğuna inanmıştı. Ama Serguei Ermolinski onun gibi düşünmüyor: "Ama yanılıyordu. Yaşamında başarılıydı. En kötü dönemlerde bile bunun böyle olduğunu düşünmüşümdür. Ama bunun böyle olduğunu söylediğim zaman hiç hoşnut olmazdı, en büyük hakaret buydu ona. Evet yaşamını başarmıştı. Her şeye karşın yazmış ve bunu özgürce yapmıştı. Ve yazar, sanatçı, yurttaş ola-

rak sesi bozulmamıştı. Ama bunu pahalı ödedi."

Pek az yazarın cenazesine gelmesinin kökeninde gizli bir kıskançlık yatıyor. Bu yalnızca yazınsal bir kıskançlık olamaz, aynı zamanda, bedeli pahalı ödenmiş bir hayatı da kıskanıyorlardı. Çünkü bu hayat onları suçluyordu. Uzlaşanları, değişenleri, kalemini ipoteğe verenleri ve satılanları suçluyordu bu hayat. En kötü, en düşük yazar bile yazarın yaşamının yarın'a demir attığını, atması gerektiğini bilir. Onlar bugün'e demir atanlardı. Elbette Bulgakov'a kin duyarlar.

"Geniş bir okur kitlesi tarafından okunuyor; ama eleştirmenler saldırgan, küstah bir sessizlikle bakıyorlardı ona... Çabucak ünlenen sıfatlar takıyorlardı boynuna: İspiritizmacı, meczup ve nihayet deli. Ama son derece aydınlık ve pratik bir kafası vardı ve gelecekteki eleştirmenlerin kendisi için neler söyleyeceklerini tahmin ediyordu... En başta yazım yöntemi son derece çelişkili görünüyordu, imgeleri ürkütülü grotesk ile gerçekci genellemeler arasında gidip geliyordu. Şeytanı Berlin sokaklarında gezdiriyordu... Sanatı, yerginin, gerçeklikte ürküç ne varsa öldürdüğü savaş oyununa dönüştürüyor..."

Bu yazı kendisiyle ilgili değildi. *Edebiyat İncelemeleri* adlı bir dergide (Sayı: 5, 1938) yayınlanan bu yazının adı *Hoffmann'ın Toplumsal Fantastik Evreni* idi. Bu yazıyı büyük bir coşkuyla Serguei Ermolinski'ye okuması onun yazının içeriğiyle nasıl özdeşletiğini göstermektedir.

Gerçekliğin boyutlarını *Usta ile Margarita*'da görüldüğü gibi, kaba gerçeklikle sınırlandırmıyor, "irrationnel"i gerçeğin mayası olarak kullanıyordu. "Mistik" olduğu, "metafiziksel" olduğu için suçlanan öğeler de vardı yapıtlarında. Tarihe ve geçmişe insancıl açıdan bakıyordu. Yaratıcı ruhunu ve zihnini yapay önlemlerle sınırlandırmıyordu. Yaratıda uzlaşma tanımadığı gibi yazınsal ilişkilerinde de uzlaşma tanımıyordu; klişelerden, bayağılıklardan ve genellemelerden nefret

ediyordu.

Bu kadar erdem, parti, hükümet, otorite ve yazın bezirgânları tarafından afaroz edilmek için yeter de artar bile ve öyle de olmuştur.

Şimdi akla bir soru geliyor: Başta Ossip Mandelştam olmak üzere birçok yazar ve sanatçının ortadan kaldırıldıkları bir dönemde Bulgakov nasıl ayakta kalabilmiştir? Ama Anna Ahmadova'nın, Boris Pasternak'ın, İlya Ehrenburg'un ve benzerlerinin de ayakta kaldıkları ve hangi koşullarda yaşadıkları düşünülecek olursa, "bedel" dikkate alınırsa, "usturanın keskin ağzı" ya da "pamuk ipliği" ve "şans ve rastlantı" öğesini anlamakta güçlük çekmeyiz. Üstelik Stalin'in *Turbinler'in Günleri* ile ilgili olumlu düşünceleri de var. Bir de şu var: Bulgakov'un iğretilemeli, örtülü ve göndermeli yazma tarzı da kuşkuların kesin suçlamalara dönüşmesine izin vermiyordu. Örneğin *Usta ile Margarita*'da İsa'yı yargılamak için Jerüşalim'e gelen Pilatus'un serüveni, Golgotha tepesine çıkış ve İsa'nın çarmıha gerilişi ile yirmili yılların Moskovası arasında bağlar kurmak hem kolay hem de zordur.

***

Peki niçin Molière? Bulgakov, Molière'in yaşamında ve yapıtlarında neyi aramıştır, neyi imlemek istemiştir? Bunun yanıtını Molière'in yaşamında kolayca buluruz: Özgürlük ve bağımsızlık tutkusu, dinsel ve düşünsel bağnazlıklarla kavga, insansal erdemsizliklerin yerilmesi, devlet ve yazar ilişkisi, yaratı özgürlüğü ve otoritenin çelişkisi. Başta *Tartuffe* ve *Gülünç Kibarlar* olmak üzere birçok oyunu yasaklanmış, bu oyunları değiştirmek, yeniden yazmak ve başka adlar altında oynamak zorunda kalmış; oyunları kimi zaman kilisenin, kimi zaman devletin, kimi zaman soylu sınıfın, kimi zaman da burjuvazinin nişan tahtası olmuş bir Molière'le Bulgakov'un

kendini özdeşleştirmesinden daha akılcı ne olabilir? *Molière Efendi*'nin son bölümüne aldığı, Molière'in gömülmesiyle ilgili başpiskoposluk yazısıyla kendisi arasında bir ilişki kurmamış olabilir mi?

"Mezkur arzuhal tetkik edilmiş olup, emir üzerine yapılan tahkikatın neticelerine muhalif bir husus hiçbir veçhile mevcut bulunmadığından gündüz saatlerinin haricinde ve ancak iki rahibin iştiraki ve hiçbir cenaze alayının tertip olunmaması kayıt ve şartı ile müteveffa Molière'in naaşına dini mezar tahsis olunması hususunda Saint-Eustache kilise mıntıkası rahibi efendiye lüzumlu izni verdik; ne mezkur Saint-Eustache kilise mıntıkasında ne de başka bir dini mıntıkada mezkur şahsa hiçbir cenaze merasimi icra olunmayacaktır."

Çevirinin bu bölümünde özel olarak kullandığımız dil (çeviride zaman zaman başvuruluyor bu yönteme) durum ve konumun gülünçlüğünü ve dehşetini belirginleştiriyor. "Otorite" bağışlasa bile din bağışlamıyor.

Engebeli ve kısa oyun yazarlığı döneminde Molière'le ilgili bir roman yazdı Bulgakov. Yazar elinizdeki romanı Jurgaz yayınevinin isteği üzerine kaleme aldı, "Ünlü İnsanların Yaşamları" adlı bir dizi için. Bulgakov'un yazdığı metin dizinin "çizgi"sine uymadığı için geri çevrildi. Yayınevinin "lektör"ü bazı bölümleri çıkarmış, yazara "anlatıcı"sından kurtulmasını salık veriyordu. Çünkü, kralcı eğilimleri olan, yatak öykülerinden hoşlanan ve kuşkulu kaynaklardan yararlanan rezil bir gençti bu "anlatıcı". "Lektör" bu anlatıcının yerine "ciddi bir Sovyet tarihçisi"ni öneriyordu yazara. Bulgakov kendisinin tarihçi olmadığını belirterek kitabı yeniden yazmayı reddetti.

Molière Efendi romanı da Bulgakov'un bütün oyunları gibi 1962 yılında yayınlandı, hem de, bu arada "Molodaya Guardiya" (Genç Muhafız) yayınevine geçmiş olan "Ünlü İnsanların Yaşamları" dizisinde. Bulgakov'un kitabı artık dizi-

nin çizgisine aykırı sayılmıyordu, ama yazar görmemişti bunu.

Elinizdeki kitap Sovyetler Birliği yazınının ve yayıncılığının yaşadığı korkunç kıskacın anlaşılması bakımından çok yararlı. İnsan böyle bir kitaba nasıl katlanamaz? İnanılır gibi değil. *Molière Efendi*, gerçeğe uygun, gerçekçi bir yöntemle anlatılmış, yalın yapılı bir roman. Öylesine diri, öylesine yalın ve öylesine gerçek ki, belki her türlü yarası olanları gocunduruyor; akla başka gerçekleri getiriyor, başka sorunlarla örtüşüyor, göndermeler yapıyor. Büyük sanat yapıtlarının yazgısıdır bu: Yasakçı düşünce hemen kuşkulanır bu tür yapıtlardan, çünkü gerçek bir sanat yapıtı oldukları için tehlikelidirler. Büyük sanat yapıtlarının tarihsel ve toplumsal yaşamın her evresiyle ilgili, kendileri istemeseler de, bir gizli bildirileri vardır. Bu yanları ikinci bir yaratı sayabileceğimiz okuma evresinde ortaya çıkar.

Molière Efendi bize hiç de yabancı değil. Tıpkı şu Latinceleşen Türkçe gibi:

Asladius ilaçio kullanmakus
Ancaktum hastaius mortire
Küllio ilaçus pahalire
Kullanmakus miktario mebzule
Hastaio cartatum çekmekire
Yaşarum allahium istemekire.

Allen Ginsberg'in, yaşamakta olduğumuz kıyamet günlerinin bir benzeri için 'Howl' adlı uzun şiire yazdığı kısa ama yoğun önsözde şöyle der William Carlos Williams: "Hold back the edges of your gowns, Ladies, we are going through hell" (Cehennemden geçiyoruz, eteklerinizi kaldırınız Hanımefendiler!"

Molière Efendi, anımsattığı, savunduğu ve sevgiyle sarıl-

dığı insansal erdemlerle, erdemleriyle, gerçek bir (varsa eğer) Cehennem Geçme Kılavuzu!

Yolunuz açık olsun...

Özdemir İnce

İstanbul, 28 Haziran 1990

Not: Bu yazıda, Sergueı Ermolinski'nin *Usta ile Margarita*'nın Fransızca baskısı için yazdığı önsözden büyük ölçüde yararlanılmıştır.

EBEYLE KONUŞUYORUM

"Gerçeği gülerek söylememe ne engel olabilir?"

Horatius

"Molière, XIV. Louis'nin saltanatı döneminde ünlü bir Fransız komedi yazarıydı."

Antioche Kantemir

Mesleğini Paris Hastanesi doğumevinde, ünlü Louise Bourgeois'nın yanında öğrenmiş olan bir ebe, genç kızlık soyadı Cressé olan çok sevimli bayan Poquelin'e 13 Ocak 1622 günü ilk doğumunu yaptırdı, çocuk erkekti ve erken doğmuştu.

Hiç çekinmeden ve kesinlikle söyleyebilirim ki bu saygı değer ebanıma dünyaya getirdiği çocuğun kimliğini açıklayabilseydim, hem yeni doğan yavruya, hem de Fransa'ya zararı dokunacak kadar telaşlanıp heyecanlanabilirdi.

İşte böyle: Cepleri kocaman bir ceket giymişim ve elimde çelikten değil kaz tüyünden bir kalem var.

Önümde balmumu mumlar eriyerek yanıyor ve beynim alev alev.

– Madam, diyorum, lütfen dikkat ediniz bebeğe, vaktinden önce doğduğunu unutmayınız. Bu bebeğin ölümü ülkeniz için büyük bir kayıp olur!

– Aman Yarrabbi! Bayan Poquelin bir başka daha doğurur!

– Bayan Poquelin bir eşini daha hiçbir zaman doğuramayacak ve ayrıca hiçbir kadın yüzyıllar boyunca bir benzerini dünyaya getiremeyecek.

– Beni şaşırtıyorsunuz bayım!

– Ben kendim de hayretler içindeyim. Düşünün ki, üç yüzyıl sonra, uzak bir ülkede, bay Poquelin'in oğlunu ellerinizde tuttuğunuz için anımsayacağım sizi.

– Daha ünlü çocukları ellerime aldım ben.

– "Ünlü" sözcüğüyle ne demek istiyorsunuz? Bu çocuk, saltanat süren kralınız XIII. Louis'den de, ondan sonraki kraldan da, hani şu Yüce Louis ya da Güneş-Kral adı takılacak olan kraldan da daha ünlü olacak adam! Aziz madam uzak bir ülke var, bilmezsiniz siz, Moskova prensliği. Buranın insanları sizin kulağınıza yabancı bir dil konuşurlar. Şimdi dünyaya getirdiğiniz çocuğun sözcükleri daha sonra bu ülkenin derinliklerine işleyecek. Çar I. Pedro'nun soytarısı olan bir Polonyalı bu ülkenin diline çevirecek onun sözlerini, sizin dilinizden değil Almanca'dan çevirecek bir barbar dile.

Samoyedler Kralı lakaplı soytarı teleğini gıcırdatarak bozuk cümleler çırpıştıracak:

Rus çarının çevirmeni, sizin bebeğin *Gülünç Kibarlar* komedisinde yazacaklarını şu garip sözcüklerle aktarmak isteyecek:

"GORBİBUS: *Suratınızı semirtmek için epeyce mesarif etmek lüzumu hasıl olacak, hakkatten. Dışarı çıktıklarını gördüğüm bu sevimsiz efendilere ne yapmış olduğunuzu biraz söyleyin...*"

1709 yılı mayıs ayında Sefaretler Bakanlığı'nda bulunan *komediler defteri*'nde birçok oyun arasında şunların adları dikkati çekiyor: *Yenik Doktor* üzerine güldürü (ya da *Gönülsüz Doktor*) ve *Herkül soyu, başrolde Jüpiter*. Biliyoruz bu oyunları. Birincisi *Zoraki Tabib*, sizin bebenin komedisi. İkincisi de *Amphitryon*, gene onun. 1668 yılında, Paris'te, Çar alexis Mikhailoviç'in elçisi Piotr İvanoviç Potemkin'in huzurunda Sayın Bay Molière ve oyuncuları tarafından oynanacak olan bildiğimiz *Amphitryon*.

Demek oluyor ki, siz de görüyorsunuz, bu yüzyılın sonundan önce dünyaya getirdiğiniz insanı tanıyacak Ruslar.

Ey zaman zincirin halkaları! Ey kültür akımları! Çocuğun sözleri Almancaya çevrilecek, İngilizceye çevrilecek, İtalyancaya, İspanyolcaya çevrilecek ve Hollandalıların diline. Danimarkacaya, Portekizce, Lehçe, Türkçe, Rusça'ya...

– Sahi mi, bayım?

– Sözümü kesmeyin, bayan! Yunancaya! Modern Yunancaya demek istiyorum. Eski Yunancaya tabii. Macarca, Romence, Çekçe, İsveçce, Ermenice, Arapça!

– Beni şaşırtıyorsunuz, bayım!

– Ah, ne şaşırtıcısı bu değil. Kendi dillerinde basılmaya layık görülmedikleri halde yabancı dillere çevrilen onlarca yazar adı sayabilirim size. Ama sizinki söz konusu olunca, sadece çevirmekle yetinmeyecekler. Onun hakkında oyunlar yazılacak, sadece sizin yurttaşlarınız onlarca oyun yazacaklar. İtalyanlar da yazacaklar, tabii ilham perilerinin övgüleriyle yaratılmış olduğu söylenen Carlo Goldoni. Ve Ruslar da yazacaklar.

Başta sizinki olmak üzere birçok ülkede onunkilere benzer oyunlar kaleme alacaklar ve bu oyunları öykünecekler. Çeşitli uluslardan bilginler, yapıtlarının ayrıntılı incelemelerini yapacaklar ve yaşamının gizini adım adım izlemeye çalışacaklar. Şu anda, ellerinizin arasında pek az yaşam belirtisi gösteren bu insanın gelecek çağlarda birçok yazarı etkileyeceğini size kanıtlayacaklar; hele özellikle –sizin tanımadığınız ama benim bildiğim– Griboiedov, Puşkin ve Gogol gibi benim yurttaşlarımı.

Haklısınız: Ateşten el değmemiş gibi çıkacak
Sizinle birlikte bir günü yaşayacak insan.
Sizinle aynı havayı içine çekecek
Ve aklını yitirmeyecek bundan dolayı.
Elveda Moskova! Gidiyorum ben.

Bulmak için bir yurt, bir toprak
Onuru kırılmış bir duygunun gizleyecek olan.

Bu satırlar, yurttaşım Griboiedov'un *Aklı Olmanın Felâketi* adlı oyunun sonundan alınmıştır.

Gönlünüz olur da ister misiniz gerçekten,
Böyle duygular hissetmek ister misiniz birbirinize!
İhanete uğramış ve haksızlıkların ortasında.
Çıkacağım kötülüklerin saltanat sürdüğü uçurumdan.
Ve arayacağım yeryüzünde sapa bir köşe,
Onurlu insan olmanın özgür olduğu bir ülke.

Bu satırlar da aynı Poquelin'in *Adamdankaçan* adlı oyununun sonundan alınmış, çeviriyi Rus yazar Fiodor Kokoşkin 1816 yılında yapmış.

Bu iki son arasında bir benzerlik var mı? Ah Tanrım! Uzman değilim ben, bu işlerle uzmanlıkları olan bilginler uğraşsınlar! Onlar, Griboiedov'un "Çatski"sinin, "Adamdankaçan-Alceste"e ne denli benzediğini, Carlo Goldoni'nin şu sizin Poquelin'in niçin çırağı sayıldığını, delikanlı Puşkin'in sizin bebeyi nasıl öyküdüğünü ve daha bir yığın ilginç ve usa yatkın şeyler söyleyeceklerdir size. Bu tür işlere aklım ermez benim, beceremem.

Ben başka bir şeyle ilgiliyim: Benim kahramanın oyunları üç yüzyıl boyunca dünyanın bütün sahnelerinde oynayacak, benim ilgilendiğim bu ve hiç kimse bunun ne zaman sona ereceğini bilemeyecek. İşte benim ilgimi çeken bu! İşte sizin bebenin olacağı insan!

Evet, oyunlardan söz etmek istiyordum. Çok say-

gı değer bir hanımefendi olan ve daha çok George Sand adıyla tanınan Bayan Aurore Dudevant, benim kahraman üzerine oyun yazanların arasına katılacak.

Oyunun sonunda, Molière ayağa kalkacak ve şöyle diyecek:

– Evet, evimde ölmek istiyorum... Kızımı kutsamak istiyorum.

Kadın kısmından daha dokunaklı kim yazabilir? Bazı erkekler, hiç kuşkusuz; Rus yazarı Vladimir Rafailoviç Zatov'un döktüreceği son, duygusallık bakımından hiç de geri kalmaz onlardan:

Ve Prens de Conde yaklaşacak ve ona yanıt verecek:

– Bana yaslanın, Molière!

Ve, söz arasında şunu da söyleyelim ki Molière öldüğü sırada çoktan tahtalı köyü boylamış olan aktör Du Pars hıçkırıklar içinde haykıracak:

– Ah! ömrümce sevmiş olduğum biricik insanı yitirmek böyle!

Kadın kısmı böyle dokunaklı şeyler yazıyor işte, Allah selamet versin, bizim üstümüze vazife değil! Ama sen, kanlara bulanmış zavallı ustam! İster kendi evinde olsun, ister evinden dışarda, hiçbir zaman ölmek istemedin sen! Ve, boğazından oluk gibi kanlar akarken, kimseyle ilgilenmeyen kızın Madeleine'i kutsamak istediğini söylemiş olacağını da inanmıyorum ben!

– Kral geliyor, Molière'i görmek istiyor. Molière! Nesi var?

– Öldü.

Ve prens haykırarak Louis'yi karşılamaya gider:

– Efendimiz! Molière öldü!

Ve XIV. Louis şapkasını çıkartarak konuşacaktır:

– Molière ölümsüzdür!

Buna nasıl yanıt verilebilir? Evet, gerçekten de üç yüzyıldır yaşayan bir insan hiç kuşkusuz ölümsüzdür. Ama soru şu: Kral biliyor muydu bunu?

Bay Campra'nın bestelediği *Arethuse* operasında şöyle bir cümle var:

– Tanrılar gökyüzünü yönetirler ve Louis yeryüzünü!

Hanımefendilerin önünde bile olsa, yeryüzünü yöneten insan kimsenin önünde asla şapkasını çıkaramazdı ve ölüm döşeğinde yatan Molière'in başucuna gitmezdi. Gerçekten de kral gitmedi oraya, hatta hiçbir prens de gitmedi. Yeryüzünü yöneten insan, kendisinin ölümsüz olduğunu sanıyordu, ama bence bu konuda yanılıyordu. Ölümlüydü herkes gibi ve öyleyse kördü. Kör olmamış olsaydı eğer, can çekişen insanı görmeye giderdi belki: Gelecekte ilginç şeyler görürdü ve gerçek ölümsüzle ortak olmak istediğini açığa vururdu.

Bugünkü Paris'te Richelieu, Thérèse ve Molière sokaklarının birleştiği keskin köşede, sütunların arasında hareketsiz oturan insanı görürdü. Bu adamın alt yanında ellerinde kâğıt tomarları bulunan parlak mermerden iki kadın. Daha aşağıda, aslan başları ve aşağıda çeşmenin susuz havuzu.

İşte kurnaz ve büyüleyici Galya'lı, eşsiz komedyen, eşsiz oyun yazarı! Orada, başında bronz bir peru-

ka ve ayakkabılarında bronz kurdeleler! İşte orada, Fransız tiyatrosunun kralı!

İşte böyle hanımefendiciğim! Kucağınıza aldığınız ünlü bebeler hakkında ne diyeceksiniz bana şimdi! Biliniz ki, Poquelin'lerin evinde bugün dünyaya getirdiğiniz bu çocuk Bay Molière'den başkası değildir. Ah, ah! Anladınız mı size söylediklerimi! Öyleyse dikkat ediniz lütfen, rica ederim! Söyleyin, bağırdı mı? Soğuk alıyor mu? Yaşıyor!

I. MAYMUNLU EVDE

Demek ki, Paris'te 13 Ocak 1622'ye doğru, bay Jean-Baptiste Poquelin ile eşi Marie Poquelin-Cressé'nin evlerinde, erken doğan bir çocuk dünyaya gözlerini açtı. 15 Ocak günü, Saint-Eustache kilisesinde vaftiz edildi ve çocuğa babasının onuruna Jean-Baptiste adı verildi. Komşular Bay Poquelin'i kutladılar ve halıcılar loncası, yeni bir halıcının ve mobilya tüccarının dünyaya geldiğini öğrendi.

Her mimarın bir çılgın yanı, bir tutkusu vardır. Saint-Honoré ile Vieilles-Étuves sokaklarının birleştiği yerde bulunan, çatısı çift kanatlı, iki katlı, güzel bir evin köşelerine, XV. yüzyıl mimarı, dalları bütün ayrıntılarıyla işlenmiş portakal ağaçlı tahta oymalar yerleştirmişti. Ağaçların üzerinde, küçük maymunlar sürüsü meyve devşiriyordu. Bu nedenle ve doğal olarak, "maymunlu ev" adını takmıştı bu eve Parisliler. Ve sonuç olarak, bu maymunlar oyuncu Molière'e pahalıya oturdular! Sayın Poquelin'in büyük oğlunun hayatının şaşırtıcı bir yanı bulunmadığını söyleyecek bir sürü iyi niyetli insan vardı. Bir palyaço olmuştu bu oğul: Sırıtkan maymunlar kumpanyasında büyüyen bir insandan daha başka ne beklenebilirdi? Ama oyuncu, maymun-

larını yadsımadı ve hayatının sonuna doğru, neden gereksinim duyduğu pek bilinmeyen bir arma yaptırmayı tasarlayınca, baba evinde nöbet tutan kuyruklu dostlarını çizdirdi.

Pont-Neuf'e iki adım uzaklıkta ve Paris'in göbeğinde bulunan, çok gürültülü tüccar mahallesindeydi bu ev. Saray döşemecisi ve çuhacısı baba Jean-Baptiste'in mülküydü: Burada yaşıyor ve çalışıyordu.

Halıcı zamanla bir başka unvan kazandı: Haşmetli Fransa Kralı'nın oda hizmetçisi. Baba Jean-Baptiste bu unvanı onurla taşıdı ve büyük oğlu Jean-Baptiste'e miras olarak bıraktı.

Baba Jean-Baptiste'in döşemecilik ve mobilyacılık mesleğinin dışında faizcilik işine bulaştığı söylentileri de dolaştı. Ticaretle uğraşan bir insan için kınanacak bir yan göremiyorum ben bu işte. Ama bazı şom ağızlılar, baba Poquelin'in faizleri epeyce yüksek tutma eğiliminde olduğunu ve oyun yazarı Molière'in korkunç cimri Harpagon'u yaratırken sevgili babasını sahneye çıkartmaktan başka bir şey yapmadığını ileri sürerler. Aralarında, Harpagon'un fikrine göre, tavana süs olarak pekâlâ asılabilecek, içi saman dolu bir timsah da bulunan eski eşyalar yığının müşterilerinden birine ateş pahasına sokuşturmaya kalkışan Harpangon'dur bu Harpagon. Bu kocakarı dedikodularına inanmak istemiyorum ben. Babasının anısına yazar Molière dil uzatmadı, böyle bir şey yapmak bana düşmez.

Baba Poquelin gerçek bir tüccardı, onurlu mesleğinin saygı değer ve saygın bir temsilcisiydi. Ticaretiy-

le uğraşıyordu ve maymunlu dükkânın kapısında söz konusu maymunlar bulunan mağrur bir tabela asılıydı.

Giriş katının, yani dükkânın alacakaranlığında, yün ve boya kokusu dalga dalga yayılıyordu; kasada madeni paralar şıngırdıyor ve gün boyu döşemelik ve halı satın almaya gelen insanların arkası kesilmiyordu. Burjuvalar ve soylular, baba Poquelin'in dükkânında buluşuyorlardı. Pencereleri avluya bakan atölyede yapış yapış toz sütunları yükseliyordu, içerde üstüste sandalyeler yığılıydı, dört bir yana ağaç parçaları, deri ve kumaş artıkları yayılmıştı: ve bu karmaşanın ortasında çekiç vurarak, makas kullanarak Poquelin'in kalfa ve çırakları çalışmaktaydı.

Tabelanın üstündeki birinci katın odalarında evin annesi hüküm sürüyordu. Sürekli öksürüğü ve Napoli ipeklisi eteklerinin hışırtısı duyulurdu bu kattan. Marie Poquelin, borcunu ödeyebilir denen türden bir kadındı. Pahalı giysiler, değerli kumaşlar, en ince dokumalarla tıkabasa doluydu dolapları; konsollarında kolyeler, pırlanta işlemeli bilezikler, inciler, zümrük kakmalı kolyeler, altın saatler ve pahalı gümüş işleri vardı. Dua ederken sedef tespih çekerdi. İncil ve hatta, benim aklım pek kestirmiyor ama, özet çevirilerden grek yazarı Plutarkhos'u okurdu. Yumuşak başlı, sevimli ve bilgiliydi. Atalarının çoğunluğu halıcıydı, ama aralarından müzisyen ve avukat gibi öteki mesleklerin temsilcileri de eksik değildi.

Yukarı kat odalarında dolgun dudaklı sarışın bir çocuk dolaşırdı. Büyük oğul Jean-Baptiste'ti bu ço-

cuk. Kimi zaman dükkâna iniyor, atölyeye geçip bir yığın soru sorarak çırakların çalışmalarına engel oluyordu. Kalfalar kekemeliğiyle dalga geçiyorlar ama çok seviyorlardı onu. Başka zamanlar pencereye kuruluyor, yumruklarını yanaklarına dayayıp çamurlu sokaktan gelip geçenleri seyrediyordu.

Bir gün yanından geçerken annesi sırtını hafifçe bir şaplak indirdi.

– Seni gidi seyirci, seni!.. dedi.

Ve günlerden bir gün bu seyirci mahalle okuluna başladı. Okullarda neler öğrenilirse onları öğrendi: Aritmetikte dört işlem yapmayı, hiç takılmadan okumayı, latincenin ilk bilgilerini kavramayı ve *Azizlerin Hayatları*'ndan bir yığın ilginç öyküyü ezberlemeyi...

Günler böyle, rahat ve mutlu bir şekilde akıp gidiyordu. Baba Poquelin durmadan zenginleşiyordu, üç çocuk daha doğmuştu... maymunlu eve birdenbire felâket indiği zaman.

1632 yılı ilkbaharında, tatlı anne hastalandı. Gözleri parıldamaya, tasayla dolmaya başladı. Bir ay gibi bir süre içinde tanınmayacak kadar zayıfladı, solgun yanakları çirkin lekelerle kaplandı. Sonra kan tükürmeye başladı ve başlarında uğursuz başlıklarıyla katırlarına binip doktorlar gelmeye başladılar eve. 15 Mayıs günü, kirli elleriyle kırmızı gözlerini ovuşturarak gözyaşı selleri döktü tombul gözlemci ve bütün ev de onunla birlikte ağladı. Tatlı Marie Poquelin elleri göğsünün üzerinde kavuşmuş, hareketsiz yatıyordu.

Onu gömdükten sonra, sürekli bir düşkünlük egemen oldu eve. Baba büyük bir üzüntüye gömüldü, iyi-

ce dalgınlaştı. İlk çocuk, birkaç kez karanlıkta ağlarken yakaladı onu. Bu görüntü karşısında şaşıran gözlemci ne yapacağını bilemeden evin içinde dolaşıp duruyordu. Ama babanın ağlamaları kesildi ve Fleurette'ler diye bir aileyle sürekli olarak görüşmeye başladı. O sırada on bir yaşında olan Jean-Baptiste yeni bir annesi olacağını öğrendi: Ve bir süre sonra yeni anne, Catherine Fleurette, maymunlu eve arzı endam eyledi. Baba yeni bir ev satın aldığı için aile bir süre sonra bu evden ayrıldı.

2. İKİ TİYATRO SEVDALISININ ÖYKÜSÜ

Yeni ev de ünlü Saint-Germain panayırının kurulduğu Paris mahallesinde ve aynı çarşının bulunduğu yerdeydi. Girişken ve hovarda Poquelin bu yeni yerde, dükkânının bütün tuzak yemlerini çoğalan bir gösterişle sergiledi. Eski evde, ev işleriyle Marie Cressé uğraşıyor ve çocuk doğuruyordu: Bu yeni evde onun yerini Catherine Fleurette aldı. Bu kadın hakkında ne söylenebilir? İster iyi, ister kötü olsun, sanırım, hiçbir şey söylenemez. Ancak eve üvey ana sıfatıyla girdiği için, benim kahramanın yaşamına yakından karışmış olan birçok insan, çocuk Jean-Baptiste'in yaşamının Catherine Fleurette döneminde pek neşeli geçmediğini doğrulamışlardır: Kötü bir üvey anaydı galiba, Molière'in bu nedenle *Hastalık Hastası* komedisinde, vefasız ve hain eşi Beline'in kişiliğinde onu canlandırdığı ileri sürülür.

Bence bunların hepsi de yanlıştır. Catherine'in Jean-Baptiste'e karşı kötü davrandığını ve gene Beline'e modellik ettiğini kanıtlamak olanaksız. Dünyevi görevlerini kinsiz-garezsiz yerine getiren ikinci bir anneydi Catherine: Düğünlerini izleyen yıl Poquelin'in kucağına bir kız çocuğu sundu ve bu kızcağıza da Catherine

adı verildi, aradan iki yıl geçince bir başkası Marguerite diye adlandırıldı.

Jean-Baptiste mahalle okulundaki öğrenimini sonuna kadar sürdürdü ve bitirdi. İlk oğlunun ufuklarını yeterince genişlettiğine karar veren baba Poquelin ona kendini dükkânın işlerine adamasını buyurdu. Jean-Baptiste kumaş ölçmeye, çivi çakmaya ve çıraklarla çene çalmaya başladı, boş zamanlarında Marie Cressé'den miras kalan kir-pas içindeki Plutarkhos'u okuyordu.

Ve işte, mumlarımın ışığında, açılan kapıda burjuva sınıfından bir beyefendi beliriyor: Basit ama sağlam giyinmiş, başında bir peruk, elinde baston, gözleri canlı, iyi görünüşlü ve yaşına göre çok dinç. Adı Louis, soyadı Cressé, merhuma Marie'nin babası ve demek oluyor ki genç Jean'ın da dedesi.

Bay Cressé'nin de mesleği damadı gibi halıcılıktı. Ama damadından ayrı olarak büyükbaba kendi hesabına çalışıyor ve Saint-Germain panayırında ticaret yapıyordu. Cressé, Paris yakınlarında Saint-Ouen'de oturuyordu, bu güzel ev bütünüyle onun malıydı. Poquelin ailesi pazar günleri Saint-Ouen'e gitmeyi gelenek haline getirmişti, çocukların bu ziyaretlerinden çok hoş anıları vardı.

Cressé dede, çocuk Jean-Baptiste'le şaşırtıcı bir dostluk kurdu. Yaşlı adamı çocuğa böylesine yaklaştıran şey neydi acaba? Şeytan mı dersiniz? Evet, evet, mutlaka oydu! Ama dede ile torunun paylaştıkları tutkudan uzun süre habersiz kalmadı Poquelin baba ve şaşkınlıkla homurdandı: Dede ve torunun tiyatro deli-

si olduklarını keşfetmişti.

Tatil akşamlarında, dede Paris'e indiği zaman, iki halıcı-yaşlı ve genç-gizemli gizemli bakışıp anlaştıktan sonra evden çıkıyorlardı. İzlerini sürmek pek güç değildi. Her zaman olduğu gibi Mauconseil sokağıyla Française sokağının kesiştiği köşeye, krallık kumpanyasının oyun sergilediği Burgonya Konağı'nın (Hotel de Bourgogne) basık ve karanlık salonuna gidiyorlardı. Pek sayın dede Cressé, dinsel-aynı zamanda tecimsel-amaçlı bir topluluğu biraraya getiren bir derneğin yöneticileriyle çok sağlam ilişkiler kurmuştu. "Çile Derneği"ydi derneğin adı, Paris'te İsa'nın yaşamından sahneleri konu alan dinsel oyunlar oynamak gibi bir ayrıcalığı vardı. Burgonya Konağı'nı bu dernek yaptırmıştı, ama Jean-Baptiste'in çocukluk yıllarında artık dinsel oyun oynanmadığı için Konak başka topluluklara kiraya veriliyordu.

Anlaşılacağı üzere, dede Cressé, Dernek'in yöneticisini görüyor; sayın halıcı ve torunu boş localardan birine bedava kuruluyorlardı.

Burgonya Konağı tiyatrosunda, ki çok ünlü oyuncu Bellerose buranın yıldızıydı, trajediler, traji-komediler, pastoraller, farslar temsil ediliyordu, İspanyol tiyatrosunun büyük hayranlarından olan Jean de Rotrou zamanın en gözde oyun yazarıydı. Bellerose'un oyunu dede Cressé'yi kendinden geçiriyor ve torun da onunla birlikte alkış tutuyordu oyuncuya. Ama Jean-Baptiste, Bellerose'un oynadığı trajedilerle pek ilgilenmiyordu. Burgonya Konağı'nda oynanan farslara tutkundu o: Çoğu kaba-saba ve hafif olan bu farsların ço-

ğu İtalyanlar'dan aktarmaydı ve Paris'in çok yetenekli oyuncuları komik rollerinde, güncel metinden yararlanarak diledikleri gibi hokkabazlık yapabiliyorlardı.

Evet, Cressé dede, baba Poquelin'in zararına olarak oğul Poquelin'e Burgonya Konağı'nın yolunu göstermişti! Ve orada – ilkin çocukken dedesiyle birlikte, daha sonra delikanlılığında arkadaşlarıyla birlikte – Jean-Baptiste olağanüstü gösteriler izledi.

Farslarda oynayan Koca-Guillaume, kırmızı başlığı ve devsel karınlı beyaz ceketiyle Jean-Baptiste'in gözlerini kamaştırıyordu. Bir başka ünlü de Palyaço Gaultier-Garguille idi, kırmızı kollu bir kara gömlek giyer, kocaman bir gözlük takar, elinde de bir baston tutardı, Konak'ın müşterilerini coşturmakta Koca-Guillaume'dan aşağı kalmazdı. Jean-Baptiste ayrıca yaratıcı esini bitmez tükenmez Turlupin ile gülünç yaşlı kadın rollerine çıkan Alison'a da vurgundu.

Birkaç yıl boyunca Jean-Baptiste'in bir atlıkarınca benzeri dönüp duran gözlerinin önünde, una bulanmış, çiğ renklerle boyanmış ya da maskeli yüzler, bilgiç hekimler, cimri ihtiyarlar, palavracı ve korkak subaylar geçit yaptılar. Gülmekten katılan seyircinin önünde, hoppa kadınlar dırdırcı beceriksiz kocalarını maskaraya çeviriyor ve farsların çöpçatan kocakarıları saksağan gibi çançan ediyorlardı. Kurnaz ve bir tüy gibi uçarı uşaklar ve hizmetçi kızlar, yaşlı Gorgibus'leri parmaklarında oynatıyor, pinti morukları iyice patakladıktan sonra çuvalın içine tıkıyorlardı. Ve Burgonya Konağı'nın duvarları Fransızların kahkahalarıyla sarsılıyordu. Burgonya Konağı'nda görülebilecek

her şeyi görünce, bizim tiyatro delisi halıcılar putlarını bir başka tiyatroya, Marais Tiyatrosu'na taşıdılar. Ünlü oyunca Mondroy'nin şaheserler yarattığı trajedi ve yüksek düzeyde güldürünün sözü geçiyordu burada: Tiyatroya en iyi oyunları, dönemin ünlü yazarı Pierre Corneille veriyordu.

Louis Cressé'nin torunu bir başka âleme dalmıştı sanki! Burgonya Konağı'nın bir hindi gibi süslü Bellerose'u pek şekerim ve pek tatlıydı: Gözlerini iyice bir yuvarladıktan sonra esrarlı uzaklıklara dikiyor, şapkasını büyük bir incelikle sallayıp ağlamaklı bir sesle monologlar çekiyordu, öyle ki konuşuyor mu yoksa şarkı mı söylüyor anlamak olanaksızdı. Marais Tiyatrosu'na gelince, Mondory gökgürültüsünü andıran sesiyle salona zıngır zıngır titretiyor ve trajedide hırıldayarak can veriyordu.

Çocuk, baba evine gözlerinde ateşli yansımalarla dönüyor ve bütün gece Alison, Jacquemin-Jadot, Phillipin gibi soytarıları ve ünlü Ak Surat Jodelet'yi düşlüyordu.

Ne yazık! Burgonya Konağı ile Marais'nin tiyatro iflah olmaz bir tutkuyla bağlı insanların bütün isteklerini tek başlarına karşılamaları olanak dışıydı.

Pont-Neuf ve Hal mahallesi o sıralar bir ticaret sultanlığıydı. Paris burada semirip güzelleşiyor ve dört bir yana yayılıyordu. Dükkânların içinde, dükkânların önünde yaşam öylesine fokurduyordu ki insanın kulakları çınlıyor, gözleri puslanıyordu; hele Saint-Germain panayırı çadırlarının kurulduğu yer tam anlamıyla bir curcunaydı. Bir hayhuy! Bir gürültü patırtı!

ki deme gitsin. Ve çamur ve pislik! Ve gene çamur ve pislik!

"Tanrım! Ey Tanrım!" diye haykırıyordu sakat ozan Scarron bu panayırla ilgili olarak: "Donsuz götlerin ortalığa saçtığı bunca boka bak!"

İnsanlar gün boyu gidip geliyor, koşuşturuyor ve itişip kakışıyordu. Küçük kentsoylular ve onların sevimli karıcıkları! Berber dükkânlarında saç, sakal tıraş ediliyor ve diş çekiliyordu. Bu insan bulamacağının içinde yayaların arasında atlılar da görünüyordu. Katırlarının üzerine tünemiş, karga kılıklı, saygın hekimler geçiyordu. Kralın silahşörleri de sırmalı üniformalarının içinde kabara kabara çalım satıyorlardı.

Ye, iç, al ve sat, ey dünyanın başkenti, boy at ve geliş! ve ey siz, ömür boyu don yüzü görmemiş muhterem kıçlar, buraya gelin, Pont-Neuf'e gelin! Kurulan cambaz tiyatrolarına, çadırları çevreleyen peykelere bakın. Peki zurna gibi zırlayan kim orada? Tiyatronun çığırtkanı yahu! Dikilip durmayalım soylu beyler, gösteri az sonra başlayacak! Elinize geçen bu tek fırsatı kaçırmayın sakın! Bay Brioché'nin kuklalarını burada ve ancak şimdi görebilirsiniz! Kukla dansına gelin! Olağanüstü maymun, Bilgin Fagotin'i görün!

Pont-Neuf'ün salaşlarında, gezginci hekimler, diş sökücüler, bütün hastalıkları şıp diye iyi eden her derde devalar satan üfürükçü eczacılar müşteriler hizmet sunuyorlardı. Kendi dükkânlarına dikkat çekmek için sokak soytarılarıyla, kimi zaman da tiyatro sahnelerine daha önce ayak basmış gerçek oyuncularla işbirliği yapıyorlardı ve böylece tıbbî mucizelerin şanına ger-

çek temsiller seyrediliyordu. Ata binmiş, yüzü boyalı, süslü, kiralık sahte mücevherler takıştırmış, sloganlar atan ve insanları kendilerini seyre çağıran oyuncuların yer aldığı görkemli geçitler de oluyordu. Onların ardı sıra, bağırıp çağıran, ıslık çalan, bacak aralarına dalan veletler sürüsü de geliyor ve şamatanın üzerine tüy dikiyordu.

Gürülde, Pont-Neuf (*)! Bir şarlatan babadan ve bir oyuncu anadan Fransız komedisinin doğduğunu duyuyorum. Kulak parçalayan bir çığlık atıyor ve yeni yeni biçimlenen yüzü una bulanmış!

Bütün Paris olağanüstü olduğu kadar esrarengiz olan bir adamdan söz ediyor: Christophe Contugi. Bütün bir kumpanyayı kiraladı, bir peykenin üzerinde soytarı gösterileri sunuyor ve bu sayede "Tiryak" adını taktığı ve bütün dertlere deva şurup satıyor,

Eşi benzeri yoktur dünyada
Gez istersen köşe-bucak
Adı Tiryak, Tiryak ki ne Tiryak
Ey Ademoğlu gel sen de tadına bak

Maskeli soyratılar o evlere şenlik gürültünün ortasında Tiryak'ın iyi edemeyeceği dert bulunmadığını yemin billah ederek gırtlak paralıyorlardı! Vereme, vebaya, uyuza Tiryak!

Ata binmiş bir silahşör geçiyor salaşın önünden. Safkan atı kan oturmuş gözleriyle çevreyi süzüyor, ge-

(*) Yeni köprü. Paris. Yapımına 1578'de başlandı. 1604'te bitti. (Çev.)

minden köpük taşıyor. Don yüzü görmemiş kıçlar yolunu kesip eyer kuburluğuna doğru yığılıyorlar. Salaştan Contugi'nin sesi gürlüyor:

Ey kumandan, kumandan
Satın al bizim ilaçtan

– Veba canınızı alsın! Yol açın! diye haykırıyor muhafız subayı.

Sganaralle'in (*) biri kendi ayacıklarıyla kazıklanmaya koşuyor:

– Bana lütfen bir şişe Tiryak veriniz. Kaç para?

– Bayım, diye yanıtlıyor üfürükçü, fiyatı yoktur Tiryak'ın! Paranızı alırsam bağışlayamam kendimi.

– Ah, bayım, diye atılıyor Sganaralle, anlıyorum ki bu küçük kutuyu satın almak için Paris'in bütün altını bile yetmez, ama bedavaya almak istemem. Alın size otuz metelik, üstünü verin bana.

Paris'in üzerinde bir deniz mavisi. Işıklar yanıyor. Salaşlarda haç biçimli şamdanlar tütüyor, içyağı kandilleri eriyor, meşale alevleri titreşiyor.

Sganaralle, Saint-Denis sokağındaki evine gitmek için adımlarını hızlandırıyor. Giysi eteğinden yakalıyorlar adamı, yeryüzünde mevcut bütün zehirlere karşı etkili bir panzehir satın almaya çağırıyorlar.

Gürülde, Köprü!

İşte şimdi iki insan, insan kalabalığında kendilerine yol açıyor: Muhterem bir büyük baba ve yanında

(*) Molière'in yarattığı güldürü tiplerinden biri. (Çev.)

beyaz yakalı torunu ve aynı zamanda arkadaşı. Ve hiç kimse bilmiyor, sahnedeki oyuncular hiç kuşkulanmıyorlar... Üfürükçünün salaşının yanında, kalabalığın arasına sıkışmış olan kim? Burgonya Konağı'nda Jodelet bir gün bu veledin tiyatro kumpanyasında oynayacağını bilmiyor. Ömrünün sonbaharında, bu yumurcağın sahneye koymak üzere bir oyununu alıp, gittikçe yoksul düşen kendisine para ödeyince memnun kalacağını bilmiyor henüz Pierre Corneille.

– Bir sonraki oyunu da görebilecek miyiz acaba? diye soruyor torun sevimli ve nazik.

Dede duraksıyor – vakit geç. Ama kendine engel olamıyor.

– Peki, hadi gidelim.

Yandaki peykede, bir oyuncu şapkasını çeviriyor: Şapkayı döndürüyor, büküyor, buruşturuyor ve havaya atıyor...

Köprü artık ışıklar içinde, kentte insanlar ellerinde fenerle dolaşıyorlar ve kulaklarda keskin bir haykırış yankılanıyor: Tiryak!

Belki de şu anda, Saint-Denis sokağında, Molière'in ilerde yazacağı güldürülerden birinin finali oynamaktadır. Şu Sganarelle ya da bu Gorgibus, kızı Lucinde'i Clitandre ya da Cléonte için duyduğu karasevdadan kurtaracak Tiryak almaya giderken, Lucinde pek doğal olarak Clitandre ile kaçmış ve evlenmektedir!

Kıyameti kopartıyor Gorgibus. İşlettiler onu! Bir kaz gibi yoldular! Değerli Tiryak'ı hizmetçinin ağzına sokuşturuyor! Gözdağı veriyor!

Ama neşeli kemanlar giriş yapacaklar, hizmetçi Champagne dans etmeye başlayacak, Sganarelle boyun eğecek. Ve Molière bu akşamı fenerli bir mutlu sonla bitirecek.

Gürülde, Köprü!

3. DEDE İÇİN TİRYAK

Böyle bir akşam sonunda, Cressé ile torunu eve coşku içinde döndüler, her zamanki gibi gizemli bir davranışları vardı. Baba Poquelin koltuğuna oturmuş günün yorgunluğunu çıkartıyordu. Dedesinin gözde oğlunu nereye götürdüğünü öğrenmeye çalıştı. Hiç kuşkusuz, Burgonya Konağı'na oyun seyretmeye gitmişlerdi.

Poquelin bilmek istiyor:

– Ne diye hep tiyatroya götürüyorsunuz onu? Onu oyuncu yapmak istiyor olmayasınız sakın?

Dede şapkasını çıkarıp koydu, bastonunu bir köşeye bıraktı, bir süre sustu ve sonra konuştu:

– İnşallah bir gün Bellerose gibi bir oyuncu olur.

Halıcının ağzı açık kaldı. Sustu. Sonra dedeye ciddi konuşup konuşmadığını sordu. Ama Cressé sorusunu yanıtlamadığı için, konuyu açmaya sıvandı, ama alaylı bir biçimde.

Mademki Louis Cressé'ye göre Bellerose gibi bir oyuncu olacaktı, daha ileri niçin gidilmesindi? Alison'un izinden gidip kalabalığı ve gülünç satıcı kadınları eğlendirmek için sahnede soytarılık yapabilirdi. Niçin yüzüne beyaz boya sıvamasın, Jodelet gibi bur-

nunun altına pırasa bıyıklar döşemesindi?

Sonuç olarak, mademki insanlar görmek için onbeş metelik ödüyorlar, insan kendi mesleğiyle uğraşacağına pekâlâ soytarı olabilirdi!

Atölye sahibi ve Allaha şükür bütün Paris'in tanıdığı bir halıcının büyük oğlu için görkemli bir meslek! Kralın uşağı olmak hakkına sahip olan küçük Baptiste, Bay Poquelin, bir gün kendini sahnede bulacak olursa komşular alay edecekti! Halıcılar locasında herkes gülecekti!..

– Özür dilerim, dedi Cressé usulca. Size göre tiyatro olmamalı yeryüzünde, öyle mi?

Ama Poquelin böyle bir şey söylemek istememişti. Tiyatro olmalıydı. Bunu haşmetli kral hazretleri de – Allah uzun ömür versin – kabul ediyordu. Burgonya Konağı'na "Kralın Kumpanyası" adı bağışlanmıştı. Bunların hepsi pek iyiydi. Pazar günleri Poquelin de bizzat tiyatroya gidiyordu. Ama sonuç olarak, kendisine sorulacak olsaydı düşüncesi şu olurdu: Tiyatro Jean-Baptiste Poquelin için vardır, ama tersi mümkün değildir.

Poquelin kızarmış ekmek çiğneyip üstüne bir yudum şarap içiyor ve dedeyi alaylarıyla bunaltıyordu.

Daha da ileri gidilebilirdi. Haşmetli'nin kumpanyasına girmek mümkün olmazsa – çünkü sadece kostüm olarak yirmi bin altını olduğu ileri sürülen bir Bellerose olmak herkesin harcı değildir baylar – gidip panayırda oynanabilirdi, öyle değil mi? En densiz şakalar, saçmasapan hareketler yapılabilir, öyle değil mi, ha, öyle değil mi? Bütün sokak parmakla gösterir sizi!

– Özür dilerim, şaka yapıyorum, dedi Poquelin, ama sanırım siz de şaka yapıyordunuz, öyle değil mi?

Dedenin şaka yapıp yapmadığı hiçbir zaman öğrenilemedi, aynı zamanda küçük Jean-Baptiste'in ne düşündüğü de.

"Garip insanlar şu Cressé'ler!" diye düşünüyordu halıcı, yatağının alacakaranlığında bir o yana, bir bu yana dönüp dururken. "Böyle bir şeyi çocuğun yanında nasıl söyleyebilir bir insan! Tehlikeli bir şey ama büyük babaya bunların gülünç şakalar olduğunu söylemek gerekiyordu."

Uyuyamıyor. Kralın çuhacı-oda uşağı karanlıkta gözlerini dikmiş bekliyor. Şu Cressé'lerin hepsi aynı bokun soyu! Zavallı ilk karısının da çılgınlıkları vardı, o da tiyatroyu çok severdi. Ama şu yetmiş yaşındaki yaşlı moruk! Vallahi, gerçekten komik! Tiryak içmeli bu adam, hemen çocuklaşır.

Tasa. Dükkân. Uykusuzluk...

4. HERKES HALICI OLAMAZ

Ama ben acıyorum şu zavallı Poquelin'e. Hay Allah! Bir de bu eksikti sanki! 1636 yılının kasım ayında evlendiği ikinci kadın da öldü. Baba gene karanlıkta oturmuş, kederli kederli düşünüyordu. Şimdi artık iyice yalnızdı. Ve altı çocuğu vardı. Çalıştırılacak dükkân ve yetiştirilecek şu velet takımı. Yalnız, yapayalnız. Üçüncü kez evlenmeyecek...

Ve sanki bile bile yapıyormuş gibi, Catherine Fleurette ölünce ilk çocuk Jean-Baptiste'e birşeyler oldu. Dükkânda çalışmayı sürdürüyordu, şikâyetlik bir durumu yoktu: Tembellik yapmıyordu. Ama tıpkı bir kukla gibi –Tanrı bağışlasın beni– Pont-Neuf'ün çevresinde dönüp duruyordu! Zayıflıyor, pencerenin önüne geçip, ilginç ve yeni bir şey olmamasına karşın dışarıya bakıyor, yemeklerini iştahsız yiyordu...

Sonunda, konuşmak zamanı geldi.

– Söyle bana neyin var, diye sordu baba, sonra da boğuk bir sesle ekledi: Hasta mısın yoksa?

Jean-Baptiste kare burunlu ayakkabılarına daldı ve bir şey söylemedi.

Zavallı dul adam tekrar konuşmaya başladı:

– Sizler için üzülüyorum. Sizleri ne yapacağım

ben? Eziyet etme bana... söyle.

Jean-Baptiste gözlerini babasına kaldırdı, sonra pencereye çevirdi ve konuştu:

– Halıcı olmak istemiyorum.

Bir süre düşündükten sonra yarayı iyice deşmeye kararlı olarak ekledi:

– İğreniyorum bu meslekten.

Biraz daha düşündü ve ekledi:

– Dükkândan nefret ediyorum.

Ve babasının canına iyice okumak için:

– Bütün varlığımla, bütün ruhumla, dedi.

Bundan sonra sustu.

Son sözcükleri söylemek için dediğim dedik bir havaya girmişti. Bundan sonra ne olacağını doğru dürüst bilmiyordu. Hiç kuşkusuz esaslı bir baba tokadı inebilirdi. Ama yemedi bu tokadı.

Uzun bir sessizlik oldu. Böyle olağanüstü bir durumda ne yapabilir? Bir tokat? Hayır, böyle bir durumda tokat işe yaramaz. Ne diyecek oğluna? Budala mı bu çocuk? Evet, orada öyle kazık gibi çakılmış duruyor, yüzü bomboş, anlamsız. Ama gözleri boş değil, parıltılı, Marie Cressé'nin gözleri gibi tıpkı.

Dükkândan hoşlanmıyor mu? Belki de sadece bir izlenimdir? Alt tarafı henüz bir çocuk daha: İnsan onun yaşında neyi sevdiğini, neyi sevmediğini bilemez. Belki de sadece yorgun? Ama o, baba, daha da yorgun; hiçbir yardım umudu yok kesinlikle, kolu kanadı kırık.

– Ne istiyorsun? diye sordu baba.

– Okumak, diye yanıtladı Baptiste.

Bu sırada, birisi bastonunu usulca kapıya vurdu, Louis Cressé alacakaranlığa girdi.

– İşte böyle, dedi baba beyaz yakayı göstererek. Beyimiz bana dükkânda yardım etmek istemiyormuş, okumak istiyor.

Sakin ve etkili bir sesle konuşmaya başladı dede. Her şeyin yoluna gireceğini söyledi. Delikanlı üzgünse eğer, hiç kuşkusuz bazı önlemler almak gerekir.

– Nasıl önlemler? diye sordu baba.

– İşin doğrusu bırakalım okusun! diye haykırdı dokunaklı bir sesle.

– Ama mahalle okulunda okudu ya!

– Mahalle okulundan söz eden kim? dedi büyükbaba. Küçük çok yetenekli...

– Jean-Baptiste, biraz dışarı çık, dedenle konuşacağım.

Jean-Baptiste dışarı çıktı. Ve Cressé ile Poquelin ciddi bir konuşmaya giriştiler.

Ne konuştuklarını aktarmaya kalkışacak değilim. Sadece bir nara atacağım: Yaşasın Louis Cressé!

5. AD MAJOREM DEİ GLORİAM (*)

Daha sonra Louis-le-Grand lisesi olacak olan ünlü Clermont kolejinin mahalle okuluyla en küçük bir benzerliği yoktu. Güçlü Cizvit Tarikatı üyeleri tarafından yönetiliyordu ve Cizvit Papazları saygın bir düzen kurmuşlardı okulda. "Tanrının en yüce şanı için." Ve şunu da itiraf etmek gerekir ki yaptıklarını kusursuz yapıyorlardı.

Peder Jacques Dinet adlı bir müdürün yönettiği kolejde yaklaşık olarak iki bin çocuk ve delikanlı okuyordu; bunların üç yüzü yatılıydı, geri kalanı yatısız okuyordu. Cizvit Tarikatı, Fransa'nın seçkinlerine eğitim yaptırıyordu.

Papaz öğretmenler, Clermont öğrencilerine tarih, eski edebiyat, hukuk, fizik, kimya, dinbilim, felsefe dersleri veriyorlar ve Yunanca öğretiyorlardı. Latinceye gelince, bunun sözünü bile etmek yersiz: Latin yazarlarını okumak ve yorumlamanın dışında Clermont öğrencileri bu dili ders aralarındaki konuşmalarında kullanmak zorundaydılar. Siz de kabul edersiniz ki böylesine koşullar altında bir dili çok iyi öğrenebilir

(*) *'Tanrının en yüce şanı için'*: Cizvit tarikatının arma simgesi (Çev.)

insan.

Bazı saatler dans derslerine ayrılmıştı. Kimi zamanlar kılıç şakırtıları duyuluyordu: Fransız delikanlıları krallarının onurunu savaş alanlarında ve kendilerininkini bireysel karşılaşmalarda savunabilmek için silah kullanmasını öğreniyorlardı. Clermont'un yatılı öğrencileri fırsat çıktıkça, başta Publius Trentius ve Seneca olmak üzere eski Roma yazarlarından oyunlar oynuyorlardı.

Louis Cressé'nin torununu verdiği okul böylesine bir kuruluştu işte. Baba Poquelin, kralın gelecekteki oda uşağı oğlunun kötü ellere düştüğünden kesinlikle yakınamazdı. Kolejin öğrencileri arasında büyük bir çoğunluk tanınmış ailelerden geliyordu: Soylu sınıfın en iyi aileleri çocuklarını Clermont'a yolluyorlardı. Poquelin'in yatısız öğrenci olduğu dönemde öğrenciler arasında üç prens vardı, bunlardan biri Conti Prensi Armand de Bourbon'dan başkası değildi –bir başka Bourbon'un daha sonra "Büyük Condé" adıyla anılacak olan Enghien dükü Louis de Condé'nin ana-baba bir kardeşiydi. Başka bir deyimle, Jean-Baptiste'in okul arkadaşları arasında kral kanı taşıyanlar bile vardı: Bu da Clermont kolejinde yapılan eğitimin düzeyini kanıtlamaya yeter.

Mavi kanlı soylu delikanlıların, aralarında Jean-Baptiste'in de bulunduğu zengin burjuva çocuklarıyla pek içli dışlı olmadıklarını belirtmekte yarar var. Yatılı prens ve markilerin kendi uşakları, öğretmenleri, özel ders saatleri ve özel salonları vardı.

Daha sonra kahramanımızın hareketli yaşamında

önemli bir yer tutacak olan kendisinden yedi yaş küçük Prens de Conti koleje çok küçük yaşta girmişti, bu nedenle Jean-Baptiste'le doğal olarak karşılaşmayacak.

Böylece genç Poquelin, Platon, Trentius ve Lucretius öğrenimine daldı. Yönetmeliğe uygun olarak saçlarını omuzlarına kadar uzattı ve kafasını latinceyle doldururken sınıf sıralarında geniş pantolonlar giydi. Halıcı dükkânı sisler arasında yitip gitti. Başka bir dünyaya girmişti kahramanımız.

Baba Poquelin homurdanıyordu:

– Kader böyle olsun istedi. Eh artık elimizden ne gelir, ben de işleri ikinci oğula devrederim. Bu ya avukat olacak, ya noter, ya da Allah bilir başka bir şey...

Öğrenci Baptiste'in tiyatroya olan tutkusunun tavsadığını mı sanıyorsunuz? Ne yazık ki böyle bir şey olmadı. Bir boş zamanı olur olmaz kendini latinceden kurtarıp eskiden olduğu gibi ya Pont-Neuf'e ya da tiyatrolara koşuyordu; sadece dedesinin yerini şimdi okul arkadaşları almıştı. Ve kolej yılları sırasında, Burgonya Konağı'nın ve Marais'nin repertuvarıyla daha rahat bir ilişki kurdu Jean-Baptiste: *Dul Kadın, La Place Royale, La Galerie du Palais* ve yazarına büyük bir ün ve kalem arkadaşlarının kıskançlığını getirecek olan ünlü *Cid*.

Ama hepsi bu kadar değil. Lise öğreniminin sonuna doğru, Jean-Baptiste tiyatro salon ve localarını aşıp kulislere girmeyi öğrendi, bu da ona yaşamının en önemli tanışmalarından birini sağladı: Bir kadınla karşılaştı. Kadının adı Madeleine Bejart'dı ve bir

oyuncuydu. Bir süre Marais Tiyatrosu'nda çalışmıştı. Kızıl saçlıydı Madeleine, alımlıydı, genel kanıya göre de çok yetenekliydi. Oyun yazarı Routrou'nun ateşli bir hayranıydı, zekiydi ve sağlam bir beğenisi vardı, edebiyat kültürüyle dikkatleri çekiyordu ve doğal olarak da şiir yazıyordu. Paris'li büyüleyici oyuncunun kendinden dört yaş küçük Clermont'lu genç öğrenciyi tepeden tırnağa etkilemiş olmasında şaşırtıcı bir şey olmaması gün gibi ortada. İlginç olan şu ki Madeleine de Jean – Baptiste'e aynen karşılık verdi.

Kolej öğrenimi beş yıl sürdü ve felsefe öğrenimiyle – bir tür ödül bu – tamamlandı. Bu beş yıl boyunca, özenli bir öğrenci oldu Jean-Baptiste ve tiyatrolara gidecek vakit buldu.

Bilgili bir insan oldu mu bu okulda kahramanımız? Hiçbir öğrenim kuruluşunun bilgili bir insan yetiştirebileceğini sanmıyorum. Ama ne var ki iyi düzenlenmiş bir öğrenim insana disiplini olmayı, ilerde kendi kendini yetiştireceği zamanlar için yararlı alışkanlık edinmesini sağlar.

Evet, Clermont kolejinde, disiplini öğrendi Jean-Baptiste, kendine yol gösterecek olan bilime saygılı olmayı öğrendi. Liseyi bitirdiği zaman mahalle okulunun karmakarışıklığının izi bile yoktu üzerinde. Mephistopheles'in dediği gibi, İspanyol ayaklığına (*) gerilmiş gibiydi zekâsı.

Clermont öğrenciliği döneminde, Luillier adlı çok zengin bir işadamının evlilik dışı oğlu Chappelle'le

---

(*) İşkence aracı. (Çev.)

dostluk kurmuştu Poquelin, evlerine gidip geliyordu. Clermont'luların okuldaki son yıllarında, Luillier'in evine çok ilginç bir adam geldi ve ayrıcalıklı konuk sıfatıyla yerleşti. Pierre Gassendi'yi adı.

Bir Provence'lı olan profesör Gassendi'nin çok derin bir kültürü vardı; bilgileri on insanın bilgilerine bedeldi. Gassendi ilmi belâgat ve ilmi beyan profesörüydü, eşsiz bir tarihçiydi, felsefe, fizik ve matematik konularında da bilgisi vardı. Sadece matematik alanında öylesine geniş bilgisi vardı ki, örnek olsun diye söylüyorum, kendisine Krallık Koleji'nde bir kürsü önerilmişti.

Ama Pierre Gassendi'nin bilgi dağarcığının matematikle sınırlı olmadığını tekrarlamamız gerek.

Tedirgin ve uyanık kafalı bir insandı, mesleğine Eski Yunan'ın gezimci Filozofu Aristo'yu okuyarak başlamıştı; bu filozofu derinlemesine incelemiş, bunu yaptıktan sonra da ondan aynı oranda nefret etmişti. Sonra, dünyanın evrenin devinimsiz merkezi olduğunu ileri süren eskilerin yanılmış olduklarını bütün dünyaya ilan eden Polonyalı büyük sapkın Nicolas Copernic'le tanışır tanışmaz ona bütün ruhuyla bağlandı Pierre Gassendi.

Gassendi, evrenin sonsuz olduğunu ve birçok dünyaları kapsadığını ileri sürdüğü için 1600 yılında yakılan büyük düşünür Giordano Bruno'ya da hayrandı.

Elini İncil'in üzerine koyup dünyanın döndüğüne ilişkin inancını yadsımak zorunda kalan dahi fizikçi Galile'ye de yürekten bağlıydı Gassendi.

Aristo'nun öğretisine ya da onu izleyen skolastik

filozoflara karşı çıkmak cesaretini bulan herkes Gassendi'nin kimliğinde en güvenilir suç ortağını buluyordu. Aristo'ya karşı çıkan ve Saint-Barthelemy gecesi can veren Fransız Pierre de la Ramée'nin tezlerini bilmiyordu. Skolastik filozofları yerle bir eden İspanyol Juan Luis Vives'i ve *Instauratio magna*'sı ile Aristo'ya karşı çıkan Verulam baronu İngiliz Francis Bacon'ı çok iyi biliyordu. Ama her şeyi bir bir saymanın olanağı yok ki!

Anasından devrimci doğmuş biriydi profesör Gassendi. Düşünce aydınlığına ve yalınlığına büyük bir değer veriyordu, deneye sonsuz bir inancı vardı ve deneyime büyük bir saygı duyuyordu.

Ve bütün bunlar kişisel felsefe eğitiminin granit temeline dayanıyordu: Milattan üçyüz yıl önce yaşamış olan Eski Yunan filozofu Epikuros'tan sağlamıştı bu eğitimini.

Epikuros'a sorulacak olsaydı:

– Öğretiniz nasıl özetlenebilir?

Filozofun şöyle yanıtlayacağını tasarlayabiliriz!

– Bütün canlı yaratıklar neye yöneliyorlar? Bütün canlı yaratıklar hazlara yöneliyorlar. Niçin? Çünkü haz en büyük erinçtir. Öyleyse usa yatkın bir şekilde yaşayınız – sürekli hazza erişmeye çalışınız.

Epikuros'un formülü, bir süre sonra kendi öğretisini geliştirecek olan Pirre Gassendi'yi olağanüstü etkilemişti.

– İnsanda yaradılışta var olan tek şey, diyordu öğrencilerine bilgin sakalını çekiştirerek, kendi özüne olan sevgidir. Ve mutluluk her insanın yaşam amacı-

dır! Peki mutluluğun ögeleri nelerdir? (Filozofun gözleri parıldıyordu.) İki tane, baylar, sadece iki tane: Huzur içinde bir ruh ve sağlıklı bir vücut. Vücudun sağlığıyla ilgili olarak herhangi bir hekim size yararlı olan şeyleri salık verebilir. Ama ruhun huzuru için, bunu ben söyleyeceğim size: Kötü iş işlemeyiniz çocuklarım, o zaman ne üzüntü, ne de pişmanlık duyarsınız, bu iki şey insanları mutsuz eder.

Epikuroscu Gassendi bilginlik mesleğine, Aristocu astronomi ve fiziğin saçmalığını kanıtladığı ve size daha önce sözünü ettiğim Copernic'in kuramlarını savunduğu devsel bir yapıtla başlamıştı. Ama bu ilginç yapıt tamamlanamadı. Bunun nedeni profesöre sorulacak olsaydı, öyle sanıyorum ki Moliére'in gelecekte yazacağı güldürülerden birinin kahramanı olan Chrysale'in çok bilgili bayan Philaminte'e verdiği yanıtla karşılık verirdi:

Evet, vücudum kendi öz varlığımdır. O halde ona özen göstermek isterim.

Fani, gelip-geçici diyelim isterseniz: fani vücudum benim için değerlidir.

– Aristo için zindana gitmeyeceğim, baylar! diyebilirdi Gassendi. Gerçekten de, fani vücudunuz zindana atıldığı zaman ne işe yarar o felsefî zekânız?

Kısacası Gassendi zamanında durdu. Aristo üzerine yazdığı yapıtını bitirmekten vazgeçti ve başka girişimlere verdi kendini. Epikuroscu, yaşamı çok seviyordu ve 1624 Paris meclisinin kararnamesi henüz bütün belleklerde dipdiri duruyordu: Dönemin bütün bilgin güçleri Aristo'yu ermişler katına çıkarmıştı ve mecli-

sin kararnamesi, antik filozof ve artçılarını eleştirmeyi göze alanlara ölüm cezası muştuluyordu, hem de en küçük kuşkuya yer bırakmayacak şekilde.

Gassendi çok ciddi üzücü olayları böylece savuşturdu; Belçika ve Hollanda'ya yolculuklar yaptı, bir dizi önemli inceleme yapıtı kaleme aldı ve kendini Paris'te eski dostu Luillier'in evinde buldu sonunda.

Kafası işleyen işadamı, profesörden oğlu Chapelle'e özel bilim dersleri vermesini istedi. Ve açık fikirli bir insan olduğu için de, Gassendi'nin derslerini izlemek üzere bir topluluk oluşturmasına izin verdi oğlunun.

Topluluk şunlardan oluşuyordu: Chapelle, bizim Jean-Baptiste, doğabilimlerine karşı büyük bir ilgi duyan ve daha sonra Doğu'ya bir çok yolculuklar yapan -ki Koca Moğol lakabı bundan dolayıdır- Bernier adında bir delikanlı ve nihayet böyle bir topluluk için beklenmedik bir insan: Ötekilerden yaşlıydı ve Clermont kolejini bitirmemişti, ama bir süre önce savaşta yaralanmış bir muhafız subayıydı, ayyaştı, düello meraklısıydı, palavracıydı, zamparaydı ve müptedi bir oyun yazarıydı ve yetenekli sayılabilirdi: Beauvais kolejinde ilmi belagat ve ilmi beyan derslerini izlerken, müdürü Jean Grangier'yi hicvettiği *Ukala Dümbeleği* adlı ilginç bir oyun kaleme almıştı. Cyrano de Bergerac'tı adı.

Bütün topluluk Luillier'nin görkemli konutunda toplanıp Gassendi'nin ateşli söylevlerini kana kana içiyordu! Bizim kahraman çıraklığını işte böyle geliştirdi! Yüzü derin tutkularla oyulmuş bu Provence'unun

rahle-i tedrisinden geçerek! Jean-Baptiste ondan Epikuros'un mutlu felsefesini ve doğa bilimlerine ilişkin sağlam bilgileri kalıt olarak aldı. Büyüleyici mum ışığında, açık ve aydınlık düşünce düzenine sevgiyi, skolastik'e karşı kini, deneye saygıyı, sahte ve yaldızlı olanı küçümsemeyi öğretti ona Gassendi.

Sonunda Clermont koleji ve Gassendi'nin dersleri sona erdi ve bizim kahraman ergin bir insan oldu.

– Orléans'a git, dedi baba Poquelin, Clermont koleji mezununa ve hukuk fakültesi sınavına gir. Ama sakın başaramamazlık etme, çünkü etek dolusu para harcadım senin uğruna.

Ve Jean-Baptiste bir hukuk diploması elde etmek üzere Orléans'a gitti. Bu kentte ne kadar kaldı ve ne zamandı, tam olarak bilmiyorum. Ama 1641 yılı başlarında olması gerekir.

Bizim kahramanın sayısız muhaliflerinden biri, Orléans'da herhangi bir budalanın da diploma alabileceğini ileri sürmüştür yıllar sonra, yeter ki bu budalanın mangırı olsun. Ama doğru değil bu: Bir budala diploma kazanamaz ve bizim kahramanın budalalıkla ilgisi yoktu.

Doğru, sınav için Orléans'a giden bir eli yağda, bir eli balda kimi mutlu delikanlılar, üniversiteye akşamleyin vardıklarını, profesörleri uyandırdıklarını, onların da yağlı gece takkelerinin üzerine görkemli külahlarını esneye esneye başlarına geçirdikten sonra kendilerini hemen sınava alıp diploma verdiklerini anlatmışlardır, doğru. Ama bu delikanlıların yalan söylemiş olmaları olasılığı çok yüksek.

Orléans'da ne olursa olsun, Jean-Baptiste'in hukuk diploması aldığı kesinlikle biliniyor.

Öyleyse, beyaz yakalı bir yumurcak değildir artık, uzun saçlı bir öğrenci değildir artık. Karşımda yetişkin bir erkek var. Başında açık renkli bir peruka! Yapay saçları kıvır kıvır.

Karşımdaki adama iyice dikkatli bakıyorum.

Orta boylu, biraz kambur, göğsü göçük. Çıkık elmacık kemikli esmer yüzünde, birbirinden uzak iki göz, sivri çene, geniş ve basık bir burun. Kısacası pek yakışıklı sayılmaz. Ama gözleri parlak. Bu gözlerde, garip ve sürekli bir alay ve aynı zamanda; kendisini çevreleyen dünya karşısında sonsuz bir şaşkınlık okuyorum. Bu gözlerde hemen hemen dişi ve kösnül bir şey ve en dibinde de gizli bir kötülük var. Bir kurt var, inanın bana bir kurt var, bu yirmi yaşındaki adamda. Daha şimdiden kendini kemirmeye başlamış bir kurt.

Bu adam kekeliyor ve konuşurken yerli yersiz soluk alıyor.

Görüyorum, sinirli bir adam. Sağı, solu belli değil. Coşkun mutluluklardan en ağır bunalımlara kolayca geçiyor bu genç adam. İnsanların gülünç yanlarını keşfediyor ve onları alaya almaktan hoşlanıyor.

Kimi zaman kendini de keşfediyor. Ama hemen kurnazca gizleniyor. Bazan çılgınca cesur, ama hemen kararsızlaşıp korkaklaşabilir. Ah, inanın bana, bu koşullar altında, güç bir yaşamı olacak ve çok düşman kazanacak!

Ama şimdi söz yaşamın!

6. İNANILMAZ SERÜVENLER

Çizdiğimiz çağ Fransa için fırtınalı bir dönemdir. Yaşam Clermont kolejinden ya da baba dükkânından göründüğü kadar rahat değildir.

Fransa dış savaşlar ve iç karışıklıklar yüzünden sarsılmıştı ve bu durum uzun yıllar sürdü. 1642 yılı başında, kral XIII. Louis ve Fransız krallığının astığı astık kestiği kestik naibi kardinal-dük Armand de Richelieu, Roussillon eyaletini İspanyollardan geri almak için Güney birliklerine katılmak üzere yola çıktılar.

Krallık halıcıları (sayıları epeyce vardı) krala sırayla hizmet ediyorlardı ve baba Poquelin'in sırası ilkbahar aylarındaydı: Nisan, mayıs ve haziran. Ticaret işleri dolayısıyla 1642 yılında Paris'te kalmak zorunda olan baba kendi yerine büyük oğlunu göndermeye karar verdi. Poquelin, hiç kuşkusuz, böylece Jean-Baptiste'i saray yaşamına alıştırmayı da tasarlıyordu.

Oğul, baba kararına uydu, ilkbahar başında Güney'e doğru yola çıktı. Ve ardından, bizim kahramanın varlığını gizemli bir karanlık bastırdı; Güney'de ne olduğunu tam olarak hiç kimse bilmiyor. Ama Jean-Baptiste'in pek sıradan olmayan bir serüvene girdiği söylentileri dolaştı.

Zayıf ve yeteneksiz kral XIII. Louis'yi avucunun içinde tutan kardinal Richelieu'den Fransız soylularının çoğunluğu nefret ediyordu.

1642 yılında kardinale karşı gizli bir komplo düzenlendi ve bu komplonun başında genç marki Cinq-Mars bulunuyordu. Yaşlı politika tilkisi Richelieu komplonun kokusunu aldı ve kral tarafından korunmasına karşın Cinq-Mars'ı vatana ihanet suçuyla – İspanyol casusluğu – tutuklamaya karar verdi.

Söylendiğine göre, 12-13 haziran gecesi, bir Güney kentinde, kimliği bilinmeyen bir genç Cinq-Mars'ın yanına yaklaştı ve şövalyenin cebine bir pusula bıraktı. Cinq-Mars öteki saraylıların yanından biraz uzaklaşıp bir şamdan ışığında bu kısacık mektubu okudu ve selameti kaçmakta buldu. Pusulada şunlar yazılıydı: "Hayatınız tehlikededir." Pusula imzasızdı.

Öyle görünüyor ki genç saray uşağı Poquelin, ruh yüceliği gereği, Cinq-Mars'ı kesin bir ölümden kurtarmak amacıyla bu pusulayı yazmış ve ilgiliye ulaştırmıştır. Ama bu pusula genç markinin ölümünü geciktirmekten başka bir işe yaramadı. Genç marki boş yere bir sığınak aradı. Kapatması Madame de Siousac'ın yatağına gizlenmek de bir yarar sağlamadı: Hemen ertesi gün yakalandı ve derhal boynu vuruldu. Anısı yüzseksen dört yıl sonra yazar Alfred de Vigny tarafından bir romanda canlandırıldı ve Vigny'den elli bir yıl sonra – bir operada – ünlü *Faust* yazarı ile besteci Gounod tarafından tekrar ele alındı.

Ama bazıları, böyle bir pusula olayının kesinlikle olmadığını, Jean-Baptiste'in Cinq-Mars olayıyla kesin-

likle bir ilişkisi bulunmadığını ve karışmayı aklından geçirmediği olaylara karışmaksızın uşaklık görevini sessiz sedasız ve büyük bir titizlikle yerine getirdiğini ileri sürmektedirler. Ama ne var ki, kimin, niçin, bu pusula olayını uydurduğu pek anlaşılmıyor.

Kral, haziran sonunda, Nimes'e birkaç fersah uzaklıktaki Montfrin'de bir süre kaldı ve burada, okurların görecekleri gibi, bizim kahramanın yaşamında Cinq-Mars'ın mutsuz öyküsünden daha önemli bir yer tutacak olan ikinci serüven yaşandı. Bu yılki görevi sona eren ya da sona ermiş olan kralın oda uşağı, bir süre ayrı kalmış olduğu Madeleine Béjart'la Montfrin'de, kaplıcalarda, tekrar karşılaştı. Oyuncu dolaşıyor ve bir gezginci tiyatro topluluğuyla temsiller veriyordu. Oda uşağının kralın maiyetinden ne zaman ayrıldığı bilinmiyor. Ama hiç olmazsa, görevi sona erdikten sonra, yani 1642 yılı temmuz ayında Paris'e dönmediği ama Güney'de ve kendisiyle ilgilenenlerin aktardıklarına bakılırsa, bayan Béjart'la kuşku uyandıran bir beraberlik içinde bir süre dolaşmış olduğu söylenebilir. Ne olursa olsun, Poquelin 1642 yılının güzünde başkente döndü ve babasına görevini yerine getirdiğini bildirdi.

Baba büyük oğlunun geleceğe ilişkin tasarılarını öğrenmek istedi. Jean-Baptiste hukuk bilimi alanında yetkinleşmeyi amaçladığını bildirdi. Bundan sonra, bildiğim kadarıyla, Jean-Baptiste baba evinden ayrılıp başka bir eve yerleşti ve kentte Poquelin'in büyük oğlunun avukat olduğu ya da avukat olmaya hazırlandığı söylenmeye başladı.

Jean-Baptiste'in avukatlık mesleğine hazırlanış biçimini yakından görmek isteyen kim olursa olsun hiç kuşkusuz küçük dilini yutardı. Pont-Neuf çığırtkanlarının avukatlık mesleğine fidelik ettiğini, kaynaklık ettiğini duyan varsa beri gelsin! Jean-Baptiste hukuk kitaplarını evinde bırakmış, babasından habersiz olarak bu şarlatanlar kumpanyalarından birinde oyunculuk ediyor, salaşların önünde adam devşiren çığırtkanlık da aralarında olmak üzere hiçbir işi geri çevirmiyordu. Hukuk bilimine işte böyle hazırlanıyordu!

Daha sonra, Jean-Baptiste'in düşmanları – ki sayıca çoktular– zehir gibi gülerek bizim kahramanın Hal mahallesinde palyaçoluk ettiğini ve serseri gürühunu eğlendirmek için yılan yuttuğunu söylemişlerdir. Yutuyordu ya da yutmuyordu, bu konuda kesin bir şey söyleyemem, bildiğim kadarıyla o sıralar trajedileri oburcasına inceliyordu ve şurada-burada amatör temsillerinde oynamaya başlamıştı.

Bizim kahramanın beynini geceleri alevlendiren Corneille okumaları, sokak gösterilerinde duyulan benzersiz duygular, bir kez giyince kurtulması olanaksız maskenin ağır kokusu hukukçu adayını iyice zehirledi ve bir sabah, okuduğu *Cid*'i aydınlatan mumları söndürürken dünyayı şaşırtmanın zamanının geldiğine karar verdi.

Gerçekten de şaşırttı dünyayı ve bu şaşırmanın ilk kurbanı bedbaht ve acılı baba Poquelin oldu.

7. ÜNLÜ TOPLULUK

Sayısız olaylarıyla dikkati çeken 1643 yılı ocak ayının ilk günlerinde, Jean-Baptiste babasının karşısına geçip, avukat loncasına girme tasarılarının tümünün tam bir çılgınlık olduğunu, ömrü boyunca noterlik yapmayacağını, bilgin olmak niyetinde olmadığını, hele özellikle halı ticaretinden söz açılmasını duymak bile istemediğini bildirdi. Çocukluğundan bu yana gönül yakınlığı duyduğu işi yapacaktı, yani oyuncu olacaktı.

Evde ne olup bittiğini anlatmayı kalemim reddediyor.

Baba biraz aklını başına toplayınca, oğlunu yine de düşüncesinden caydırmaya çabaladı ve bir babanın söylemek zorunda olduğu her şeyi söyledi ona. Oyunculuk mesleği mesleklerin en hor görüleniydi. Kutsal Kilise oyuncuları kabul etmiyordu. Ancak bir dilenci ya da bir serseri bu düzeye inebilirdi.

Baba gözdağı verdi, baba yalvardı.

– Haydi, git düşün biraz, rica ederim, sonra gel beni gör!

Ama oğul ne olursa olsun düşünmeye kesinlikle karşı çıktı. Bunun üzerine baba rahibe koştu ve gelip Jean-Baptiste'i tasarılarından vazgeçirmesini rica etti.

Tanrı hizmetkârı bu saygıdeğer din kardeşinin ricasını kırmadı ve oğluyla konuşmaya geldi; ama çabalarının sonucu öylesine şaşırtıcı oldu ki pek söz edilmez bundan. Azgın Jean-Baptiste'le konuşmasının üzerinden iki saat geçer geçmez, din adamının kara cübbesini çıkardığı ve onunla birlikte aynı kumpanyaya katıldığı söylentileri dolaşmaya başladı Paris'te.

Bu söylentilerin gerçekle ilişkisi bulunmadığını kesinlikle belirtmem gerek. Bildiğim kadarıyla o dönemde hiçbir rahip oyunculuğa başlamadı, ama Georges Pinel adında biri baba Poquelin'e gerçekten esaslı bir kazık attı.

Bu Georges Pinel denen adam, babanın isteği üzerine, bir süre ticaret muhasebesi dersi vermişti Jean-Baptiste'e. Zaten Pinel'in Poquelin'le mali düzeyde ilişkileri vardı, daha doğrusu ondan zaman zaman ödünç para alıyordu.

Umutsuzluğa kapılıp ne yapacağını bilemeyen Poquelin, eski öğrencisini tasarılarından caydırması için Pinel'e sarıldı. Uysal Pinel, Jean-Baptiste'le gerçekten bir konuşma yaptı, sonra görüşmesinin sonuçlarını baba Poquelin'e aktarmaya gitti; söylediğine göre, Jean-Baptiste tamamen inandırmıştı onu, öyle ki dönek oğulla birlikte sahneye çıkmak için muhasebeciliği kesinlikle bırakıyordu Pinel.

– Allah belasını versin şu Pinel rezilinin, üstelik yüz kırk lira borç aldı benden! dedi zavallı baba Pinel'in arkasından ve oğlunu çağırdı.

6 Ocak'tı günlerden, babanın yaşamında önemli bir gün.

– Düşünceni değiştirmedin mi? diye sordu Poquelin.

– Hayır, kararım değişmez, diye yanıtladı onu, damarlarında Poquelin kanı değil, Cressé kanı dolaşan oğlu.

– O zaman, dedi baba, kralın oda uşağı unvanını senden geri almam gerek. Bana iade etmelisin. Dedenin sözünü dinlediğim ve seni okula gönderdiğim için pişmanım.

Bilincini yitirmiş ve yola gelmez Jean-Baptiste bu unvandan seve seve vazgeçtiğini, babasının bu unvanı canının istediği oğluna verebileceğini ve bu konuda bir itirazı bulunmadığını bildirdi.

Baba yazılı bir feragat için diretti, bunun üzerine Jean-Baptiste, daha sonra hiçbir değeri bulunmadığını, hiçbir işe yaramadığını gördüğü yazılı belgeyi hemen imzaladı.

Sonra malların bölünmesi başladı. Jean-Baptiste'e annesinden beş bin liralık miras kalmıştı. Baba panayırdaymışçasına pazarlık etti. Altınların serseri oyuncu takımının delik ceplerinde ziyan olmasını kabul etmek istemiyordu. Bu konuda da yerden göğe kadar haklıydı. Sözün kısası, oğluna altı yüz otuz lira verdi, oğlu bu parayı cebine koyup baba evinden ayrıldı.

Hemen Place Royale'e seğirtti Jean-Baptiste, kendisi için son derece önemli olan bir ailenin evine gitti: yani Béjart ailesine.

"Sular ve Ormanlar İdaresi"nde küçük bir memur olan Joseph Béjart, Sayın Bay Belleville, kızlık adı Marie Hervé olan karısı ve dört çocuğuyla Paris'te yaşı-

yordu.

Bu ailede herkes, başta Sayın Bay Belleville olmak üzere herkes, tiyatro tutkunuydu. Kendisiyle daha önce tanışmış olduğumuz kızı Madeleine yetenekli bir profesyonel oyuncuydu. Büyük oğlu Joseph ve Madeleine'in küçüğü on dokuz yaşındaki kızı Geneviève amatör temsillerde sahneye çıkmaktan hoşnut olmadıkları için bir tiyatro kurmayı hayal ediyorlardı.

En küçük oğlu Louis de büyüklerinin izinden gidiyordu doğal olarak, ama bugüna kadar sahneye çıkmamış olmasının tek nedeniyse daha henüz yaşının küçük olmasıydı – yaşı on üçe geliyordu. Béjart-Belleville çocuklarını çalışmalarında yürekten destekliyordu, – o kadar ki kendisi de oyunculuk yapmaya kalkışmıştı – sevgi dolu anneninse çocuklarının eğilimine karşı bir diyeceği yoktu.

Jean-Baptiste için biçilmiş kaftan bir kumpanya.

Ama Poquelin'le Béjart'lar arasındaki tek bağ tiyatro tutkusu değildi. Hiç kuşkusuz Poquelin ile Madeleine epeydir tanışıyorlar ve birbirlerini seviyorlardı.

Béjart ailesi 1641 yılı sonundan bu yana Paris dışında gezideydi ve başkente yaklaşık olarak bizim kahramanın döndüğü tarihte geri dönmüştü, yani 1643 yılı başlarında. Bunu belirtmemizde yarar var.

İşte böyle, 1643 yılının ocak ayında bir gün, Poquelin anasından kendisine miras kalan parayla Béjart'ların evine girdi ve Place Royale'daki ev alışılmadık bir çalkantının merkezi oldu. Béjart'ların evinde teatral anlamda ne idüğü belirsiz delikanlılar boy göster-

di, ardından yaşlı ve tecrübeli profesyoneller sökün etti.

Pinel'in keyfine diyecek yoktu, bohem takımının ortasında dört bir yana ışık saçıyordu. Yemin ederim ki onun becerdiği şeyi yeryüzünde hiç kimse beceremezdi: Baba Poquelin'e gidip bir yığın zırva şeyler anlatarak oğlu için iki yüz lira sızdırdı. Saray halıcısına, Molière'in güldürüsündeki Scapin'in Geronte'a davrandığı gibi davrandığı söylenir. Hepsi olabilir!

İş 1643 yılı yazında olgunlaştı. 30 Haziran günü, dul bayan Marie Hervé'nin (Sieur (*) de Belleville o yılın mart ayında vefat etmişti) konutunda, Paris mahkemesi avukatlarından bay Maréchal'in huzurunda görkemli bir sözleşme yapıldı. Sözleşmeye göre on kişi yeni bir tiyatro kuruyordu.

Altı yüz otuz lira ve daha sonra gelen iki yüz lira işte buraya gitmişti! Oyunculuğu sırasında epeyce para biriktirmiş olan Madeleine, bu tutumlu kadın da para koymuştu. Çocuklarını çok seven Marie Herve de eski çıkınları karıştırıp biraraya getirdiği sermayeyi pay olarak yatırmıştı. Ötekiler, görünüşe bakılırsa, meteliksizdiler, ortak davaya ancak emekleri ve yetenekleriyle katkıda bulunabiliyorlardı. Pinel'e gelince, o yaşamının deneyimlerini yatırıyordu.

Topluluk, aşırı alçakgönüllülüğe kapılmaksızın, tiyatrolarına "Ünlü-Tiyatro" adını vermişti ve çalışanların hepsi "ailenin çocuğu" sayılıyordu, bu da, Aristo'ya göre bütün evreni yöneten uyumun, ilham perilerinin

(*) Bey. efendi (adliye yazışmalarında).

yeni hizmetkârları arasında egemen olduğunu gösteriyor. "Ailenin Çocukları" üç Béjart'lardan - Joseph, Madeleine ve Geneviève - iki genç kız - Malingre ve Urlis - Germain Clerin adında biri, genç yazıcı Bonnenfant, deneyimli profesyonel oyuncu Denis Bey, Georges Pinel ve nihayet kumpanyanın ateşli önderi bizim Jean-Baptiste Poquelin'den oluşuyordu.

Üstelik, "Ünlü-Tiyatro" kurulur kurulmaz, Jean-Baptiste Poquelin gitmiş, yerine Jean-Baptiste Molière gelmişti. Nereden geliyordu bu ad? Bilinmiyor. Kimileri, Poquelin'in tiyatro ve müzik çevrelerinde pek sakız olan bir takma addan yararlandığını, başkaları da Jean-Baptiste'in Molière adını silik, bilinmez bir yerde aldığını ileri sürerler... Kimileri de 1623 yılında ölmüş olan bir yazarın adı olduğunu söylerler...

Eh artık ne olursa olsun, Poquelin'imiz Molière oldu.

Baba bu durumu öğrenince kaderci bir şekilde elini sallamakla yetindi, öte yandan Georges Pinel de ateşli arkadaşı karşısında eksikli duruma düşmemek için Georges Couture adını aldı.

Paris'te yeni bir tiyatronun kurulmuş olması büyük yankılar yaptı ve Burgonya Konağı'nın oyuncuları Ailenin Çocukları'nı hemen "Berduşlar Çetesi" lakabıyla takdis etti.

Takım bu pek de sevimli olmayan sıfattan kurtulmak için hiçbir şey yapmadı, umursamadı ve Molière ile Bey'in, mali bakımdan da Madeleine'in yönetimi altında canla başla çalışmaya koyuldu. İlkin, Gallois du Mestayer diye birini görmeye gittiler; bu adamın

Fosses de Nesle yakınlarında aşırı ölçüde bakımsız bir "paume oyunu" (tenisin atası) salonu vardı. Burayı kiraladılar. Ve Gallois'yla vardıkları anlaşmaya göre, mülk sahibi marangozlarla birlikte salonu onarmayı ve bir sahne kurmayı üstleniyordu.

Godart, Tisse, Lefebvre ve Gaburet adında dört müzisyen bulup günlüğü yirmişer meteliğe anlaştılar ve hemen provalara başladılar. Daha önce birkaç oyun hazırlamış olan "Ailenin Çocukları" vakit yitirmek istemediler ve salonun onarılmasını beklerken, bir arabaya doluşup, trajedi oynamak üzere Rouen panayırına gittiler.

Salonun onarım çalışmalarını hızlandırması için Gallois'ya buradan birçok mektup yazdılar. Panayırın hoşgörülü seyircisi karşısında orta halli bir başarı kazanan birkaç temsilden sonra Paris'e döndüler ve Leonard Aubry adlı son derece hoş ve meslekten kaldırım döşemecisi biriyle bir anlaşma yaptılar, adam tiyatronun önüne görkemli bir kaldırım döşemeye girişti.

– Anlıyorsunuz ya bay Aubry, arabalar gelecek buraya, diyordu bay Molière ellerini heyecanlı heyecanlı sürtüştürerek.

Kaygısını bay Aubry'ye bildirdi, o da işini parlak bir şekilde yerine getirdi: Kaldırım sağlam ve güzel oldu.

Ve sonunda, 1644 yılının bir akşamı, tiyatro bir trajediyle açıldı.

Daha sonrasını anlatmaya ne dilim, ne elim varıyor. Dünyada böylesine bir başarısızlığa uğramış baş-

ka bir tiyatro var mı? Sanmıyorum.

İlk temsillerden sonra, öteki tiyatroların oyuncuları, Tour de Nesle çukurundaki "Ünlü-Tiyatro"da, oyuncuların davetiyle girmiş olan akrabalarının dışında tek bir Allahın kulu bulunmadığını anlatırken etekleri zil çalıyordu. Ve, ne yazık ki, anlatılanlar pek gerçek dışı değildi. Bay Aubry'nin emekleri boşa gitmişti: Döşediği parkenin üzerinden tek araba tekerleği bile geçmedi.

Her şey şöyle başlamıştı: Komşu Saint-Sulpice mahallesinde bir vaiz türemiş ve tiyatro temsillerine koşut olarak yaptığı ateşli konuşmalarda sadece lanetli oyuncuların değil onları seyretmeye gidenlerin de şeytanın pençesine düşeceğini söylüyordu.

Geceleyin, Jean-Baptiste şu vaizin boynunu koparsa nasıl keyifleneceğini düşünüyordu!..

Vaizin yaylım ateşinin belki de boşuna olduğunu söylemem gerek burada. Diyelim ki Joseph Béjart'ın kekemeliğini hekimler düzeltemediler, ama âşık rollerine çıkması kendi kabahati değil miydi? Ya da bizzat Molière'in trajedi oynarken kekelemesi? Nemli ve loş salonda, çirkin teneke avizelere yerleştirilmiş sızıntılı iç yağı şamdanları yanıyordu. Ve dört kemanın gıygıyı büyük bir orkestranın gümbürtüsünün yerini kesinlikle tutmuyordu. Ünlü yazarlar lütfedip göz ucuyla bile bakmıyorlardı Tour de Nesle'e ve haydi diyelim ki baktılar, onların tumturaklı monologlarını tek başına yazıcı Bonnenfant nasıl aktaracaktı?

Ve durum her gün daha bir kötüye gidiyordu. Seyirciler olmadık rezalet çıkartıp korkunç şakalar yapı-

yorlar, temsilin ortasında yüksek sesle küfür yağdırıyorlardı...

Toplulukta üstün bir oyuncu olan Madeleine,vardı var olmasına, ama trajedideki bütün rolleri tek başına oynayamazdı ki! Jean-Baptiste Molière'in güzeller güzeli sevgilisi! "Ünlü-Tiyatro"yu kurtarmak için elinden geleni yaptı. Eski âşığı kont de Modene bir sürgün cezası ve yürekler hoplatan serüvenlerden sonra Paris'e dönünce, onu görmeye gitti Madeleine ve eski âşık Tour de Nesle'in kara bahtlıları için "Kraliyet Altesi Prens Gaston d'Orléans'ın Kumpanyası" unvanını elde etmeyi başardı.

Cin gibi zeki Molière kendinde hemen gerçek bir tiyatro yönetmeni yetenekleri keşfetti, dansçılar tutup prensin şövalyeleri için bir dizi bale sahneye koydu. Ama baleler şövalyeleri hiç etkilemedi.

Bunun üzerine, bir akşam, inaçtı Jean-Baptiste, Madeleine'e bütün tersliğin tiyatronun repertuvarından ileri geldiğini bildirdi ve oyuncu-yazar Nicolas Desfontaines'i çağırttı.

– Bize göz kamaştırıcı bir repertuvar lazım, dedi oyuncu ve yazara. Muhteşem!

Desfontaines, Molière'e kendisini çok iyi anladığını söyledi ve imrenilecek bir kavrayışla, kendi oyunlarını sundu. Oyunlarından birinin adı *Perside, ya da Muhteşem Bassa'nın Sonu*'ydu, ikincisi *Muhteşem Olympia, ya da Aziz Alexis*, üçüncüsü *Muhteşem Oyuncu, ya da Aziz Genest'nin Kurbanı*. Ama vaiz tarafından açıkca büyülenmiş olan Paris'li halk ne *Muhteşem Olympia*, ne de *Muhteşem Bassa* için yerinden kımıldadı.

Madeleine'in Epicharis rolünü görkemli bir şekilde oynadığı, Tristan Lhermite'in *Büyük Constantin*'i bir parça teselli kaynağı oldu. Ama bu da uzun sürmedi.

Madeleine'in biriktirmiş olduğu paralar suyunu çekince, "Ailenin Çocukları" Marie Hervé'ye başvurdular, çocuklarının ilk kez ağladığını gören kadıncağız elinde kalan son parayı da onlara verdi.

Bundan sonra topluluk gözünü Hal mahallesine ve baba Jean-Baptiste'e çevirdi. Dükkânda dayanılmaz bir sahne oynandı. Kendisinden para istenince Poquelin ilkin ağzını açmadı. Ve... inanmayacaksınız, verdi parayı. Üzerine Pinel'in salınmış olduğundan adım gibi eminim.

Derken Gallois ortaya çıktı, kesin bir yanıt vermeleri ricasıyla, oyunculara, kirayı ödeyip ödemeyeceklerini sordu.

Kesin bir yanıt alamadı. Kendisine yemin-billah ve vait dolu kaçamak bir yanıt verildi.

– Öyleyse defolun, diye haykırdı Gallois. Siz, kemanlarınız ve kızıl saçlı oyuncu kızlarınız!

Sonuncu sözü yersiz kaçmıştı, çünkü toplulukta Madeleine'den başka kızıl saçlı oyuncu kız yoktu.

– Bu iğrenç çukuru kesinlikle bırakmak niyetindeyim! diye bağırdı Molière.

Ve ortaklar, geçirmiş oldukları korkunç yıla sırtlarını dönüp, komutanlarını Saint-Paul rıhtımına, bay Gallois'nınkinin hıh demiş burnundan düşmüş bir salona kadar izlediler. Salonun adı "Kara-Haç"tı ve adını kesinlikle yalancı çıkarmadı. Ünlü topluluk Mag-

non'un Artaxerce'ini temsil ettikten sonra, Paris'te pek haklı olarak kumpanyanın reisi olarak tanınan bay Molière kendini hapishanenin demir parmaklıkları arasında buldu. Antoine Fausser adlı, faizcilik yapan bir çamaşırcı ve mum tüccarı tarafından dava edilmişti. Bay Molière'in "Ünlü-Tiyatro"sunu onun şamdanları aydınlatıyordu.

Pinel, Baba Poquelin'e seğirtti.

– Nasıl?.. Siz ha?.. dedi Jean-Baptiste Poquelin şaşkınlık içinde. Gene mi siz?.. Ne hakla geliyorsunuz bana?.. Bunun anlamı ne?..

– Hapisanede, diye yanıtladı Pinel, size başka bir şey söylemiyorum bay Poquelin. Hapishanede!

Ve baba Poquelin... parayı verdi.

Ama alacaklıların ardı-arkası kesilmiyordu ve eğer Molière ilk tiyatrosunun önünü o hiçbir işe yaramayan görkemli kaldırımla döşemiş olan adam, o Leonard Aubry ortaya çıkıp "Ünlü-Tiyatro"nun borçlarına kefil olmasaydı, Jean-Baptiste Molière ömrünün sonuna kadar zindanda kalırdı.

Georges Pinel'in Leonard Aubry'ye nasıl bir iksir içirdiğini bilmiyorum, ama bu adamın adı gelecek kuşaklara kalacaktır!

Reis demir parmaklıkların arkasından çıkınca, "Ünlü-Tiyatro" kumpanyası hep birlikte söz verdi bay Aubry'ye: Kefil olduğu borçlar günün birinde mutlaka ödenecektir.

Reisin geri dönmesiyle topluluk temsillerine yeniden başladı. Molière allem etti, kallem etti ve şatafatlı gardrobunu topluluğa soylu bir şekilde armağan eden

Lorraine dükü Henri de Guise'in himayesini sağladı. Topluluk göz kamaştırıcı giysileri giydi ve tefecilerden rehin karşılığı alınan altın işlemeli kurdeleler taktı. Ama kurdeleler de yetmedi! Topluluk tökezledi. Bozgun belirtileri görülmeye başlandı. Saint-Paul rıhtımını, uğursuz "Kara-Haç"ı terketmek ve yeni bir salona taşınmak gerekiyordu. Yeni salonun çok parlak bir adı vardı: "Beyaz-Haç".

Fakat heyhat! O da "Kara-Haç"tan daha fazla yararlı olamadı kumpanyaya.

İçine düştükleri sıkıntıya dayanamayanlar kopmaya başladı: Önce Pinel ve Bonnenfant, sonra Bey. "Ünlü-Tiyatro"nun yürek paralayan yıkılışı bir süre daha devam etti. Satılabilecek ne varsa satıldı: Giysiler, dekorlar...

1645 güzünde, "Ünlü-Tiyatro" kesinlikle yok oldu.

Güzdü. Jardins Saint-Paul sokağında küçük bir apartman dairesi, mum ışığında oturmuş bir kadın. Kadının önünde, bir adam, ayakta duruyor. Üç yıl içinde borçlar, tefeciler, hapishane ve aşağılama korkunç değiştirmiş onu. Dudaklarının kıyısında deneyimin acı alaylı kırışıklıkları var, ama hiçbir tersliğin onu durduramayacağını anlamak için yüzüne dikkatlice bakmak yeter. Bu adam ne noter, ne avukat, ne de mobilya satıcısı olabilirdi. Madeleine'in karşısında duran yirmi dört yaşındaki genç adam, başına gelmedik bela kalmamış, kaşarlanmış bir profesyonel oyuncuydu. Omuzlarında bir dük ceketinin kalıntıları sallanıyor, odada yürüdükçe cebinde kalan son meteliklerin şıngırtısı duyuluyordu.

"Ünlü-Tiyatro"nun düşük reisi pencereye yürüdü ve Paris'e, bütün mahallelerine, "Kara-Haç"a, "Beyaz-Haç"a ve Fosse de Nesle'eye küfürler savurdu.

Sonra sanattan anlamayan Paris halkına sövüp saydı ve Paris'te insan adına layık tek bir insanın bulunduğunu ve bu insanın kralın kaldırımcısı Leonard Aubry olduğunu ekledi.

Bir yanıt almaksızın söylevini uzun süre sürdürdü ve sonunda umutsuzluk içinde sordu:

– Artık, sanırım sen de beni terkedersin? Burgonya Konağı'nda şansını deneyebilirsin.

Ve Konak kumpanyasının bir düzenbazlar güruhu olduğunu ekledi.

Kızıl saçlı Madeleine bu budalalıkları sesini çıkarmadan sonuna kadar dinledi. Sonra âşıklar fısıltıyla konuşmaya başladılar ve halvetleri sabaha kadar sürdü. Ama neler tasarladıklarını bilmiyoruz.

8. GEZGİNCİ OYUNCU

Ne yazık ki, bundan sonra kahramanımızın ne olduğu kesinlikle bilinmiyor. Sanki yer yarılmış da içine girmişti. Paris'te hiç kimse görmedi artık onu. Bir yıl boyunca yaşam belirtisi göstermedi, ama sözlerine güvenilir tanıklar, İtalya'da, Roma'nın bir sokağında, 1647 yılı yazında, müflis tiyatronun yönetmeni Molière'e tıpatıp benzeyen bir adam gördüklerini ileri sürdüler: Adam yakıcı güneşin altında durmuş, Fransız elçisi bay Fontenay-Mareuil'le büyük bir nezaketle konuşuyormuş.

1647 yılının bu sonbaharında, İtalya'nın Napoli kentinde, çok önemli olaylar oluyordu. Tomaso Aniello adında cesur bir balıkçı, halkı o sırada kenti yöneten, İspanya genel valisi dük Arcos'a karşı ayaklandırdı. Sokaklarda tabancalar patladı, sokakları kan götürdü. Tomaso yakalandı, idam edilip başı bir mızrağın ucunda gezdirildi, ama Napoli halkı onun için görkemli bir cenaze töreni yaptı, tabutuna bir kılıç ve mareşal asası koydu.

Bundan sonra işe Fransızlar karıştılar ve Lorraine hanedanından Guise dükü II. Henri birliklerinin başında Napoli'ye girdi.

"Ünlü-Tiyatro"nun kara bahtlı eski müdürü bay Molière demek ki Guise dükünün maiyetindeydi. Niçin maiyette bulunuyordu, Napoli'de ne yapıyordu, birinin çıkıp bunu açıklaması olanaksız. Ama Jean-Baptiste'in Roma'ya, Napoli'ye ömür boyu adım atmadığını, serüvenci bir gence benzetildiğini ileri sürenler de çıktı.

Daha sonraları, başka şeyler ortaya atan tanıklar da çıktı. Bunlara bakılırsa, 1646 yazında, yoksul bir kafile Saint-Germain varoşlarından geçerek Paris'ten ayrılmış ve Güney Fransa'nın yolunu tutmuş. Bir deri bir kemik öküzler acayip pılıpırtı doldurulmuş arabaları çekiyormuş. Öndeki arabada, tozdan korunmak için şala sarınmış kızıl saçlı bir kadın varmış ve bu kadın Madeleine Béjart'dan başkası değilmiş. Eğer bu doğruysa Madeleine Béjart adını unutmamak gerekir. Demek ki güzel oyuncu, Paris'teki ilk savaşını yitirmiş olan âşığını güç anında yüzüstü bırakmamış. Marais ya da Burgonya Konağı tiyatrolarından birine girmeye kalkışmamış. İlk âşığı Modene kontunu avucunun içine alıp evlenmek için ince planlara da başvurmamış. Sadık ve güçlü bir kadındı, herkes biliyor bunu.

Arabanın yanında on beş yaşlarında bir delikanlı yürüyordu, geçtikleri köylerin veletleri onu hırpalıyor, arkasından ıslık çalıyor ve geçerken bağırıyorlardı:

– Alçak topal!

Ve sonra ekliyorlardı:

– Şaşı! Şaşı!

Gerçekten de Louis Béjart topallıyor ve şaşı bakıyordu.

Toz bulutu dağıldığı zaman arabada iki kişi farkediliyordu. Yüzleri tanıdıktı. Trajedi oyuncusu kekeme Joseph Béjart'la huysuz kızkardeşi Geneviève'di bunlar...

Kolayca anlaşılacağı gibi kervanın başında Jean-Baptiste Molière bulunuyordu.

Kısacası, "Ünlü-Tiyatro" yıkıldığı zaman, yıkıntıların arasından sadık kalan tayfasını toparlayıp arabaya bindirmişti Molière.

Tiyatronun dışında bir saniye yaşayamazdı bu adam ve üç yıl Paris'te çalıştıktan sonra, gezginci oyuncu olacak gücü bulmuştu kendinde. Ama hepsi bu kadar değil. Gördüğünüz gibi, yaptığı ateşli konuşmalarla Béjart ailesini peşi sıra sürüklemişti. Onun sayesinde bütün Béjartlar Fransa yollarının tozu toprağına bulanıyordu. Ama kumpanyada başkaları da vardı: Bir zamanlar kendi topluluğu olan profesyonel trajedi oyuncusu, dekoratör ve yönetmen Charles du Fresne ve hödük hizmetçi rolleri oynadığı için Koca-René lakabını alan ve bunu bütün ömrünce koruyan, aynı zamanda Du Parc adıyla da anılan profesyonel oyuncu, muhteşem René Berthelot.

Kervan başı arabasında, çöp sandıklarının içinde, Tristan, Magnon ve Corneille'in oyunlarını götürüyordu.

İlk zamanlar çok güç oldu göçebelerin yaşamı. Sık sık saman ambarında yatmaları, perde yerine pis paçavralar gerip köy ahırlarında oynamaları gerekiyordu.

Kimi zaman zengin şatolara düşüyordu yolları ve

soylu mülk sahibi efkâr dağıtmak için oyun seyretmek isterse, Molière'in oyuncuları kir-pas içinde ve ortalığa ter kokusu saçarak kabul salonlarında temsil veriyorlardı.

Yeni bir yere vardıkları zaman, oyuncular yıpranmış şapkalarını saygıyla çıkartıp, halka temsil vermek için izin almak üzere yerel yöneticilere gidiyorlardı.

Yerel yöneticiler, doğal olarak, en küçük incelik göstermeden, dahası hakaretle karşılıyorlardı oyuncuları ve karşılarına akıl almaz engeller çıkartıp tedirgin ediyorlardı.

Oyuncular, çok saygıdeğer bay Corneille'in manzum bir trajedisini temsil etmek istediklerini söylüyorlardı...

Yerel yöneticiler Corneille'in dizelerinden sanmam ki bir şey anlasınlar. Ama bununla birlikte bu dizelerin ön araştırma için kendilerine sunulmasını istemekten de geri durmuyorlardı. Kimi zaman oyunun yasaklandığı da oluyordu. Yasaklamanın nedenleri değişikti. Çoğu zaman şöyle diyorlardı:

– Buranın halkı yoksuldur, sizin temsilleriniz için sokağa atacakları paraları yok.

Bilmecemsi yanıtlar verdikleri de oluyordu:

– Korkarız ki oyununuzun niteliği... diye kem küm ediyorlardı.

Yüreklendirici yanıt aldıkları da oluyordu – Serseri yaşamda her şey gelebilir insanın başına!

Gittikleri her yerde kilise sürekli bir düşmanlıkla karşılıyordu oyuncuları. İlk oyunun gelirini manastıra bağışlamayı ya da hayır işlerine bırakmayı önermek gi-

bi çeşitli kurnazlıklara başvurmak gerekiyordu bu durumda. Bu yöntem çoğu zaman temsili kurtarmayı sağlıyordu.

Bir kasabaya gelince, kumarhaneyi ya da Fransızların pek düşkün oldukları "paume oyunu"nun oynandığı hangarı aramaya başlıyordu oyuncular. Mülk sahibiyle anlaştıktan sonra sahnelerini kurup, zavallı giysilerini üzerlerine geçirerek temsil veriyorlardı.

Hanlarda uyuyorlardı ve kimi zaman iki kişi bir yatakta.

Böylece, bütün Fransa'da rüzgâra kapılmış gibi rastgele dolaşıyorlardı. Gezginci yaşamlarının başlarında, Molière'in oyuncularının Mans'da göründükleri söylenir.

1647 yılında, Guyenne ilinin Bordeaux kentine geldiler. Orada Bordeaux şaraplarının büyülü vatanında, güneş ilk kez gülümsedi bir deri bir kemik oyunculara. Guyenne ilini sözde Epernon dükü Bernard de Nogaret yönetiyordu. Ama herkes, bu ilin gerçek yöneticisinin Nanon de Lartigue adlı bir hatun olduğunu biliyordu ve Guyenne'in bu hatunun saltanatından dolayı sevinmesi gerekmiyordu.

İl yönetiminden yorgun düşen Madame de Lartigue nedensiz cansıkıntıları çekiyordu bu sıralar. Kapatmasını biraz olsun eğlendirmek için, Garonne nehri kıyısında bir dizi şölen ve gösteri düzenlemeye karar verdi Epernon dükü. Bordeaux'da talih ayağına gelmişti Molière'in! Dük, oyuncuları etekleri zil çalarak karşıladı ve ceplerine giren altının tatlı sesini ilk kez duydular.

Molière ve kumpanyası, dük ve kapatmasının önünde Magnon'un *Josaphat* adlı trajedisini ve başka piyesler oynadılar. Bazı kaynaklara göre, Bordeaux'da hemen buraya kaydetmemiz gereken bir başka sanat yapıtı da sahneye koydular. Söylenenlere bakılırsa, Molière'in gezip dolaşırken kaleme aldığı *La Thebaide* adlı trajedidir bu ve aynı kişiler bu trajedinin son derece ağır bir yapıt olduğunu ileri sürmektedirler.

1648 ilkbaharında, bizim oyuncular bir başka kentteydiler; Nantes'a uğramaları resmi belgelerde yer aldı. Resmi belgelere göre, "Morlière" adında biri, tiyatro temsilleri düzenlemek için izin istemiş ve kendisine bu izin verilmiş.

Molière'in, Nantes'ta, Venedikli Segale'in kukla kumpanyasıyla karşılaştığı ve kuklaların hakkından geldiği biliniyor. Bunun sonucu olarak Segale kenti Molière'e bırakmak zorunda kaldı.

Topluluk 1648 yaz ve kışını Nantes dolaylarındaki kent ve kasabalarda geçirdi. Sonra, 1649 ilkbaharında Limoges'a geçti ve burada düş kırıklığına uğradı: Limoges'lular, trajik rollerden birini oynayan Molière'in oyunculuğunu öylesine beğenmediler ki yuhaladılar ve bununla yetinmeyip başına pişmiş elma attılar.

Molière, alışık olduğu üzere, Limoges'u ve Limoges'luların canını cehenneme yollayıp, gezginci ortaklarını başka ufuklara doğru götürdü. Angoulême'de, Agen'de ve Toulouse'da durdular. Ve 1650 yılının ocak ayında Narbonne'a vardılar. Bu yılın ilkbaharında Molière, topluluktan bir süre ayrılıp gizlice Paris'e

gitti.

1650 kışında, Molière'in topluluğuyla birlikte Pezenas kentine gittiği kesinlikle biliniyor, çünkü, önemli mali sorunları tartışmak üzere Pezenas'da toplanan temsilci beyefendilerin buyruklarıyla, oyuncularına ödenen dört bin lira karşılığında bir makbuzu anı olarak bırakmıştı burada. Bu makbuz, Molière'in sınıf temsilcilerine gerçekten temsil verdiğini kanıtlamaktadır.

Molière 1651 ilkbaharında Paris'e bir kez daha yolculuk yaptı; bu yolculuktan yararlanarak, "Ünlü-Tiyatro"dan geriye kalan borcu ödemek için gereken parayı bulamazsa ipin ucunu boylayacağını, akan suları durdururcasına kanıtlayarak, babasından bin dokuz yüz yetmiş beş lira borç koparmayı başardı. Paris'li alacaklılarına borcunu ödeyip kumpanyasıyla birlikte göçebeliğe tekrar başladı.

Burada çok önemli bir olayı dikkatinize sunmak isterim: Bay Molière, kendisinde sadece oyunculuk yetenekleri değil, aynı zamanda oyun yazarlığı yeteneği de keşfetmişti. Gündelik yorucu çalışmalardan sonra, geceleri sahnelenecek türde yapıtlar kaleme almaya başladı. Kendini trajedinin incelemesine adamış, trajedi yapıtlarından bir repertuvar oluşturmuş bir insanın, cansıkıcı *Thebaide* serüveninden sonra trajediye kesinlikle sırt çevirip büyük İtalyan ustalarına öykündüğü bir perdelik neşeli ve eğlendirici farslar yazmaya başlaması biraz düşündürücüdür. Bu farslar kumpanya arkadaşlarının hoşuna gitti ve hemen repertuvara alındılar. Bu oyunlarda seyircinin en çok hoşlandığı oyuncu,

başta Sganarelle tipi olmak üzere komik rolleri oynayan Molière'di.

Bir soru: Sahnede böylesine komik roller canlandırmayı nerede öğrenmişti Molière? Bu sorunun yanıtı elifi elifine şu: Bahtsız "Ünlü-Tiyatro"nun kurulduğu dönemde ya da daha önce, İtalyan oyuncularla birlikte Paris'e, İtalyan güldürülerinin ölümsüz kişisi Scaramuccia ya da Scaramouche'u canlandıran ünlü ve yetenekli oyuncu Tiberio Fiorelli de gelmişti. Boynuna taktığı yaka dışında tepeden tırnağa karalar giyen, Molière'in deyimiyle "zifiri karanlık" Scaramouche usta büyük oyunu ve İtalyan farslarının komik ve hafif metinlerinde halka ulaşmasındaki göz kamaştırıcı rahatlığıyla Paris'i kendine hayran bırakmıştı.

Acemi oyuncu Jean-Baptiste Poquelin kendini Scramouche'a tanıtmış ve kendisine sahne sanatı dersi vermesini istemişti. Ve Scaramouche kabul etmişti bu ricayı. Molière komediyi ilk kez ondan öğrenmiş, daha sonra kendi kendine geliştirmişti fars anlayışını.

Böylece, gezginci kumpanyanın reisi başkalarının trajedilerinde trajik roller, kendi oyunlarında da komik roller oynuyordu. Bunun sonucu olarak, bizim kahramanı, varlığının taa derinliklerinden etkileyen özellik çıkmıştı ortaya: Trajedilerdeki başarısı iç güveysinden halliceydi ancak ve en kötüsü düşman başına bir bozgun, üzülerek belirtmemiz gerekir ki bu tür bozgunlar arada sırada gelmiyordu başına. Limoges, ne yazık ki, zavallı trajedi oyuncusunun başına elma fırlatan ilk ve son kent değildi!

Ama durumun tümüyle değişmesi için trajediden

hemen sonra bir fars oynanması ve Molière'in Cesar giysisini çıkartıp Sganarelle olması yetiyordu: Halk gülmeye ve alkışlamaya başlıyor, bunun sonucu olarak da ertesi oyundan parasını esirgemiyordu.

Oyundan sonra, makyajını siler ya da maskesini çıkartırken şöyle diyordu Molière kekeleyerek:

– Allahın belâsı hödük millet!.. Millet değil illet!.. Anlamıyorum. Corneille'in oyunları kötü mü yani?

– Hayır, diye yanıtlıyorlardı kuşkunun demir pençesinde kıvranan yöneticiyi, Corneille'in oyunları iyidir.

– Hadi diyelim ki bunlar halk adamı, anlıyorum... Bunlar farstan hoşlanıyor. Ama soylulara ne demeli!.. Aralarında aydın insanlar da var. Bu saçmalıklara nasıl gülerler anlamıyorum! Gülmek bir yana gülümsemem bile ben!

– Eh, bay Molière! diye yanıtlıyordu onu arkadaşları. İnsanlar gülmeye hasret kalmış, bir saraylı da bir halk adamı kadar kolayca neşelenebilir.

– Yani, fars mı istiyorlar? diye haykırıyordu eski Poquelin. Pekâlâ, öyle olsun, kendilerine fars verilecek.

Ve hep aynı hikâye: Trajedi için bozgun, fars için başarı.

Bu durumu nasıl açıklamalı? Trajedi oyuncusu trajedilerde neden başarısızlığa uğruyor da güldürü rollerinde başarı kazanıyordu? Bunun bir tek, hem de çok basit bir açıklaması olabilir: Görülmezi gördüğüne inanan Molière'in sandığı gibi kör değildi insanlar;

gerçek tam tersineydi: Seyirci pekâla görüyordu, kör olan Bay Molière'in kendisiydi. Ve ne kadar tuhaf görünürse görünsün, çoktandır böyleydi bu. Scaramouche'un kendisine getirdiği şansı anlamayan bir tek kendisiydi, çevresindeki herkes görüyordu bunu, çünkü bir trajedi oyuncusu olamıyordu; ama olağanüstü bir güldürü oyuncusuydu. İster Madeleine'in pek ince uyarıları olsun, ister arkadaşlarının üstü kapalı iğnelemeleri, hiçbir şey etkili olamıyordu: Kumpanyanın komutanı dediğim dedik, çaldığım düdük diyerek kendisinin olmayan rolleri oynamakta keçi gibi inat ediyordu.

"Ünlü-Tiyatro"nun içler acısı yıkılışının nedenlerinden biri buydu işte! Ne diye Saint-Sulpice vaizinde bahane aramalı, bay Molière'in kendisindeydi başlıca hata. Ve Molière'le ilgilenenlerin temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp öne sürdükleri kekemelik tek suçlu değildi: Sıkı bir idmanla kekemelik belasını kolayca savuşturabilirdi kararlı bir oyuncu, hele yanlış yerde soluk almayı, hayda hayda. Hayır, hayır, asıl neden trajedi yeteneği bakımından kısmetin bağlı olmasıydı.

Ama biz kervanı izlemeyi sürdürelim. Fransa'nın güneyinde, köyden köye, kentten kente, Molière adında bir yumurcağın takımıyla birlikte müthiş komediler oynadığı söylentisi dolaşıyordu. Bu söylentide doğru olmayan bir nokta vardı ki Molière artık bir yumurcak değildi. Adından söz edilmeye başlandığı sıralar otuzunu bulmuştu artık.

Ve zehir sulfata bir deney cehenneminden geçmiş otuzunda bir insan, pişe pişe kıvamını bulmuş ve arka-

daşlarının tam güvenini kazanmış bir oyuncu ve yazar, 1652 yılına doğru, dağarcığındaki birkaç farsın dışında *Şaşkın, ya da Beklenmedik Terslikler* adlı büyük bir komediyle birlikte Lyon kenti kapılarına dayandı.

Kervan keyifli keyifli Lyon'a doğru ilerliyordu. Oyuncular kendilerini toparlamışlardı. Şimdi kaliteli giysiler giymişlerdi, arabaları tiyatro gereçleri ve kişisel ıvır zıvırlarıyla tıkabasa doluydu. Kentte kendilerini bekleyen bilinmezi düşünüp tir tir titremiyorlardı artık. Molière'in farslarının etkisini biliyorlardı ve *Şaşkın*'dan çok hoşlanmışlardı. Kışın sisi içinde uçsuz bucaksız kent göründüğü zaman korkuya kapılmadılar.

Arabalardan birinde, Madeleine'in gözü gibi üzerine titreyip sakındığı, kafileye Nimes kenti dolaylarında katılmış yeni bir yaratık vardı. Bu on yaşlarındaki yaratık biraz çirkince bir kızcağızdı, ama son derece kıvrak, zeki ve cilveliydi.

Madeleine bu kızcağızın böyle birden ortaya çıkışını oyunculara şöyle açıklamıştı: Tanıdıkları bir kadının Nimes yakınlarındaki bir çiftlikte baktığı küçük kızkardeşleriydi ve yeterince büyüdüğü için yanına almıştı şimdi; bay Molière de çok seviyordu küçük kızı, onu yetiştirmeye karar vermişti, o da oyuncu olacak ve Menou adıyla oyunculuk yapacaktı.

Oyuncular sevgili arkadaşları Madeleine'in yanında gökten zembille inmişçesine bir küçük kızkardeşin görünüvermesine biraz şaşırdılar, küçük kızkardeşin bilinmez bir nedenden dolayı Paris'te değil de taşrada büyümesi konusunda biraz dedikodu yaptılar, sonra çabucak alıştılar kızcağıza ve Menou oyuncular ailesi-

ne girdi.

Oyuncular *Şaşkın* konusunda yanılmamışlardı. Oyun 1653 yılında Lyon'lulara oynandı, sadece başarı değil büyük bir zafer kazandı. İnançlı Louis Aubry şaheserini Lyon'daki "paume oyunu" salonunun önüne döşemeliydi aslında! Bay Molière gençliğin toyluğuna kapılıp Nesle deresini kaldırımla döşeyerek acele etmişti biraz.

İlk oyundan sonra tam bir insan tufanı yığıldı gişenin önüne. Bir gün, iki soylunun kalabalığın içinde dalaşıp düelloya giriştikleri görüldü. Sözün kısası, Molière'in etkisi öylesine büyüktü ki Mitallat diye birinin kentte bulunan gezginci kumpanyası, onunla boy ölçüşemeyeceğini, tası tarağı toplayıp gitmesi gerektiğini anladı.

Molière veledine öfkeyle lanetler yağdırarak oyuncularına yol verdi Mitallat; bunların en iyileri Molière gidip kendilerini kumpanyasına almasını istediler.

Şaşkın'ın tam anlamıyla bozguna uğrattığı bay Mitallat'dan Molière'e gelenler büyük bir armağandı: Muzaffer yönetmen, madam Catherine le Clerc du Rezot'nin –evlilik adı Madam de Brie'ydi– kapısını çaldığını gördü ve âşık kadın rolleri için hemen aldı onu. Hemen aldı, çünkü Madam de Brie'nin çok iyi bir oyuncu olduğu bilinen bir şeydi. Madam de Brie, kabadayı rolleri oynayan kocası Monsieur de Brie'nin de işe alınmasını istedi ve o da birinci sınıf oyuncu olmamasına karşın Molière'in kumpanyasına girdi. Ama, Catherine de Brie uğruna kocası işe alınmaz da

ne yapılırdı?

Catherine'in arkasından çok genç ama oynadığı yerlerde kendinden söz ettirmeyi başarmış bir kadın oyuncu sökün etti: Thérèse-Marquise diye çifte ad taşıyan Madam de Gorla; bir panayır oyuncusunun kızıydı, çocukluğundan beri sahnedeydi; kendisini birinci sınıf trajedi oyuncusu ve benzersiz bir dansçı olarak kabul ettirmişti.

Thérèse'in Molière'in kumpanyası üzerinde hatırı sayılır bir etkisi oldu: Güzelliği ve dansları oyuncuların gözlerini kamaştırdı. Thérèse'in erkek milleti üzerinde kazandığı başarı başdöndürücüydü.

De Brie ve De Gorla'nın ortaya çıkışı Madeleine için bir darbe oldu. O zamana kadar kumpanyada hiçbir rakibesi olmamıştı. Lyon'da ikisi de tehlikeli rakibeler olarak çıkmıştı karşısına. Başrolleri onlara bırakmak gerektiğini anladı Madeleine. Ve zaten öyle oldu. Lyon'lu yeni yıldızların sahneye girmesiyle bizim Madaleine hizmetçi rollerine terfi etti, âşık kadın rollerini De Brie oynamaya başladı ve trajedilerde, başkadın rollerine Thérèse-Marquise yerleşti.

Madeleine'in öteki yarası da daha az derin değildi. Thérèse-Marquise'in güzelliği karşısında başı dönenlerin önderliğini Molière yapmıştı. Molière tutkuyla yanıp kavrulmaya başladı ve genç kadın da karşılık versin istedi. Ve gezginci yaşamın bütün rezilliğini çekmiş olan Madeleine'in gözlerinin önünde Molière'lik bir serüven oynanmaya başlandı. Kötü bitti. Büyük dansçı-oyuncu Molière'i reddetti ve herkesin ağzını bir karış açık bırakan bir seçim yaparak şişko Du

Parç'la evlendi. Bununla birlikte Molière bir daha Madeleine'e dönmedi. Thérèse serüveninden hemen sonra bir başka serüven çıktı sahneye, bu kez Madam de Brie ile. Mağrur ve kalleş Thérèse-Marquise'in tersine, tatlı ve yumuşak De Brie uzun süre Molière'in gizli sevgilisi olarak kaldı.

İlk tutkular yatışıp, bütün kartlar yeniden dağıldıktan sonra Molière ile hakarete uğramış Madeleine arasında geçen ilk gece dalaşlarının acısı unutulunca, yeni oyuncularla güçlenmiş olan kumpanya Lyon ve çevresinde temsiller vermeye başladı. *Şaşkın* tam bir zaferdi. Oynanan öteki oyunlar arasında, Menou kızın küçük Ephytre rolüyle – oyundan birkaç dize okuyarak küçük kız rolün altından alnının akıyla çıktı – sahneye ilk adımlarını attığı, Corneille'in *Andromede*'ni anmamız gerek.

9. PRENS CONTİ SAHNEYE GİRİYOR

Bizim gezgince kumpanya kentten kente sessiz sedasız dolaşırken, Fransa'da birçok olay oldu. Ne büyük kardinal De Richelieu, ne güçsüz kral XIII. Louis vardı yerlerinde. Richelieu, şövalye Cinq-Mars'ın ölümünden pek az sonra öteki dünyayı boylamıştı, 1642 yılının sonunda ve 1643 yılı mayıs ayında XIII. Louis "Hayatım bana ağır geliyor" diyerek öteki dünyaya yollanmıştı.

Fransa'nın yeni bir kralı vardı, ama parmak kadar bir çocuktu bu kral. Kral XIV. Louis ekim 1638'de doğdu. Paris'te atılan topların gürültüsü ve sokak lambalarının isli ışığı yeni bir Louis'nin doğumunu haber verdi dünyaya. XIII. Louis'nin ölümü üzerine, genç kralın annesi Avusturyalı Anne geçti ülkenin başına. Ama o da sözde yönetiyordu ülkeyi, gerçek naip, kardinal De Richelieu örneğinde olduğu gibi, bir başka kardinal, Fransa başbakanı ve Sicilya kökenli Giulio Mazzarini ya da Jules Mazarin'di.

Ve, tarih tekerrür ediyor gibidir. Daha önce Richelieu'ye karşı ayaklanmış olan Fransız yüksek soylu sınıfı temsilcileri yeni başbakana karşı da ayaklandılar. Muhalefet "Başkaldırı" adını aldı. Hükümete karşı

karışıklıklar aşağı yukarı beş yıl kadar sürdü.

Başı zafer çelenkleriyle donanmış ünlü komutan Condé prensi – Yüce Condé – Başkaldırı'nın başında ön planda bir rol oynadı ve kişisel çıkarlarının gerektirdiği zamanlarda birkaç kez hükümetin yanında yer aldı.

Beş yıl süren savaşımın sonunda zaferi Mazarin kazandı Condé'nin davası yenik düştü: Kardinal Paris'e utkuyla girerken Condé prensi Fransa'dan ayrılıp İspanyollara sığındı.

Küçük yaşına karşın Louis'nin olup biteni anladığına dikkatinizi çekmek isterim: Fransız soylularının kendini tahtından etmek istediklerini ömrü boyunca aklından çıkarmadı. Condé'nin serüveniyle ilgili olarak, birkaç yıl sonra Mazarin'le barıştığını ve bağışlandığını eklemek gerek.

Condé'nin kardeşi Prens de Conti'yi Clermont kolejinde okurken tanımıştık. Başkaldırı döneminde kilise hizmetine hazırlanan bir delikanlıydı. Ama dünya nimetlerinden vazgeçecek yerde, dengesizliği ve taşkınlığıyla kendini göstererek mesleklerin en yücesine hazırlanıyor ve ünlü ağabeyinin izinden gidiyordu. Başkaldırı safhalarına katıldı, kanlı çarpışmalara katılmakla kalmayıp bir de zindana atıldı.

1653 yılı yazı sonuna doğru Conti, mutlu Languedoc'ta Pazenas kentinin yakınlarındaki La Grange şatosunda sakin bir yaşam aramaya geldi, aynı zamanda bir süre Languedoc valiliği görevini de yüklendi.

Bizim prens şatosunda dinlenirken, ülkede esen Başkaldırı rüzgârlarından etkilenmemiş olan oyuncu-

larımız Lyon'dan ayrılıp Languedoc içlerine doğru ilerliyordu ve kader iki eski Clermont öğrencisinin karşılaşmasını istedi.

Conti şatosunda o sırada dillere destan çılgınlıklarıyla tanına Madam de Calvimont adlı güzel bir kadın konuk olarak bulunuyordu. Güzün sarı renginin yavaş yavaş yerleşmeye başladığı görkemli bahçelerde dolaşırken Madam de Calvimont, prense, şatoda eğlence bulunmamasından yakınıyordu. Yanıt olarak, prens ona bu durumlarda söylenmesi gereken şeyi söyledi – soylu hanımın arzuları emirdi kendisi için ve kendisine en yakın uyruğu çok cana yakın ve çok kültürlü Monsieur de Cosnac'ı yanına çağırdı.

Daniel de Cosnac, Molière'in Languedoc'da bulunduğunu ve kazandığı başarıları biliyordu. Kumpanyanın yönetmenini bulup Altes hazretlerinin kendilerini La Grange şatosuna davet ettiğini bildirmesi için hemen bir ulak çıkardı yola.

Şimdiki oyuncu eski Clermont öğrencisinin, daveti alınca pek nazlanmadığını söylemenin bilmem gereği var mı? Temsilleri hemen durdurdu, bütün kumpanyayı dekor ve aksesuarla birlikte arabalara yükleyip prens malikânesinin yolunu tuttu.

Ama bu sırada, kimsenin davet etmediği bir başka gezginci kumpanya şatoya geliyordu. Bütün benzerleri gibi Pont-Neuf tezgâhından geçmiş olan, oyuncu ve diş sökücüsü, kaşarlanmış bir düzenbaz yönetiyordu bu topluluğu. Bay Cormier'ydi adamın adı.

Şatonun kapısına bir gezginci kumpanyanın geldiğini prense haber verdikleri zaman, Madam de Calvi-

mont'un arzularının bu kadar inanılmaz bir çabuklukla gerçekleşmiş olmasından dolayı çok sevindi ve Molière'i falan beklemeyip topluluğu davet etmelerini buyurdu.

Kumpanya şatoya yerleşti ve kaşarlanmış bir adam olan Cormier daha ilk bakışta bütün geleceğinin Madam de Calvimont'un hoşuna gidip gitmemesine bağlı olduğunu anladı ve hemen kadının ayaklarına yüz sürdü, hatta armağanlar bile verdi.

Ama Cormier temsillerine ve tıkınmaya henüz başlamıştı ki Daniel de Cosnac'a davet ettiği Molière'in kervanıyla birlikte geldiği bildirildi. Cosnac, prense gidip Alteslerinin davet etmiş olduğu yönetmenin kumpanyasıyla geldiğini bildirdi ve ne emir buyurduklarını sordu.

Prens, biraz düşündükten sonra, yeni bir topluluğa gereksinim olmadığına göre Molière'in kendisini özgür sayabileceğini söyledi.

– Ama Altes hazretleri, diye yanıtladı Cosnac yüzü sarararak, davet etmiştim kendisini...

– Ama ben de, dedi prens, gördüğünüz gibi Cormier'yi davet ettim. Ve siz de kabul edersiniz ki sizin sözünüzden dönmeniz benim dönmemden çok daha kolaydır.

Cosnac ağır adımlarla Molière'le konuşmaya gitti.

Şatonun girişinde dudakları şişmiş, gözleri yorgun, toz-toprak içinde bir adam ayakta duruyordu. Çizmeleri bembeyazdı.

Adam şapkasını çıkardı ve biraz boğuk bir sesle

konuştu:

– Adım Molière, Altes hazretlerinin talimatları üzerine geldik.

Cosnac derin bir soluk aldı, hık mık etti ve şöyle konuştu:

– Prens beni... üzücü bir yanlışlık olduğunu... bay Molière'e bildirmekle... görevlendirdi. Şatoda şu anda başka bir topluluk temsil veriyor... Prens kendinizi... özgür saymanızı rica ediyor.

Bir sessizlik oldu.

Yabancı, gözlerini Cosnac'tan ayırmadan, bir adım geriledi ve şapkasını başına geçirdi. Cosnac gözlerini kaldırdı, yabancının sarardığını gördü. Sessizlik sürüyordu.

Sonunda sessizliği yabancı bozdu, önüne bakarak konuştu.

– Ama davet edildim... Ben... (arabaları gösterdi) temsillerimi durdurdum, dekorları yükledim, yanımda kadınlar var, oyuncu.

Cosnac ağzını açmıyordu.

– Sizden, diye konuşmasını sürdürdü yabancı kekelemeye başlayarak, bana bin lira ödemenizi talep ediyorum. Temsilleri durdurup kumpanyayı buraya getirerek çok para kaybettim.

Cosnac alnındaki teri sildi, yabancıya bir sıraya oturup, prensle konuşmasının sonucunu beklemesini rica etti alçakgönüllülükle.

Yabancı geriledi, bir sıraya oturup gözlerini yere dikti. Cosnac prensin yanına gitti.

– Masrafları için bin lira tazminat istiyor, dedi.

– Gülünç! dedi prens. Metelik alamaz. Rica ederim artık canımı sıkmaya başlayan bu olaydan hiç bahsetmeyin.

Cosnac çıktı, kendi dairesine gitti, kendi parasından bin lira alıp Molière'e götürdü. Molière teşekkür edip paraları bir deri keseye doldurdu. Bunun üzerine Cosnac meydana gelen terslikten dolayı çok üzgün olduğunu söyledi. Ve birden, heyecanla, buralarda kalmasını ve Pezenas kentinde temsil vermesini önerdi Molière'e. Her şeyle kendisi, Cosnac ilgilenecek, salon bulup gerekli izinleri sağlayacaktı...

Bay Molière biraz düşündü ve razı oldu. Cosnac kervanla birlikte Pezenas'a gitti, prens adına yer ve izin sağladı ve kumpanya Pezenas'ta bir *Şaşkın* oynadı ki bütün Pezenas'lıların hayranlıktan ağızları bir karış açık kaldı.

Pezenas'ta daha önce benzeri görülmemiş olan bu olayın dedikodusu hemen valinin kulağına ulaştı. Ve prens, bu olağanüstü oyuncuları şatosunda görmek istediğini buyurdu. Oyuncular uğradıkları hakareti hemen unutmayı uygun buldular ve Clermont kolejinin eski öğrencisi kumpanyasını hemen şatoya götürdü. *Şaşkın*, prensin maiyetinin ve Madam de Calvimont'un huzurunda oynandı. Zavallı Cormier! Bu gösteriden sonra, tası tarağı toplamasından başka yolu yoktu. Hırpani kılıklı, yeteneksiz oyuncuları, Du Parc'ların, De Brie'nin, Madeleine'in ve doğal olarak da Molière'in kasıla kasıla giydikleri – Lyon'da kazanılan paralar sayesinde – giysilerle boy ölçüşmeyi akıllarının ucuna bile getiremezlerdi.

Ama, her şeye karşın, Cormier'i yerinden edemeyebilirdi Molière, pekâlâ olabilirdi bu: Herkes gösterinin güzelliğini onaylıyordu – Madam de Calvimont dışında herkes. Bereket versin, prensin yazmanı, zeki ve kültürlü insan, şair Sarasin durumu kurtardı. Oyuncuların oyunları ve giysileri karşısında öylesine bir hayranlık gösterdi, Molière'in topluluğunun sarayının onuru olacağına prensi inandırmayı öylesine becerdi ki kararsız Conti kara bahtlı Cormier'nin kumpanyasına yol verilmesini ve Molière'in topluluğunun "Prens Armand Bourbon de Conti Sarayının Kumpanyası" adıyla sürekli olarak hizmete alınmasını buyurdu. Bu ad ve bu hak hiç kuşkusuz sürekli aylık bağlanmasını içeriyordu. Sarasin'in böyle davranmasına, Thérèse-Marquise'i görür görmez âşık olmasının da epeyce etkili olduğunu eklememiz gerek.

Molière ve oyuncuları Languedoc'ta mutlu günler yaşamaya başlarken, zavallı Cormier ve kumpanyası onlara lanetler okuyarak yola revan oldu.

Kurnaz kekeme, prense büyü yapmış olmalı. Temsiller ardı arkası kesilmeden sürüp gitti, Molière ve oyuncuları bin türlü lütuf yağmuruna tutuldu. Diyelim ki Languedoc'ta bir yerden bir yere gitmek gerekti, aksesuar ve oyuncuların taşınması için araba görevlendirmekte bir saniye gecikmiyordu prens; prens para veriyor, her şeyde prens arka çıkıyordu.

1653 kasım ayında, Mazarin'in yeğeni Maria Anna Martinozzi'yle evlenmek üzere, Lyon yoluyla Paris'e hareket etti prens. Sarayın kumpanyası Lyon'a kadar prensle yolculuk etti ve prens Paris'e doğru yo-

luna devam ederken, bu kentte temsiller vermeye başladı. Prens, Martinozzi hanımla evlendikten sonra 1654 yılı başlarında Languedoc'taki topraklarına döndü.

Bu yılın aralık ayında, üç sınıfın temsilcilerinin katıldığı Meclis geleneksel toplantısını Montpelier kentinde yaptı. Her zamanki gibi, merkezi yönetimin temsilcileriyle mali sorunları gözden geçirmek ve eyaletin çıkarlarını mümkün olduğunca savunarak tartışmak üzere, soylu sınıf ile din adamlarının temsilcileri toplantıya katıldılar. Toplantı süresince bol bol ödenti alan temsilciler bu dönemi çok seviyorlar ve genel olarak, temsilcileri ağırlayan kent hareketleniyordu. Pek doğal olarak, Molière ve arkadaşları Montpellier'yi teşrif ettiler ve saygıdeğer soylu kişilerin huzurunda temsil vermeye başladılar.

Prensin maiyetinden tek bir insan ne saygın temsilcileri, ne de bay Molière'in temsillerini seyredebilirdi. Bu insan prensin yazmanı bay Sarasin'di. Aralık 1654'te eritici sıtmadan öldü. Bu ölümün arkasından, prens Molière'e şaşırtıcı bir armağan sundu: Molière'e merhum Sarasin'in yazmanlık görevini almayı önerdi. Bu çekici öneriyi kibarca savuşturmak için epeyce ter döktü Molière: Yazmanlık görevine yapısal olarak bir yeteneği bulunmadığını bildirdi. Bu açıklama kabul edildi ve kumpanya Monpellier'deki temsillerini sürdürdü.

Prensini iyice tanınmış olan Molière, Joseph Béjart'la birlikte kısa bir bale librettosu yazdı, oyun prens ve prenses için aralık ayında gerçekleştirildi: En

büyük başarıyı balenin yaratıcısı Molière kazandı, çiroz satıcısı kadın rolünü oynarken seyirciler gülmekten kırılıyordu.

Joseph Béjart'a gelince, kaleme aldığı dizelerin sağladığı başarının dışında, başka bir mutluluk yaşadı. Tarih araştırmalarına yeteneği olduğunu hisseden titiz ve dikkatli Joseph, armalarla ilgili ayrıntılı bir yapıt kaleme almıştı, soy kütükleriyle ilgili bütün bilgilerin yanısıra 1654 yılında toplanan Languedoc temsilciler meclisinin baron ve yüksek rütbeli papazlarının simge ve armalarının tasvirleri de yer alıyordu bu kitapta.

Béjart, doğal olarak, bu kitabı prense ithaf etti ve girdiği zahmetlerin karşılığı olarak saygıdeğer temsilcilerden hatırı sayılır bir bahşiş aldı; gerçekte, Béjart'ın bu tür kitapları ancak kendisine ısmarlanması durumunda kaleme almasının doğru olacağını ima eden bir bahşiş.

Temsilciler meclisinin toplantıları sona erince, Molière ve kumpanyası Lyon'a geçti. Burada şaşırtıcı bir adam karıştı oyuncuların arasına. Charles Couppeau d'Assoucy'ydi adamın adı, yaşı ellinin üzerindeydi. D'Assoucy elinde lavta yanında iki çocukla Fransa'yı dolaşıyor, bestelediği şarkıları söylüyordu, kendi kendine "Güldürü İmparatoru" adını takmıştı. Gezginci şair ve müzisyen D'Assoucy kazandığı parayı kumarhane ve batakhanelere yatırıyordu.

1655 yılının yazında, şansı hiç mi hiç yaver gitmemişti: Üç kâğıtçılar soyup soğana çevirmişler, ellerinden bir lavtası, bir de çocuklar kurtulmuştu. Lyon'da

kalınca, d'Assoucy, oyunculara rastlamaktan dolayı hissettiği sevinci iletmek ve kendilerine kısa bir nezaket ziyareti yapmak amacıyla Molière'e gitti. Bu ziyaret aşağı yukarı yirmi ay sürdü.

Bu olayda bizi ilgilendiren, d'Assoucy'nin Molière ortaklığının yeni mutluluğunun pek içten tanığı olmasıdır. Prens de Conti'nin himayesinde geçirdikleri iki yıl içinde, oyuncular çok para kazanmışlar, payları yükselmiş ve ambarlarda geçen soğuk geceler, yerel yöneticiler karşısında yerlere kadar eğilmeleri beklerinden çıkıp gitmişti. Molière arkadaşları ve sevgilileriyle birlikte güzel evlerde oturuyordu Lyon'da, artık şarap mahzenleri vardı, gösterişli giyiniyorlardı, kendilerine güven duymayı öğrenmişlerdi ve her fırsatta sarsılmaz iyimserliklerini kanıtlıyorlardı.

"Güldürü İmparatoru"ndan hoşlandılar ve onu kendi aralarına aldılar. Buna karşılık o da onların onuruna şiirler söyleyip övgüler düzdü.

– Derler ki, diye anlatıyordu d'Assoucy önüne gelene, yeryüzünün en iyi insanı öz kardeşine bir ay baksa canından bezer. Ama bunlar, yeryüzünün bütün kardeşlerinden daha cömertler vallahi!

Ve d'Assoucy, kumpanyanın nakaratlarına katılıp uyak düşürdüğü şarkılar söylüyordu; zavallı serseri, akşam yemeğine masaya yedi-sekiz türlü yemeğin çıktığı arkadaşların evinde nasıl tıkındığını kendinden geçmişçesine anlatıyordu. Aslına bakarsanız bu şölenlerin en güzel anı sekizinci yemekten sonra geliyordu, o zaman "İmparator" bardaklara bol bol şarap dağıtıyor, ya Molière'le birlikte neşeli şarkılar söylüyor ya da fık-

ralar anlatıyordu. Hey gidi, güzel günlerdi Lyon'da geçen günleri.

1655 yılının güzünde, oyuncular Avignon'a gidince, pek doğal olarak d'Assoucy de onlarla birlikte gitti. Kumpanya, Rhône nehrini gemide, yıldızların altında indi ve geminin kıçına yerleşmiş olan d'Assoucy gecenin geç saatlerine kadar lavta çaldı.

Oyuncular Avignon'da bir ay kaldılar, sonra prens tarafından geri çağrıldılar, çünkü Pezenas kentinde yeni bir temsilciler meclisi toplanıyordu.

9 Kasım günü, eşine pek rastlanmayan bir olaya tanık oldu temsilciler. Altes hazretleri prens de Conti, Monsieur d'Alphonse diye birinin evini kendine konut olarak seçmişti. Komşu kentlerin ayin giysilerini giymiş piskoposları, yanlarında soylu sınıfı temsil eden Villeneuve ve Lantat baronlarıyla birlikte ve Altes hazretlerine derin saygılarını sunmak üzere Alphonse'un evine büyük bir tantanayla geldiler.

Prens temsilcileri karşıladı ve kendilerini ayaküstü kabul etti, temsiller veren Molière ve kumpanyasının evde sebep oldukları korkunç kargaşa yüzünden kendilerini daha iyi ağırlayamadığı için özür diledi.

Temsilcilerinin ve özellikle piskoposların yüzlerinin aldığı rengi anlatmanın olanağı yok. Hiç kuşkusuz, hiç kimse prensin huzurunda evin dağınıklığına ilişkin en küçük bir imada bulunmadı ve temsilciler Altes hazretlerine bu fırsattan yararlanarak en derin saygılarını sunduktan sonra ölüm sessizliği içinde çekildiler.

Topluluk Pezenas'ta birkaç ay temsil verdi ve Mo-

lière'in bu kentteki konukluğu Languedoc meclisi kasasından ödenen altı bin lirayla iyiden iyiye şenlendi.

Pezenas günlerinde tanık olduğu kimi ilginç olayları ömrü boyunca unutmadı Molière. Kentin en iyi berberi, saygıdeğer Gely ustayla dost olmuştu örneğin.

Ustanın dükkânının büyük bir ünü vardı. Hele cumartesi günleri: Kapı durmadan açılıp kapanıyor, kasaplar, fırıncılar, Pezenas'ta görevli memurlar, kısacası yetmişiki buçuk millet girip çıkıyordu. Gely ustanın kalfaları diş çekip sakal tıraşı yaparken Pezenas'lılar enfiye çekip sohbet ederek sıralarını bekliyorlardı. Kimi zaman dükkâna bir genç kız girip askerdeki sevgilisinden mektup aldığını söylüyordu yüzü kızararak. O zaman dükkânda hazır bulunanlar olaya katılıyor, haberlerin durumuna göre kâh sevinç çığlıkları atarak, kâh acınarak cahil kızın mektubu okumasına yardım ediyorlardı. Sanki bir dernekti Gely ustanın dükkânı.

Anlaşılacağı gibi, Molière her cumartesi berber dükkânındaydı, kasada Gely ustaya yardım ediyordu. Sevimli berber, tiyatro yönetmenine, kasadaki tahta koltuğu sunmuştu, Molière de müşterilerin ödediği parayı deftere işliyordu. Gelgelelim Gely usta, gizli kalma koşuluyla ama Conti kumpanyası yönetmeni için kasanın öteki işlerinden kurtulma bahanesi olduğunu, her zaman etek altına gizlediği küçük kâğıt parçalarına dükkânda konuşulan ilginç şeyleri gizlice yazdığını söylüyordu. Ne var ki, bu hilenin ne anlama geldiğini söyleyecek durumda değildi Gely usta.

Ama ne olursa olsun, tahta koltuk sonunda bir

müzeye gitmekten kurtulamadı.

Pezenas'ı kendi kayıt limanı sayan kumpanya zaman zaman başka yerleşim yerlerini de ziyaret ediyordu. Topluluk 1656 yılı ilkbaharında Narbonne yolunu tuttu ve gezginci şair d'Assoucy burada ayrıldı oyunculardan. Sonra sürekli üsleri Lyon'a geçtiler, ardından geleneksel Temsilciler Meclisi toplantılarını şenlendirmek üzere Beziers'ye uzandılar.

"Sevda Küskünlüğü" adını verdiği yeni oyununu Molière ilk kez Beziers'de sahneledi. Beş perdelik ve doğal olarak İspanyol ve İtalyan yazarların etkisinde yazılmış, Şaşkın'dan daha yetkin bir oyundu, gelgelelim oldukça ağır yerleri vardı, epeyce karışık olan sonu gerekli doğallıktan uzaktı. Ne var ki azınlıkta kalan zayıf bölümler, güçlü ve çarpıcı sahnelerin etkisiyle silinip gittiğinden oyuncular büyük bir başarı kazandılar ve umutları boşa çıkmadı.

Tiyatro yönetmeni, Beziers'ye gelir gelmez, Temsilciler Meclisi üyelerine gala için bedava bilet gönderdi. Üyeler Molière'in bu davranışına esaslı bir şamarla karşılık verdiler: Kendilerine gönderilen biletleri geri çevirdi beyefendiler. Bu davranışlarının nedenini anlamak hiç de güç değil: Kumpanyanın para yardımı için kapılarına dayanmakta gecikmeyeceğini biliyordu Meclis üyeleri ve bu işe bir son vermek istemişlerdi. Tiyatro yönetmeni, Meclis kasasından gelecek birkaç bin liraya güvenmemek gerektiğini anladı ve üye beyefendilere içinden küfürler savurduktan sonra sıradan halk için temsiller verdi. Ve halk, Molière'in Lucile ve Ascagne'ın babası Albert rolünü oynadığı *Sevda*

Küskünlüğü'nü alkışlarla karşıladı.

Molière konuksevmez Beziers kentinden ayrılıp tekrar Lyon'a geçti, *Sevda Küskünlüğü* burada da büyük bir başarıyla oynandı, sonra sırasıyla Nimes, Orange ve Avignon ziyaret edildi.

1657 yılında Avignon'da iki karşılaşma oldu. Clermont kolejinden eski dostu Chapelle'e rastladı yönetmen. Gassendi'nin eski öğrencileri sıcak bir şekilde kucaklaştılar. Epikuroscu filozofu anıp korkunç ölümünden söz açtılar: Namussuz hekimler kanını ala ala öteki dünyaya postalamışlardı zavallı adamcağızı.

İkinci karşılaşma çok önemli bir rol oynadı Molière'in bundan sonraki yaşamında. İtalya'dan dönen ünlü ressam Pierre Mignard bir süre için Avignon'da durmuştu. Mignard ile Molière tanışır tanışmaz çok iyi anlaştılar, birbirlerinden hoşlandılar ve ünlü portre ressamı, Molière'i birkaç kez model olarak karşısına oturttu.

1657 yazı olağanüstü sıcaktı, bu nedenle topluluk bir süre için Kuzey'e, Dijon'a gitti ve kış gelince Lyon'a döndü. Ve uzun süredir birbirlerini görmemiş olan Clermont kolejinin iki eski öğrencisi – Prens de Conti ve Molière – Lyon'da görüştüler.

Kumpanya yönetmeni görüşmek üzere sevinç içinde prense gitti, ne var ki ziyareti başarısızlıkla sonuçlandı: Prens, Molière ve arkadaşlarını huzuruna kabul etmemekle kalmadı, topluluktan Conti adını geri aldığını buyuracak kadar ileri gitti. Oyuncuların hayatı her zaman güllük-gülistanlık değildir! Onuru kırılan yönetmen bir açıklama bekledi, ki beklediği açıklama

gelmekte gecikmedi. Besbelli ki Altes hazretlerinin iç dünyasında son iki yıl içinde büyük değişiklikler olmuştu. Tutkulu tiyatro âşığı eski isyancı şimdi kendini iyice dine vermiş, dinsel ve ahlaki sorunları öğrenmeye sıvanmıştı.

Söz sanatlarında usta olan bir piskopos, prensin tiyatroya olan eğiliminden ciddi olarak tasalanmış ve onu, insanın bu dünyadaki düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun her şeyden önce ruhunun selametini düşünmesi gerektiğine inandırmıştı. Bunu sağlamak için, ebedi cehennem ateşine düşmemek için, en başta tiyatro temsillerinden yangından kaçar gibi kaçmak gerekiyordu. Piskoposun Conti'nin ruhuna ektiği tohumların meyvesi verimli olmuştu. Din adamının öğütlerini sözcüğü sözcüğüne kavrayan Conti, yakınlarına oyuncuları bir saniye bile olsa görmekten korktuğunu söylüyordu.

– Bu dünyanın güçlüleri vefasızdır, diyordu Molière, Madeleine'e. Bu nedenle bütün oyunculara bir öğüt vermek isterim: Başına devlet kuşu konup da lütuf gördün mü, kapacağın kadarını kap hemen. Vakit kaybetme sakın, demir tavındayken dövülür. Ve gideceğin zamanı kendin seç, kapı dışarı edilmeyi bekleme!.. Sonuç olarak Madeleine daha önemli şeyler düşünmek zorundayız. Öyle sanıyorum ki Languedoc'tan ayrılmamızın zamanı geldi. Öyleyse...

Ve yeniden, çok eskiden Paris'te, "Ünlü-Tiyatro"nun batışından sonra olduğu gibi, eski âşıklar fısıldaşmaya başladılar.

10. DİKKAT, BURGONYA! MOLİERE GELİYOR!

1657 yılında topluluk diken üzerinde bir dönem yaşadı, oyuncular kendi aralarında fısıldaşıyor, Molière ile topluluğun mali dehası Madeleine arasındaki gizli görüşmelerin sonu gelmiyordu. Bu sırada, Madeleine, Paris çevresine bağlı işadamlarıyla birkaç kez görüşme yaptı, ama toplulukta hiç kimse ne olup bittiğini bilmiyordu.

Ertesi yılın – 1658 – başlarında, topluluk karnavalda oynamak üzere Grenoble'a gitti, sonra Lyon'da bir kez daha eğleşti ve Molière birdenbire Fransa'yı bir baştan öteki başa katederek kumpanyayı kazasız belasız Rouen'a götürdü. Kervanıyla Paris'in burnunun dibinden geçti, ama başını çevirip başkente bakmadı bile. Ve, onbeş yıl önce, deneyimsiz "Ailenin Çocukları" takımıyla gelmiş olduğu Rouen kentine vardı.

Artık köprülerin altından çok sular akmış, durumlar değişmişti, şimdi otuz yedi yaşında, yetenekli oyuncularla çevrili, üstün düzeyde bir komik, çok deneyimli bir oyuncu vardı. Kadınlar arasında, gerçek yıldızlar vardı: Madeleine Béjart, De Brie ve Thérèse Du Parc. Bir zamanlar bu kentte zavallı Venedik kuklala-

rının üstesinden zar-zor gelen topluluk, şimdi yolunun üzerine çıkan bütün gezginci tiyatroları yerle bir ederek Fransa'yı dolaşıyordu. Güneyde Mitallat ile Cornier'nin hesabını görmüşlerdi, Molière'in Rouen'a geldiğini duyan ve o sırada bu kentte temsiller veren kumpanyanın yöneticisi Philibert Gassot, Bay du Croisy, titremeye başladı.

Molière'in geldiği söylentisi çabucak yayıldı. Molière Rouen'a girdi, "İki-Mağripli" salonunu tuttu ve oynamaya başladı. Oyunları çoktandır tiyatronun repertuvarında olan Fransız oyun yazarlarının en büyüğü Pierre Corneille ile burada karşılaştı Molière. Corneille topluluğu olağanüstü buldu. Thérèse Du Parc'a sevdalandığını söylemenin ayrıca bir gereği yok.

Mitallat'nın başına gelenler Philibert du Croisy'nin de başına geldi. Çok cana yakın, birinci sınıf bir aktör, oyuncu yeteneği çok geniş bir insan olan Bay du Croisy usa yatkın bir davranışta bulundu: Molière'e görüşmeye geldi ve hemen kumpanyaya alındı.

Mağriplilerin salonunda oynayarak ve zaman zaman Rouen öksüzler yurdu yararına temsiller vererek Molière kentin fethini tamamladı. Gelgelelim, Madeleine dışında kumpanyadan kimseye hiçbir şey söylemeden, yıl içinde, Paris'e üç gizli yolculuk yaptı. Son yolculuğunun dönüşünde, tasarısını nihayet açıkladı kumpanyaya Molière: Övücü tavsiyeler sayesinde saray çevresine girmeye başlamış ve tahttaki kral XIV. Louis'in Biricik Kardeşi, Altes hazretleri Philippe d'Orléans'a takdim edilmeyi sağlamış.

Oyuncular yöneticilerini çıt çıkarmadan dinlediler.

Molière başka bir şey daha söyledi. Kumpanlarından söz edildiğini çok duymuş olan kralın Biricik Kardeşi topluluğu himayesine almak istiyormuş ve tiyatroya kendi adını vermesi de çok olasıymış.

Oyuncuların yüreği sanki durdu, elleri titremeye başladı, gözleri alev alev yandı ve "Paris" sözcüğü Mağriplilerin salonunda gürledi.

Oyuncuların haykırışları sona erince, Molière, Paris'e gitmek üzere gerekli bütün hazırlıkların yapılmasını buyurdu.

1658 yılı sonbaharında bir gün güneş batarken başkent önlerine vardı arabalar. Ekim yaprakları dökülüyordu ormanda. Evlerin sivri çatıları, katedrallerin kuleleri görünüyordu uzaktan. Öyle yakın görünüyorlardı ki ellerini uzatsalar dokunabilirlerdi onlara.

Molière kervanı durdurdu, ayaklarının uyuşukluğunu açmak için arabadan indi ve tam oniki yıl önce kendisini yerle bir edip onurunu kırarak kapı dışarı eden kenti seyretmeye başladı.

Anı kıvılcımları yanıp sönüyordu kafasında. Bir an korktu ve gerisin geri ılık Rhône'a dönmek istedi; bir teknedeymiş de ırmak sularının hışırtısını duyuyormuş gibi oldu, kulağına "Güldürü İmparatoru"nun lavtasının sesleri geldi. Kendini yaşlanmış hissetti. Arabada farslarından ve ilk iki oyunundan başka bir şeyi bulunmadığını düşündü. Burgonya Konağı'nda kralın en iyi oyuncularının oynadığını, eski ustası Scaramuccia'nın Paris'te olduğunu ve gene Paris'te göz kamaştırıcı bir bale bulunduğunu düşündü!

Lyon'a, eski kışlık evine dönmek istedi... Yazın

Akdeniz'e doğru inerdi... On iki yıl önce kendisini yutayazan nemli ve iğrenç hapishanenin hayaleti belirdi gözlerinin önünde ve kendi kendine söylendi:

– Geriye çark yapmak mı? Evet, geriye çark...

Geriye döndü, kervanın başına geçti, arabaların dışına taşan aktörlerin, aktrislerin yüzlerini gördü ve öndeki adama seslendi:

– Haydi, ilerliyoruz!

12. GÜRÜLTÜ - PATIRTI

Eski Louvre sarayının uçsuz bucaksız Muhafızlar salonunda, öteki adıyla "Heykel-Sütunlar" salonunda, 1658 ekim ayının sonlarına doğru alışılmamış bir karışıklık hüküm sürüyordu: Testere gıcırtıları, tiyatro işçilerinin sabırsız çekiç taktakları. Bir sahne kuruldu ve hazırlanmaya başlandı. Bir dekorcu alnındaki terleri silerek koşa koşa geçti, sahne amirinin yardımcıları hareketlendiler.

Bunların ortasında, sinirli, çirkince, asık suratlı, ceketinin kolları boya lekeli bir adam kâh bağırıp çağırarak kâh yalvarıp yakararak çırpınıp duruyordu. Heyecandan elleri buz kesmişti, üstüne üstlük kekelemeye de başlamıştı ve kekelemek dehşete düşürürdü onu. Kimi zaman durup dururken oyunculara verip veriştiriyor, çalışmasına engel olmak için hep ayak altında dolaştıklarını söylüyordu.

Ama her zaman olduğu gibi işler yoluna girdi ve 24 günü sabahı Pierre Corneille'in *Nicomède*'inin dekorları sahnede yükseldi.

Paris'e ayak bastığı andan itibaren, yönetmenin becerikli, gerçek bir oyuncu olarak teknesini ustaca yönettiğini belirtmeliyiz. Başkente büyük bir saygıyla, etli dudaklarında dalkavukça bir gülümsemeyle geldi.

Kim yardım etti ona? Bu konuda pek bilgisi olmayanlar Prens de Conti'yi düşündüler. Ama siz ve ben biliyoruz ki Tanrı'dan korkan Conti bu işin tamamen dışında. Hayır, hayır, hayır! Molière'e sarayın engebeli yolunda yardım eden insan, Avignon'da onu yorgun gözleriyle iyi değerlendirmeyi bilmiş olan Pierre Mignard'dı. Mignard'ın çok geniş bir çevresi, akıl almaz ilişkileri vardı. Özellikle, girişimini iyi sonuçlandırmak için gereksinim duyduğu tek insan olan güçlü kardinal Mazarin'in kulağına onun sayesinde erişti...

Artık, kralın biricik kardeşi Prens Philippe d'Orléans'la görüşme yapabilirdi.

Ve işte göz kamaştırıcı bir salon. Molière bu salonda, boynu eğik, sol eli geniş bir kayışa tutturulmuş kılıcının kabzasına incelikle dokunuyor. Bakalım ne söylüyor:

– Evet, Altes hazretleri, "Ünlü-Tiyatro"nun "Beyaz-Haç"ta ölümünden bu yana çok zaman geçti. Safça bir adlandırma, öyle değil mi? Sizi temin ederim ki Altes hazretleri bu tiyatroda dişe dokunur bir şey yoktu! Zaten Altes hazretleri o sırada altı yaşındaydılar. Bir çocuktunuz Altes hazretleri o sırada. Hiç kuşkusuz bir şey anımsamazsınız Altes hazretleri!

Orléans dükü Philippe de France, *monsieur*, kralın biricik kardeşi, on sekiz yaşındaki delikanlı, orada, dirsekleri ağır masanın üzerinde, girişimciyi kibarca dinliyor. Birbirlerini gözleriyle inceliyorlar.

Girişimci bir tilki gülümsemesi takınmış suratına, yüzündeki her çizgi hesaplı kitaplı, ama gözleri tetikte, dikkatli.

Philippe de France'ın yüzü bir yeniyetme yüzü, ama şimdiden derin tutku izleri taşıyor. Ağzı hafifçe aralık, yönetmene bakıyor. Bu gizemli adam, "tiyatro dünyası" denen o garip dünyanın insanı. Şu anda kusursuz bir şekilde giyinmiş olan bu adam öküz arabalarında yolculuklar yapmış, ahırlarda uyumuş. Ve çevresinde bulunan herkes, bu adamdan çarpıcı oyunlar beklenmesi gerektiği konusunda kendisine güvence veriyordu.

Philippe de France karmaşık duygularını çözümlemeye çalışıyor: Görünüşe göre, her şeyden önce adamın gülümsemesi ve yüzündeki buruşukluklar alıkoyuyor olmalı kendini, kesinlikle gözleri değil. Gözleri karanlık. Adamın yüzündeki kırışıklıkları sevmeye çalışıyor Philippe, ama gözlerin çekiminden kurtulamıyor. Tiyatro yönetmeni konuşmaya başladığı zaman, Philippe adamın sevimsiz bir sesi olduğuna karar verdi, üstelik garip bir şekilde soluk alıyordu: Böyle bir şey olmaz sarayda. Ama, ilk cümlelerden sonra, nedenini anlamadan, konuğun sesini sevmeye başladı Philippe.

– Altes hazretleri kendilerine takdim etmeme izin verirlerse...

Ağır kapılar açıldı ve tiyatro yöneteni yapılması gerektiği gibi geri geri gitti, yani muhatabına sırtını dönmeden. Hiç kuşku yok, her türlü ortama girip çıkmış bu adam!

– Beyler, giriniz! dedi davetli.

Philippe şaşırdı: Adamın sesi katılaşmış sanki kabalaşmıştı. Ama sonra, öküz arabalarında yolculuk yapmış insanların sert ve kesik kesik sesiyle ekledi:

– İzin verirseniz takdim edeyim... Bayan Madeleine Béjart... Bayan Du Parc... Bayan de Brie...

Philippe kadınları görünce, ağabeyinin yaptığı gibi yaptı, tüylü şapkasını hemen çıkardı ve dinledi. Bütün kadınlar gibi kadındı bunlar, biraz solgun olduklarını ve kendisini hiç mi hiç ilgilendirmediklerini düşünmeye başladı. Erkekleri gördü, şapkasını başına geçirdi. Karşısında top gibi yusyuvarlak bir adam var, gürültüyle soluyor, güneş gibi güleç yüzlü. Bu Bay du Parc da çok umut verici. Selamlamak için önüne topallayan biri geliyor, gülümsüyor ama korkudan sararmış. Sonra bir yığın insan daha. Konuğun kumpanyası gerçekten kalabalık.

Sonra hepsi çekildi ve Philippe d'Orléans mutlu olduğunu, tiyatroyu çok sevdiğini söyledi... Hoşlanmış, topluluğu himayesine alıyor... En iyisi, Monsieur de Molière'in oyuncularını görmeyi kralın reddetmeyeceğine inanıyor... İsmini iyi söylüyor mu?

– Çok güzel Altes hazretleri.

Evet, Haşmetli Kral hazretlerinin Molière'in oyuncularının temsillerini görmeyi reddetmeyeceğine inanıyor.

Bu söz üzerine davetlinin yüzü sarardı.

– Ah, çok iyisiniz Altes hazretleri, dedi, ama göreceksiniz, gösterdiğiniz güveni kanıtlamak için elimden geleni yapacağım...

Davetli, üçüncü ve son derece ağırbaşlı, esrarlı bir sesle kral hazretleri ile ana kraliçenin sağlıklarını sordu ve sağlıklarının iyi olduğunu umduğunu söyledi.

Ve bu konuşmadan sonra, Muhafızlar salonunda-

ki sahneye çıktı *Nicomède*.

Adam sıkıntıyla dekora bakıyor, tekrar korkmaya başlıyor. Rhône ve misket şaraplarını anımsıyor... Orada, gerçekten özgürdü; orada, ezici, bunaltıcı sorumluluklar yoktu, ama artık çok geç, bir yerlere kaçmak için artık çok geç!

Eski Louvre yanıyor mu? Hayır, Muhafızlar salonunun şamdanlarında binlerce mum yanıyor ve ışıklarında hareketsiz Heykel-Sütunlar canlılık kazanıyor. Nicomède kılığına girmiş, eli ayağı yarı inmeli gibi titreyen Monsieur de Molière perdenin aralığından dolan salona bakıyor. Gözleri kararır gibi oluyor. Bütün ellerden elmas parıltıları fışkırıyor, kılıç kabzaları da yanıp sönüyor... Bakışları bir tüy ve dantel ormanında yitiyor, giysilerdeki armalar arasında gözleri bulanıyor; şövalyelerin üzerinde Perdrigeon mağazalarından alınmış göz alıcı şeritler parıldıyor, kadınların saçları ışıldıyor.

Bütün saray, bütün muhafızlar tam takım orada.

Ve herkesin önünde, Philippe de France'ın yanındaki koltukta yirmi yaşlarında bir genç adam; onu görünce kumpanya yönetmeninin eli ayağı kesildi. Bir tek onun başında şapka var. Solukların sisi içinde, genç adamın mağrur yüzünü görmeyi başarıyor Molière, gözlerini kırpıştırmıyor, kibirli alt dudağı biraz öne sarkmış.

Ama Molière'in uzaklarda farkettiği yüzler, tüylü şapka giymiş genç adamın kendini beğenmiş, soğuk yüzünden daha az ürküntü vermiyor: Burgonya Konağı'nda oynayan kralın oyuncuları bunlar. "Bunu bekle-

miyordum," diye düşündü tiyatro yönetmeni kederle. "Hepsi gelmiş." Çirkinliği ve Fransa'da trajedi rollerindeki rakipsiz oyunuyla ünlü Madame des Oeillets'yi tanıyor. Onun arkasında, Montfleury'nin, Beauchâteu'nun, Raymond'nun, Poisson'un, Hauteroche'un, Villiers'nin yüzleri... Burgonya kumpanyasının, kralın oyuncuları bunlar!

Oyunun başlamak üzere olduğunu bildiren ilk çan çaldı ve tiyatro yönetmeni perdeyi araladı. Çan bir kez daha çaldı, salon sustu, perde açıldı ve sahnede kraliçe Laodice'nin sözcükleri yükseldi:

Efendimiz, itiraf ediyorum size, öylesine tatlı bir duygu ki
Kalbinize hükmettiğimi görmek bunca parlak zaferlerden
sonra

Oyun ilerledikçe, salona çoğalan bir şaşkınlık egemen oluyordu. Biri öksürdü, sonra ikinci ve üçüncüsü. Bütün oyuncular bunun ne anlama geldiğini bilir. Sonra fısıltılar başladı, herkes şaşkın şaşkın bakıştı. Ne oluyordu? İki haftadır bir Molière adıdır almış gidiyordu Paris'i, kenti de sarayı da heyecanlandırmıştı... Molière aşağı, Molière yukarı. Haberiniz var mı? Bir taşralı? Şaşırtıcı olduğunu söylüyorlar! Üstelik oyun da yazıyormuş, öyle mi? Yirmi dört yaşındaki kral hazretleri de Muhafızlar salonunda olacak. Davetli misiniz? Molière, Molière, her yerde Molière... Bu da neyin nesi beyler? Burgonya Konağı'nda yeteri kadar, hem de bol bol Corneille oynanıyor.

Saraylıların yüzünde sıkıntı belirmeye başladı.

Evet, pek sevimli şu... Du Parc. Molière'e gelince... Hayır, fena olmasına fena değil, ama mısraları garip bir şekilde söylüyor, sanki düz yazı okuyormuş gibi. Tuhaf!

Bununla birlikte gözleri sıkıntıyla parlamayan bir seyirci vardı salonda, şeytanca bir sevinç vardı gözlerinde. Bu iriyarı, kanlı canlı adam, Burgonya Konağı'nın koca başlarından Zacharie Montfleury idi. Onun yanında, Hauteroche ile Villiers alçak sesle fısıldaşıyorlardı. *Nicomède* sona erince tek tük alkış duyuldu salonda.

Genç Orléans yıldırımla vurulmuşa dönmüştü. Başı omuzlarının arasına gizlenmiş, koltuğuna sığınmıştı, gözlerini kaldırmaya cesaret edemiyordu.

Ve o sırada, trajedi oynamakta uğursuzca direnerek kendi kuyusunu kazan Monsieur de Molière, Paris'e yerleşme şansını ve gelecekte yazacağı büyük oyunları tek kalemde tehlikeye atmıştı. Alnı boncuk boncuk terlemişti. Seyircileri selamladı, büyülemek istercesine gülümsemeye çalıştı. Ağzını açtı konuşmak istiyordu.

Salonda mırıltılar kesildi.

Ve Monsieur de Molière konuştu. Çok belirgin ve bağışlanmaz hataları bağışlayarak gösterdikleri hoş görülü, iyi yürekli davranışları için ana kraliçe (Anne d'Autriche salonda bulunuyordu) ve Haşmetli Kral hazretlerine teşekkür etmek istediğini söyledi.

"Gene o lanetli sesiyle konuşuyor," diye düşündü Philippe d'Orléans, içine düştüğü utanç ve sıkıntıdan başka bir şey düşünemiyordu. "Bir müsibet öküz ara-

basıyla gelip Paris'e başıma düştü..."

Monsieur de Molière konuşmasını sürdürüyordu.

Hayır! Dahası, Majesteleri, haddini bilmezliğini de hoş görmüştü.

"Cehenneme kadar yolun var, senin ve farelerinin!" diye düşündü Orléans.

Ama seyircilerin geriye kalanı hoşnusuzluk göstermiyordu bu gülümsemelere. Hatta, böyle bir davranıştan hoşnuttu.

Ve bay Molière zekice konuşmasını sürdürüyordu: Burada bulunuşunun tek nedeni, Haşmetli kral hazretlerini eğlendirmekten başka bir şey değildi, önüne geçilmez arzusuydu bu; kendisinin ve aktörlerinin, salonda bulunan olağanüstü asıllarının birer zavallı taklitlerinden başka bir şey olmadıklarını sıkı sıkı kabul ediyordu...

Birçok baş dönüp Burgonya Konağı'nın oyuncularına baktı.

– Ama sanırım Majesteleri kendilerine bir fars sunmamıza belki izin verirler? Hiç kuşkusuz dikkatlerine layık olmayan değersiz bir şey. Ama aşırı halkı çok güldü!..

Kibirli genç adam şapkasının altında ilkkez kımıldadı ve kibar bir hareket yaptı.

Bunun üzerine, inik perdenin arkasındaki kanter içinde kalmış işçiler ve oyuncular birkaç dakika içinde sahneyi değiştirdiler ve Molière'in uykusuz geçen gezginci gecelerinde yazmış olduğu *Sevdalı Hekim*'in dekorlarını kurdular.

Corneille'in trajedisinin mağrur ve görkemli kah-

ramanları sahneyi Gorgibus, Koca-René, Sganarelle ve farsın öteki kişilerine bıraktılar. Sevdalı hekim sahneye çıkar çıkmaz, –biraz önceki Nicomède'in aynı kişi olduğunu kabul etmek çok zordu, salonda gülümseme çiçekleri açtı. İlk replikle birlikte gülmeler başladı. Sonra gülmeler kahkahalara dönüştü. Ve görkemli genç adamın koltuğunun arkasına devrilip, katılarak gözyaşlarını sildiği görüldü. Ve birden Philippe d'Orléans ciyak ciyak gülmeye başladı, kendisi de şaştı bu işe.

Sevdalı hekimin gözleri birden parıldadı. Daha önce de duymuş olduğu gürültülerdi bunlar. Ve iki replik arasında, gülme tufanının geçmesi için verilen arada, bu dile gelmez ama çok iyi tanıdığı, başarının habercisi gürültüye gereksinimi olduğunu anladı. Büyük güldürü oyuncusu ensesinde tatlı bir çımgışma hissetti. "Zafer!" diye düşündü ve kendini bütünüyle oyuna verdi. Kapıların önünde nöbet bekleyen ve soğukkanlılıklarını hiçbir zaman bozmamak zorunda olan silahşörler bile kıkırdamaya başladılar.

Salonda gülmeyenler, Des Oeillets ve bir başkasının dışında, Burgonya Konağı'nın oyuncularıydı.

"Yetiş, ey saflar safı Bakire (bu sözcükler hekimin kafasında çakıp duruyordu)! Haydi, seyirci, al şunu ve şunu ve şunu da! Yardım et bana, koca Du Parc!"

"Şeytan! Şeytan! Tanrım ne oyuncu!" diyordu kendi kendine altüst olmuş Montfleury.

Sönük gözlerle çevresindekilere göz gezdirdi, yanında şaşkınlıktan donup kalmış Villiers'yi gördü. Ve

biraz ilerde, Villiers'den sonra, Burgonya Konağı'nın oyuncuları arasında herhangi bir art niyeti olmadan gülen tek insan, gözleri parıldayarak oturuyordu; danteller, kurdelelerle kaplı, beline uzun bir kılıç kuşanmış olan bu eski Muhafız subayı bütün tedirgin edici soyluluk takılarından kurtulup tiyatro için Floridor takma adını almıştı. Bu ince yüzlü, kemerli burunlu adam eşsiz bir trajedi oyuncusu ve Fransa'nın en iyi Nicomède rolü yorumcusuydu.

"Ne diye tutup Nicomède'le kendini rezil etmeye kalkıştı? diye düşünüyordu Floridor gülmekten kırılarak. Benimle yarışmak mı istiyordu? Ne diye yani? Sahneyi ikiye bölmekten başka çare yok: Trajediyi bana ver, ben de sana komediyi bırakayım! Ne teknik! Kim boy ölçüşebilir onunla? Scaramouche, belki. Ve..."

Sevdalı Hekim öylesine bir alkış tufanıyla, öylesine bir "gürültü-patırtı"yla sona erdi ki bir an Heykel--Sütunların paramparça olacağı sanıldı.

"Sağol, Orléans, sağol!" diye düşünüyordu Zacharie Montfleury, dekorcular perdeyi kaldırmak için iplere asılırken. "Taşralılarınla canımıza iyi okudun doğrusu!"

Perde iniyor, kalkıyor, tekrar iniyordu. Tekrar kalkıyor, tekrar iniyor ve tekrar...

Perde indi, kalktı, tekrar indi. Molière sahnenin kenarında duruyor, selamlıyor, alnındaki terler sahneye akıyordu.

– Nereden geldi? Kim?.. Ya ötekiler?.. Şu şişko Du Parc?.. Ya hizmetçi kız?.. Nerede öğrenmişler?..

Bunlar İtalyanlardan daha güçlü, baylar! Şu Molière'in yüz hareketleri, Majesteleri...

– Size söylemiştim, Majesteleri...

Phillippe d'Orléans'ın sesine güven geldi, ama Louis dinlemiyordu onu. Sanki bir yakınının ölümüne ağlarmışçasına döktüğü gözyaşlarını mendiliyle siliyordu.

İyi yürekli Cressé dede hayatta değildi şimdi! Ah, 24 Ekim 1658 günü Muhafızlar salonunda bulunabilseydin!

Altes hazretleri Orléans dükü Philippe de France'ın oyuncularına Küçük Bourbon salonu verilecek! Dük tarafından kendilerine sürekli bir aylık bağlanacak. İtalyanlarla almaşmalı (*) olarak oynayacaklar. Bir gün İtalyanlar, bir gün Fransızlar. İşte bu kadar, sat anasını!

(*) Münavebeli

12. KÜÇÜK-BOURBON

Çevrik sözcük: Elomire-Molière
Herkesin karşısına bir yüzkarası
Gibi, Bourbon'a yerleşti Elomire.
Pasquinade, Hastalık Hastası
Elomire, 1670.

Kralın buyruklarına uygun olarak Molière Küçük-Bourbon'u İtalyanlarla kardeşçe paylaşmaya gitti. *Sevdalı Hekim* kralın öylesine hoşuna gitmişti ki Molière'in topluluğuna yıllık bin beş yüz liralık bir ödenek bağladı, böylece bay Molière, Bourbon Tiyatrosu'na girmesi için gerekli ücret ödemiş olacaktı İtalyanlara. Ve Molière, eski ustası Scaramoucia'nın yönettiği İtalyanlarla anlaştı ve onlara kiranın tümünü ödedi, yani yıllık bin beş yüz lira.

Molière'in topluluğu "Kralın Biricik Kardeşi Monsieur'nün Kumpanyası" adını aldı ve Monsieur oyuncuların her birine derhal yıllık üç yüz lira ödenek bağladı. Çağdaşlarının aktardıklarına göre üzülerek belirtelim ki oyuncular bu üç yüz liranın yüzünü bile görmediler. Bu durumun nedeni kralın kardeşinin kasasının acıklı durumuna bağlanabilir.

– Ne olursa olsun, kralın kardeşinin niyeti soylu bir niyetti, diye kabul ediyordu üzgün oyuncular.

Kârın oyuncular arasında paylarına göre paylaştırılmasına karar verildi. Molière bunun dışında oyunları için telif ücreti de alıyordu.

Oyun günlerinin İtalyanlarla paylaşılması kolay oldu. Molière pazartesi, çarşamba, perşembe ve cumartesi günleri oynuyordu. Bunun dışında, İtalyanlar Paris'ten ayrıldıkları zaman salı, cuma ve pazar günleri de Molière'e geçiyordu.

Küçük-Bourbon sarayı Saint-Germain-l'Auxerrois kilisesi ile Eski Louvre'un arasında bulunuyordu. Cümle kapısının üzerindeki büyük levhada "Umut" yazısı okunuyordu, ama saray oldukça harap durumdaydı.

Son yılların iç savaşı buraya da uğradığı için bütün armalar ve süslemeler bozulmuş ya da bütünüyle harabolmuştu. İçerde, iki kenarında balkon ve localar arasında dorik sütunlar bulunan büyük bir tiyatro vardı. Salonun tavanı zambak çiçekleriyle bezenmişti; sahneyi haç şeklinde şamdanlar aydınlatıyordu, duvarlarda madeni şamdanlar vardı.

Salonun zengin bir geçmişi vardı. Son *Etats Generaux*'lar(*) – 175 yıl sonra XVI. Louis'nin toplayacakları hesaba katılmazsa– 1614 yılında buraya toplanmıştı. Paris ticaret erbabının reisi, *Tiers Etat*'nın(**) başkanı, kraldan "bir deri bir kemik kalmış olan yoksul halkı" kurtarmasını bu salonda istemişti. Ve 1615'

(*) Kral tarafından toplanan ve bütün sınıfların temsilcilerinin katıldığı meclis.
(**) Esnaf, kentsoylu sınıfı.

ten sonra krallık balesi buradan ayrılınca, salon tiyatro temsilleri için kullanılmaya başlamıştı, çoğu zaman İtalyanlar oynuyorlardı burada. Ama Fransızlar da temsil veriyorlardı. Başkaldırı dönemi başladığı zaman Bourbon'un tiyatro yaşamı durdu ve Majestelerini tahtından indirmeye kalkışma suçlamasıyla tutuklanan isyancılar için hapishane oldu. İç bezemeleri bu tutuklular yıkıp dökmüştü.

Başkaldırı dönemi sona erince, Küçük-Bourbon'da, karmaşık bir sahneleme ve bizim eski tanıdık d'Assoucy'nin bestelediği müziğin eşliğinde, Pierre Corneille'in *Andromède*'i temsil edildi. Bizim d'Assoucy daha sonra Corneille'in dizelerine hayat verdiğini ileri sürüp durdu.

Nihayet, salon İtalyanlara kaldı. Paris'te çok beğeniliyorlardı: İyi oynamalarının dışında, yurttaşlarının olağanüstü peri oyunlarını sahnelemeleri için sahneyi donatma sanatında bir usta olan Torelli adlı birinci sınıf bir dekorcuları da vardı.

Dönemin tiyatro sütunu yazarlarından Loret, İtalyanların dekorculuğu karşısında duyduğu heyecanı şu kötü dizelerle dile getirmişti:

Orada, sahnenin üzerinde uçarak
Korkunç bir şeytan ödünü koparıp milletin,
Paris'ten Çin'e kadar
Böyle bir harika görülmemiştir.

İtalyanların ayrıca olağanüstü bir baleleri vardı, bu konuda da Loret şöyle diyor:

Yormayın çenenizi boş yere
Yok dünyada bir başka eşi
Seyir konusunda en büyük mutluluk
İtalyanların muhteşem balesi!

İşte böylesine korkunç bir topluluğun karşısında Molière ve oyuncuları sanat icra ediyorlardı.

Ekim ayında Paris'e gelmiş olan Jean-Baptiste baba evine gitti ve yaşlı adamı sevgiyle kucakladı. Kendisini güldürü sanatına adamak için unvanından vazgeçen ve halıcılığı bırakan büyük oğlunun şaşırtıcı başarısının nedenlerini bir türlü anlamıyordu adamcağız. Ama parlak kılıç, pahalı giysiler ve Jean-Baptiste'in kralın kardeşinin tiyatrosunun yöneticisi olması yaşlı adamı sarstı ve oğluyla barıştı.

Bir parça haşlama suyu içtikten ve 24 ekimin heyecanlarını baba evinde bıraktıktan sonra, Molière ciddi olarak Paris'e yerleşti ve Küçük-Bourbon'da provalarına başladı.

Bununla birlikte, 2 Kasım 1658 günü, Küçük-Bourbon'daki temsillerine bir güldürüyle değil de Corneille'in bir trajedisi, *Heraclius*'le başladı Molière. Oyun şöyle böyle oynandı, seyirci kibar davrandı, ama belli bir şaşkınlık kapladı Paris'i. Kimileri "şu... ne diyordı ona... evet şu Molière"in topluluğunun olağanüstü oynandığını onaylıyor ve kralın nasıl güldüğünü, onu yansılayarak, tekrarlıyorlardı. Bunlar Muhafızlar salonunda *Sevdalı Hekim*'i görmüş olanlardı. Ama ötekiler Molière'in topluluğunun sıradan oyun çıkardığını

ve Küçük-Bourbon'u kendisine vermek için bunca büyük gürültü çıkarılmasını anlamıyorlardı. Bunlar *Heraclius*'ü görmüş olanlardı.

Kafalarda hüküm süren kargaşanın sonucu Küçük-Bourbon'a insanlar akın akın gelmeye başladılar. Herkes, herkesin sözünü ettiği şu Molière'in nasıl biri olduğunu kendi gözleriyle görmek istiyordu. İnsan dalgası gelip *Nicomède*'in, *Sevdalı Doktor*'un üzerinde kırılıyor ve yeni bir coşkulu tanıklar topluluğu Paris'e yayılıyordu. *Nicomède* konusunda pek sorun yoktu zaten: Uğultu sadece Bayan Du Parc'ın güzelliğine ve "şu Molière"in inanılmaz güldürü yeteneği ile hayranlık uyandıran farsına yönelikti.

Bundan sonraki seyirci kafileleri bu kadar şanslı değildi. Molière sırasıyla Corneille'in üç trajedisini sahneye koydu: *Rodogune, Pompée* ve *Le Cid*. Seyirci ayaklandı ve tatsız tutsuz *Pompée* temsilini parterde ayakta seyreden ateşli bir Parisli içine doğan mutlu bir esinle Cesar kılığındaki bay Molière'in kafasına bir elma fırlattı. Bu cesur davranışın üzerine tiyatro yönetmeninin kafasında bir ışık çaktı ve *Şaşkın*'ı ilân etti. Hava tamamen değişti: Tam bir başarı.

Bununla birlikte, bu olay, önemli bir soruyu sorduruyor: Molière'in yorumladığı trajedilerin başarısızlık nedenleri? Yani: Burgonya Konağı'nın oyuncuları mı iyi trajedi oynuyorlar yoksa Molière mi kötü oynuyor? Her ikisi de değil. Gerçekte, alışıldığı biçimde trajedi oynamıyordu Molière. Burgonya Konağı'nda Des Oeillets gibi bay Floridor gibi çok büyük oyuncular vardı; şöyle böyle oyuncular ve kötü oyuncular var-

dı. Bir çoğu, Cressé dedenin hayran olduğu şu Bellerose okulundandı. Ama çok aklı başında bir Paris'li şöyle demişti bir gün:

– Şeytan götürsün! Sanki söylediklerinin hiçbirini anlamıyormuş gibi oynuyor!

Hiç kuşkusuz, bu değerlendirmenin abartılı bir yanı vardı. Ama itiraf etmek gerekir ki Bellerose'un oyunu yapaydı, hiçbir iç dünyayı canlandırmıyordu.

Paris'te müthiş bir ünü olan, yağlı ve hastalık derecesinde kıskanç Zacharie Montfleury'ye gelince, epikurocsu Cyrano de Bergerac bakın ne diyordu bu konuda:

– Montfleury eşek sudan gelinceye kadar dayak yese bana mısın demeyeceği için büyük bir oyuncu olduğunu sanıyor.

Montfleury, Bergerac gibi sahne sanatının inceliklerini bilenleri öylesine öfkelendiriyordu ki, sarhoş olduğu bir gün, Bergerac, Montfleury'yi iyice kalaylayarak ve adamı sahneden kovalayarak rezalet çıkardı. Neyi kanıtlıyor bu? İlkin şunu kanıtlıyor: Böylesine bir davranış oyun yazarı ve Gassendi'nin öğrencisi olan bay Bergerac gibi bir beyefendiye yakışmaz: O sıralar bir oyuncuya hakaret etmek güç bir şey değilmiş ve bu tür davranış, eski usul tumturaklı tarzın, aklı başında, zeki yenilikçilere ne kadar ağır geldiğini de göstermektedir. Bununla birlikte Konak'ın bütün oyuncuları – kimisi iyi, kimisi kötü – bu tarzda oynuyorlardı.

Molière gelince, daha sahneye adımını atar atmaz, daha "Ünlü-Tiyatro" döneminde, dramatik metnin doğal ve oyuncunun iç dünyasıyla tanıtlanacağı bi-

çimde söyleneceği yeni bir yorum okulu kurmak istemişti. Molière işte bu tarzda çalışmaya başlamış ve oyuncularını da böyle yetiştirmişti.

Peki ne oldu? Molière görüşlerinde diretmiş ve kendi yöntemiyle seyircinin kalbini kazanmış olabilir. Ne yazık ki böyle bir şey olmadı. Molière yöntemini, trajik rollere pek yeteneği olmadığı halde, ilk ağızda trajik rollere uyguladı: Oysa ne mizacı, ne de sesi uygundu trajediye. Sözün kısası, trajedinin nasıl oynanması gerektiğini biliyordu, gelgelelim kendisi kötü oynuyordu trajediyi. Arkadaşlarına gelince, hiç kuşkusuz iyi trajedi oynayacak birçok yetenekli oyuncu vardı aralarında, ama Molière'in yöntemi halkı hemen fethedemeyecek kadar yeniydi.

Nihayet, Burgonya Konağı'nın oyuncuları söylevin sonunu abartıyor, seslerini sözde-klasik monologlara (Montfleury bu sanatta usta olarak bilinir) başarıyla uyarlıyorlar ve o dönemin Paris seyircisi karşısında eksiksiz başarıya ulaşıyorlardı.

Küçük-Bourbon'da, *Şaşkın*'dan sonra oynanan *Sevda Küskünlüğü* de büyük bir başarı kazandı. Topluluğa yeni katılan Philippe du Croisy, gülünç bilgin Metaphraste rolündeki parlak yorumuyla bu başarıya büyük bir katkıda bulundu.

İtalyan kumpanyası, *Sevda Küskünlüğü*'nden sonra, Fransız Molière'in kendileri için nasıl bir tehlike olduğunun bilincine vardılar. Sadece İtalyanlar için kıçını kaldırmaya alışmış olan Paris'li seyirci, şimdi Molière'in oynadığı günler de salonu dolduruyordu. Altın paracıklar, Orléans dükünü büyülemiş olan şu eski

berduş, yeni oyuncular topluluğunun kasasını dolduruyordu. Oyuncuların payları büyüyor ve Molière adı başkentin bütün ağızlarında dolaşıyordu.

Peki ne söylüyorlardı? İlkin, oyun yazarı Molière'in can alıcı değerlerini kendine mal ederek İtalyan yazarlarının yapıtlarından yararlandığı söyleniyordu. Giderek Molière'in yaptığı yürütmelere gönderme yapmak neyi ve nereden aldığını kesinlikle söylemek olanaksız olmasına karşın geleneklere öylesine girdi ki "kuşkusuz" alıntı yapmış olduğu söyleniyordu. Ve bu kuşkusuzluğu tanıtlamak güç olduğu zaman da, alıntıyı şuradan ya da buradan "yapabileceği" söyleniyordu... Sonunda, şu ilgi çekici, patavatsız cümleyi Molière'e yamadılar: "Malımı bulduğum yerden alıyorum"; böyle bir şey demediği, aksine, kendisinden yapılan alıntıları ima ederek, "Malımı geri alıyorum..." dediği halde, kendi uydurdukları cümleyi ona mal etmişlerdir.

Gerçekte, eski klasik yapıtların dışında, İspanyol ve İtalyan yazarların yapıtlarını da çok iyi tanıyordu ve kendisinden önceki yazarlardan konular aldığı, kişiler, dahası kimi zaman tümüyle sahneler aktardığı oluyordu. Bu garip uygulamayı suçlamak gerekir mi? Bilmiyorum. Ama, genel kanıya göre, diyebilirim ki, Molière aldığı her şeyi değiştiriyor ve aslından çok üstün şeyler yaratıyordu. Eleştiriciler, *Sevda Küskünlüğü*'nden sonra, Molière'in yapıtının içeriğinin özünü kendi oyunundan yetmiş beş yıl önce yazılmış olan bir güldürüden, İtalyan Niccolo Secchi'nin *Çıkarcı*'sından aldığını özellikle yazdılar. Ayrıca, bir başka İtalyan oyunun-

dan, *Aşkın Başarısızlıkları*'ndan esinlenmiş olabilir. Bundan başka, antik çağ yazarlarından Horatius'un bir oyununda dile getirilmiş olan bir düşünceden de yararlanmış olabilir. Nihayet, çocuk Molière'in babasının dükkânında olduğu dönemde ölmüş olan ünlü İspanyol oyun yazarı Felix Lope de Vega, Carpio'nun *El Perro del Hortelano*'sundan da birşeyler bulmuş olabilir, Bu Vega ile ilgili olarak, sekiz yüze yakın oyun yazdığı ve pek haklı olarak "İspanya'nın Anka"sı ya da "Doğa Harikası" olarak adlandırıldığına göre, ondan bir şey aktarmanın hiç de zor bir şey olmadığı ileri sürülebilir.

Kısacası, sizin de gördüğünüz gibi, İspanyolca da dahil olmak üzere çok okumuştu bizim kahraman.

Demek ki başkasının sırtından geçinerek yazılan *Sevda Küskünlüğü* büyük bir başarı sağladı, Paris'lilerce bol boş alkışlandı ve böylece Burgonya Konağı'nın kuşkulu ve pek dostça olmayan dikkatini üzerine çekti.

1659 yılında toplulukta birçok değişiklik oldu. Paskalyada, bir genç gelerek Molière'e saygılarını sundu ve topluluğa girmek istediğini bildirdi. Adı Charles Varlet idi. Sieur de la Grange –, ince bıyıklı ciddi ve erkekçe bir yüzü vardı ve birinci âşık rollerinde uzmanlaşmıştı. Molière kendinden çok hoşlandı ve hemen işe aldı: Alınan karar, daha sonra, yüzyıllar boyu bizim kahramanın yaşamına kendilerini verenlerin görüşlerine göre, tam olarak doğrulandı.

Sieur de la Grange, topluluğa girdiği ilk günlerde, "sicil" adını verdiği kocaman bir defter edindi ve her gün, Molière'in kumpanyasında meydana gelen olayla-

rı buraya yazmaya başladı. Sieur de la Grange böylece oyuncuların evliliklerini, ölümlerini, kumpanyaya girenleri, ayrılanları, temsil sayısını, hasılatları vb. defterine yazadı. La Grange'ın küçük simgesel desenlerle bezeyerek günü gününe tuttuğu bu değerli "sicil" olmasaydı, kahramanımız hakkında şu anda bildiklerimizin çok azını bilebilirdik, hatta hiçbir şey bilemezdik.

La Grange demek ki topluluğa girdi ve Du Fresne memleketi Normandiya'ya dönmek üzere başkentten ayrıldı. Marais Tiyatrosu, Du Parc çiftine sunularda bulundu ve Molière'le aralarında geçen bir anlaşmazlıktan sonra topluluktan ayrıldılar. Büyük bir kayıp oldu. Marais ve Burgonya Konağı'nın ünlü komiği, Scarron'un oyunlarının gülünç kişisiyle ilintili olarak Jodelet lakabıyla anılan Julien Bedeau'nun kumpanyaya katılması biraz teselli sağladı. Tiyatrodaki olağanüstü çalışmaları ne yazık ki çok kısa sürüd: Jodelet ertesi yıl öldü. Jodelet, Marais Tiyatrosu'ndan gelirken, farslarda genel olarak Gorgibus olarak adlandırılan gülünç ihtiyar rolleri oynayan kardeşini, Sieur de l'Espy'yi de birlikte getirmişti.

Şimdi, artık acı bir olayı aktarmanın sırası: 1659 mayıs ayının sonunda, Molière'in kavga arkadaşı, "Ailenin" eski "çocuğu", yaşamının sonuna kadar kekeleyen âşık Joseph Béjart öldü. Bütün kumpanya mezarlığa gitti ve tiyatro birkaç gün yas ilan etti.

1659 yılı işte böyle, iş telaşı, maddi tasalar, ruhsal çalkantılar, yerlerini birbirlerine bırakan acılar ve kıvançlar arasında geçti. Ve sonunda bir olay, bir top mermisi gibi patladı.

13. ELEŞTİRİLEN MAVİ SALON

Marotte: İşte sizin evde olup olmadığınızı soran bir uşak, efendisinin gelip sizi görmek istediğini söylüyor.

Madelon: Daha az kaba konuşmayı öğreniniz budala adam. "Ziyaretçi kabul edecek durumda olup olmadığınızı soran bir yardımcı" deyiniz.

XVII. yüzyılın ilk yarısında yüksek sosyeteye girmiş herhangi bir Paris'liye Paris'in en hoş yerinin neresi olduğu sorulsaydı, hiç düşünmeden Madam de Rambouillet'nin mavi salonu olduğunu söylerdi.

Fransa'nın Roma elçisinden olma, Vivenne'dan doğma Marquise de Rambouillet anadan doğma (bu tür yaratıklara kimi zaman rastlanır) son derece kibar bir insandı. Evlenip de Paris'e yerleşince, bu kentin yaşama biçimini biraz kaba buldu markiz haklı olarak. Bunun üzerine, başkentte seçkin sayılan insanları çevresinde toplamaya karar verdi ve toplumun kaymak tabakası ender çiçekleri konağına çekmeye girişti. Konağın bir bölümünü kabuller için ayırdı, bunların en ünlüsü duvarları mavi kadife kaplı bir salondu.

Madam de Rambouillet dünyada en çok edebiyatı seviyordu ve doğal olarak, salonu en başta edebiyata yöneldi. Ama konağında boy gösterenler gene de oldukça karışıktı. Bir koltukta kibar yazar Jean Louis de Balzac'ın parladığı görüldü, daha sonra, erdemlerimizin tümünün gizli kötülüklerden başka bir şey olmadığını acınacak bir biçimde markize kanıtlamaya çalışan düş kırıklığına uğramış düşünür Dük de La Rochefoucauld'un yüzü çıktı ortaya. Dük'ün karmaşık söylevleriyle kafaları karışanlar, taşkın Voiture'ün nüktelerini dinleyerek kendilerine geliyorlardı ve Cotin, Chaplelain, Gilles Menage gibi beyefendiler ve daha başkaları çok ilginç tartışmalar yapıyorlardı.

Paris'in en parlak insanlarının Madem de Rambouillet'nin konağında toplandıkları öğrenilince, dizleri dantellerle süslü sevimli markiler, görkemli salonların kültürlü insanları, tiyatro galası gediklileri, heveskâr besteciler, sanat koruyucuları, aşk manzumesi yazarları, hep birden mavi salona üşüştüler. Herkes yanında bir sosyetik rahip getirdi ve doğal olarak, bir kadın kalabalığı da çullandı salona.

Fransa'da, mezarı başında parlak, tatsız-tutsuz söylev çekmedik ünlü ceset bırakmamasıyla daha sonra ün kazanan Bossuet vardı. Bu söylevlerin ilkini (mezar başı söylevi değildi bu doğrusu) Bossuet, henüz on altı yaşında bir veletken Madam de Rambouillet'nin mavi salonunda verdi.

Bossuet geceyarısından sonra saat bire kadar konuştu ve konuşmacı konuşmasını bitirince Voiture kafasının içindekileri şu cümleyle dile getirmekten ken-

dini alamadı:

– Bayım, ne bu kadar erken, ne de bu kadar geç saatte vaiz dinlemedim şimdiye kadar.

Madam de Rambouillet'nin konağına gelen kadınlar, karşılaştıkları zaman öpüşürlerken birbirlerine "Kibarım" demeye alıştılar hemen. Bu "kibar" sözcüğü Paris'in çok hoşuna gitti ve Rambouillet salonunun süsü olan kadınlara bir daha ayrılmamacasına yapıştı.

Ozanların "Büyüleyici Arthenice" (Catherine'in evirmecesi) adını taktıkları kibar markizin onuruna dizeler tıkırdamaya başladı. Anasının salonunda şıkır şıkır ışıyan yetişkin kızı Julie Rambouillet'nin onuruna ozanlar madrigal taçları örüyorlardı. Sonra, özellikle markilerin yaptığı nükteler sıraya girdi. Bu nükteler öylesine üstü kapalıydı ki anlaşılması için uzun uzun açıklamalar gerekiyordu. Söz konusu nüktelerin budalaca şeyler, üreticelerininse ciğeri beş para etmez herifler olduğunu ileri süren, mavi salonun duvarları dışında bırakılmış insanlar da vardı.

Buraya kadar yenen naneleri insan hoş görebilirdi, ama madrigaller ve nüktelerden sonra, Catherine de Rambouillet ve sadık müritleri gerçek edebiyata ciddi olarak bulaşmaya heveslendiler.

Mavi salonda, yeni yapıtlar okundu, tartışıldı. Ve yeni bir düşünce ortaya çıkar çıkmaz, Paris'te yasalaşıyordu.

Zaman geçtikçe aşırı özen ve incelik gelişiyor, salonda karılan düşünceler daha bir anlaşılmazlaşıyor ve tumturaklı kılıklarına giriyorlardı.

Kibarların kendilerini görmek için baktıkları ay-

na, onların dilinde "incelikler danışmanı"na dönüşüyordu. Ve bir markizin gösterdiği herhangi bir nezakete karşı bir hanımefendi şöyle yanıt veriyordu:

– Marki, dostluk ocağını nezaket odunlarıyla besliyorsunuz.

Rambouillet salonun ve taklitçilerinin donattığı salonların gerçek cazgırı, oyun yazarı Georges de Scudery'nin kızkardeşi oldu. Bu Georges de Scudery ünlenme nedeni bir tane değildi. Birincisi, kendisini basit bir oyun yazarı olarak değil, fakat Fransa'nın en birinci oyun yazarı olarak görüyordu. İkincisi, tiyatro için kesinlikle yeteneği yoktu. Üçüncüsü, Corneille'in ünlüler ünlüsü oyunu *Cid*'in sahneye konduğu sıralar, bir yandan oyunun aktöreye aykırı olduğunu, bir yandan da Aristocu tiyatro anlayışın yasalarına uymadığı için gerçek bir oyun olmadığını kanıtlamak için kıçını yırtarak kendinden söz ettirmişti. Bizim kerameti kendinden menkul oyun yazarına göre, yer, zaman ve eylem birliği yoktu Corneille'in oyununda. Doğal olarak, bu girişiminde başarısızlığa uğradı Scudery, çünkü, Aristo'nun yardımıyla bile olsa hiç kimse başarı kazanmış, başarılı dizelerle yazılmış, olayı ilginç bir biçimde geliştiren, kişileri yerine iyi oturmuş bir oyunun iyi bir oyun olmadığını kanıtlayamaz. Babadan halıcı ve kralın oda uşağı olan bizim başarılı kahramanın, daha sonra, Aristo kurallarının tümünün budalalıktan başka bir şey olmadığını, tek ve biricik kural olan "yetenek"ten başka bir kural tanımadığını fısıldamayı göze alması şimdi iyi anlaşılıyor.

İşte böyle, bu kıskanç Georges de Scudery'nin

Madeleine adında bir kızkardeşi vardı. Bu hatun, Rambouillet salonuna gidip gelmeye başladı ve sonra kendi salonunu açtı, yaşını başını almış olgun bir hatun olduğu halde *Clélie, Roma Serüveni* adlı bir de roman yazdı. Romalılar, tanınmış Parislileri dile getirmek için bir bahaneden başka bir şey değildi. Hafifmeşrep, yapmacık ve tumturaklı bir romandı kaleme aldığı. İlk cildi, üzerinde Aşk Irmağı, Duygusuzluk Gölü, Aşk ve Sevda Mektubu Köyleri ve aynı türden herzeler bulunan olağanüstü bir Duygu Haritası ile süslendiği için, Parisliler bayıldılar romana ve kadınlar onu başucu kitabı yaptılar.

Fransız edebiyatına bir yığın budalalık girdi ve değerli kafaları tıkabasa saçmasapan söz istila etti. Madeleine de Scudery'nin rakipleri dili bozmaya kadar vardırdılar işi, dahası yazın kurallarına bile saldırdılar. Bu bayanlardan birinin kafasında son derece parlak bir tasarı doğdu: Her zaman olduğu gibi bu konuda da erkeklerden geri kalan kadınların yazım kurallarını öğrenebilmesi için, sözcüklerin okundukları gibi yazılmalarını öneriyordu bu hatun. Gelgelelim, bu tasarının açtırdığı ağızlar daha kapanmamıştı ki Kibarların başına müthiş bir belâ geldi.

1659 yılı ekim ayında, Monsieur de Molière'in Küçük-Bourbon'da bir perdelik yeni güldürüsünü oynayacağı söylentisi yayıldı. Oyunun adı halkı alabildiğine ilgilendirdi – *Gülünç Kibarlar*'dı oyunun adı. Molière 18 kasım akşamı, Corneille'in *Cinna*'sıyla birlikte sundu yeni yapıtını.

İlk sözcükten itibaren parter büyülenmiş gibi din-

lemeye başladı. Beşinci sahnede (elimizde bulunan *Kibarlar* metnine göre numaralıyoruz sahneleri), localardaki kadınların gözleri fal taşı gibi açıldı. Sekizinci sahne, dönemin göreneklerine göre sahnenin iki yanında bulunan markileri yerlerinden sıçrattı, oysa parter kahkahadan kırılıyordu ve bu kahkaha tufanı oyun sona ermeden bitmeyecekti.

Oyunun içeriği şöyleydi: Scudery'nin derslerinden fazla feyz almış iki budala hanımcık, Cathos ve Madelon, kendilerine yeterince kibar gelmeyen nişanlılarını kapı dışarı ediyorlar. Nişanlılar öç alıyorlar. Uşaklarını marki kılığına sokuyorlar ve iki kurnaz ahbap çavuş budala kızların ziyaretine gidiyorlar. Budala hatuncuklar kurnaz uşakları etekleri zil çalarak karşılıyorlar. Sarhoş Mascarille bir saat boyunca bayanlara ipe sapa gelmez şeyler anlatırken öteki hayta, uşak Jodelet, savaş kahramanlıkları üzerine bir yığın yalan uyduruyor. Kibirli hıyarağa Mascarille kendi tarzında bir şiir okuyup söylüyor:

Oh! oh! oh! hiç dikkat etmemişim:
Kötülük düşünmeden bakarken ben size,
Çalıyor gözleriniz kalbimi gizlice,
Hırsız var! hırsız var! hırsız var!

– Hırsız var! hırsız var!!! diye haykırıyor uşak, sevinç içinde uğuldayan parterin önünde. Böylece, duygu haritaları ve bu dizelerin kaleme alındığı salonlar kadar bu dizelerin yazarları ve salonların gediklileri de alaya alınmış oluyordu. Canlandırılan kişiler ger-

çek marki olmayıp, gerçekte marki kılığına girmiş uşaklar oldukları için, bu durum karşısında bir şey söylemek de olanaksızdı. Son derece küstah, hinoğluhin bir fars oynanıyordu: Zamanın Paris gelenek ve görenekleriyle ilgili bir farstı ve bu gelenekleri yaşayan, bu görenekleri yaratanlar orada, localarda ve sahnenin iki yanında bulunuyorlardı. Parter kahkahayla gülüyor ve onları parmağıyla gösterebiliyordu. Eski halıcının açıkça alaya aldığı salonların beylerini tanımıştı parter seyircisi. Localardan telaşlı mırıltılar yükseliyordu: Seyirciler Cathos'un hiç kuşkusuz Catherine de Rambouillet olduğunu konuşuyorlardı, Madelon da Madeleine de Scudery idi.

Sahnede oturan markiler kıpkırmızı olmuşlardı. Taşıyıcılar Molière-Mascarille'i götürdüler. Gülünç perukası öylesine ölçüsüzdü ki selamlamak için eğildiği zaman uçları sahneyi süpürüyordu, başında da küçücük bir şapka vardı. Dizlerinde bir dantel ormanı dalgalanıyordu. Sözde marki Jodelet'yi yaşlı Jodelet oynuyordu. Biri genç, biri yaşlı, iki komedyen tadını çıkara çıkara eğleniyor ve her bakımdan birbirinden daha kaypak şaklabanlıklar yaparak seyirciyi gülmekten kırıp geçiriyorlardı. Öteki oyuncular da onlarla uyum halindeydiler, özellikle Gorgibus'un kızı Madelon'u oynayan Mademoiselle de Brie.

Yakışıklı markilerimize, kibar tazelerimize hayran kalınız! Hayranlıkla seyrediniz! Afedersiniz, bunlar uşak mı demiştiniz? Elbette uşak bunlar! Bu davranışları nerede öğrenmişler?.. Gülünç bunlar! Gülünç! Giysilerinin ipliğine varıncaya kadar! Ya şu dizeler,

şu tumturaklı hava, şu dalkavukluklar, kendilerinden daha aşağı insanlarla konuşurken gösterdikleri doğal kabalık!

Molière, maskesinin aralığından seyirciye baktığı zaman, locasının ön sıralarında, maiyetinin önünde oturmuş saygıdeğer Madam de Rambouillet'yi gördü. Saygıdeğer yaşlı kadın, herkesin farkettiği gibi, öfkeden yemyeşil olmuştu: Oyunu çok iyi anlamıştı. Ve bu konuda yalnız değildi! Parterde, bir yaşlı adam oyunun ortasında bağırıyordu:

– Cesaret Molière! Gayret! İyi komedi dediğin böyle olur...

Bomba, Kibarların sıralarının öylesine yakınlarında patladı ki bir panik başlamış gibi oldu. Rambouillet ordusunu ilk terkeden, kendisine emanet edilen sancağı açıkça tozlara atan, en sadık hayranlarından biri, ordunun sancaktarıydı. Kaçak, şair Gilles Menage'dan başkası değildi.

Monsieur Menage dışarı çıkarken Monsieur Chepelain'in koluna girip fısıldadı:

– Azizim, putumuzu yakmamız gerek... Böyle salonlara giderek vakit yitirmiş olduğumuzu itiraf etmeliyiz!

Ve bay Menage oyunu güçlü ve etkileyici bulduğunu, zaten böyle bir şey beklediğini ekledi sözlerine...

Bay Menage'ın neyi tahmin ettiğini kesinlikle öğrenemeyeceğiz, çünkü son sözleri arabaların tekerlek gürültüleri arasında kayboldu.

Tiyatro kararmıştı. Sokaklar şimdi zifiri karanlıktı. Bir paltoya sarınmış, elinde fener, kasım ayı serinliği-

ne öksürerek, Madeleine'e ulaşmak için hızlı hızlı yürüyor Molière. Onu böyle acele ettiren hiç kuşkusuz şöminede yanan ateş, ama onu daha da çeken başka bir şey var. Madeleine'in kızkardeşi ve gözbebeği Armande Béjart'ı, altı yıl önce Lyon'da Ephyre rolünü oynayan şu küçük Menou'yu görmeye can atıyor. Şimdi on altı yaşında bir genç kız. Molière, Armande'i görmeye can atıyor, ama Madeleine'in bakışları aklına gelince alnını acıyla kırıştırıyor. Molière, cilveli ve oynak Armande'le ne zaman hararetli bir konuşmaya girişse, katılaşıyor bu gözler.

Madeleine her şeyi bağışlar: Bayan Du Parc'la Lyon'da geçen serüveni bağışladı, Madame de Brie'yi bağışladı ve barıştı, ama şimdi içinde bir iblis var gibi!

Kasım gecesinde, nemli sisin içinde, rıhtımlar boyunca bir fener koşup duruyor. Bay Molière! Şu anda kimse duymuyor bizi, kaç yaşında olduğunuzu söyler misiniz lütfen? Siz otuz sekiz yaşındasınız ve on sekizinde, öyle mi? Peki anası-babası kim? Madeleine'in kızkardeşi olduğundan emin misiniz?..

Sorumuzu yanıtlamak istemiyor. Ve belki de yanıtlayamaz sorumuzu. Öyleyse bu konuyu sürdürmek yararsız. Başka bir konuya geçilebilir. Örneğin, *Kibarlar*'da Burgonya Konağı oyuncularını iğneleyerek Molière'in yaptığı hataya.

– Oyununuzu kime vereceksiniz?

– Onlara, pek tabii, kralın oyuncularına, diye sinsice yanıtlıyordu kurnaz Mascarille. Bu tür şeyleri ancak onlar değerlendirebilirler!

Burgonya Konağı'nın oyuncularını böyle iğneleye-

rek hata etti Bay Molière. Aklı başında insanlar, kendisinin başka yapıda, kendi okulunu yaratmış bir insan olduğunu ve Montfleury'nin de Bergerac'ın ileri sürdüğü kadar kötü bir oyuncu olmadığını biliyorlar. Molière ve Konak'ın oyuncuları ayrı ayrı yollarda yürüyorlar ve *Kibarlar* gibi çıkışlar hiçbir şeyi kanıtlamadığı için onlara saldırmak hiçbir işe yaramaz. Ve herkesle bozuşmak çok tehlikelidir!

14... FIRTINA BİÇMEK

Ertesi gün, bay Molière, *Gülünç Kibarlar* temsillerinin bundan böyle yasaklandığını bildiren bir resmi ihbarname aldı Paris yöneticilerinden.

– Cellatlar! diye homurdandı Molière koltuğuna yığılırken. Kim yapabilir böyle bir şey?

Evet, kim olabilirdi? Bilinmiyor. Yasaklamayı, güçlü ve yüksek bir makamda bulunan, Madame de Rambouillet'nin salonuna benzer salonlara girip çıkan birinin sağladığı söylendi. Ne olursa olsun, *Kibarlar*'ın onlara indirmeyi tasarladığı darbeyi fazlasıyla indirmiş olduğunu itiraf etmeliyiz.

Kendini toparlayan Molière ne yapabileceğini, oyunu kurtarmak için nereye başvurabileceğini düşünmeye çalıştı. Durumu düzeltebileek tek bir insan vardı Fransa'da. Entrikalar karşısında kendisini savunmaya bir tek bu insan yardım edebilirdi, ama ne yazık ki o sırada Paris'te değildi bu insan.

Kahramanımız, bunu üzerine, oyununu inceletmek üzere bu insana göndermeye karar verdi. Davasını savunmak için bir taslak hazırladı kafasında hemen:

"Majesteleri! Açık-seçik bir yanlış anlaşılma var

burada. *Kibarlar* sadece neşeli bir güldürü... Beğeni ve büyük bir sağduyu sahibi olarak Efendimiz, eminim ki bu eğlenceli güldürüye izin vereceklerdir..."

Oyun incelenmek üzere krala gönderildi. Ama, aynı zamanda, Küçük-Bourbon'un gözüpek yöneticisi bir dizi başvuruya girişti. Madeleine'in öğütleri üzerine kumpanya savaş durumuna geçirildi; Molière bilgi almaya gitti, yaltaklandı, yemin-billah etti ve geri dönünce, oyuna tekrar hayat kazandırmak için son bir çareye başvurmaya karar verdi.

Bütün oyun yazarlarının ezelden beri çok iyi bildikleri bir çaredir, bu: Kendi yapıtını bile bile, kendi elleriyle değiştirmek zorunda kalmak. Son çare! Kuyruklarından yakalanan kertenkelelerin kaçmak için ondan vazgeçmeleri gibi. Tahtalı köyü boylamaktansa kuyruksuz yaşamanın daha iyi olduğunu bilir bütün kertenkeleler.

Molière iyi düşünmüştü: Bir yapıtta yapılacak değişikliklerin onun özünden hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini ve seyirciler üzerinde yapacağı istenmeyen etkiyi hafifletemeyeceğini bilmiyordu kralın sansürcüleri.

Kesilen Molière'in kuyruğu olmadı, oyunun başı kırpıldı. Başlangıç sahnelerinden birinden vazgeçti ve daha da güçlendirerek bazı bölümlerde diretti. İlk sahne gerekliydi, kaldırılması oyundan birşeyler götürdü, ama temel amaçta bir şey değiştirmedi. Cathos ve Madelon'un Parisli olduklarına ilişkin açık anıştırmalar vardı oyunun başında, ama yazar, bu iki kibarın başkente yeni gelmiş olan taşralılar olduklarını belirterek sansürcüleri inandırmaya çalıştı.

Kurnaz oyuncu oyununun şurasını burasını değiştirerek yenir yutulur hale getirirken, Paris'te duyulmamış bir şey oluyordu. Paris'te ve çevredeki onlarca kentte, *Gülünç Kibarlar*'dan başka bir şey konuşulmuyordu. Bay Molière'in kapısını çalan ün, Somaize adlı bir yazar bozuntusunun kılığına girdi ilkin. Molière'in kof ve yapay bir soytarı kılığına girmiş olan bir aşırmacıdan başka bir şey olmadığını haykırarak salonları haraca kesiyordu. Herkes onu dinliyor ve onaylıyordu.

– Her şeyi rahip De Pure'den arakladı! diye bağırıyordu sokak edebiyatçıları.

– Asla! diye yanıtlıyordu ötekiler. Bu farsın konusunu İtalyanlardan yürüttü.

Yasaklanma haberi ateşi körüklemekten başka bir işe yaramadı. Herkes, yüksek sosyetenin –yani salonların gediklilerinin– gırgıra alındığı oyunu görmek istiyordu. Kaynayan Paris günün yeniliklerini yorumlarken, kitapçı Laynes tiyatroya geldi ve oyunun yazmalarından bir kopya istedi – o zaman kadar edinememişti. Kısacası, herkes kendi açısından birşeyler yapıyordu ve Molière'in kurnazca yöntemi sonunda iyi sonuçlar veriyordu.

Bu dünyanın güçlüleri arasında kendine koruyucular buldu, kralın desteğini sağlamak üzere olduğuna ustaca inandırdı onları ve on beş gün sonra, gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş oyunun temsillerine izin verildi.

Topluluk tarifsiz bir sevince boğuldu ve Madeleine, Molière'in kulağına şu cümleyi fısıldamakla yetindi.

– Fiyatları iki katına çıkartınız!

Madeleine ve onun pratik zekâsı haklıydılar. Tiyatronun sadık barometresi – kasa – fırtına göstermeye başladı. 2 Aralık günü oyun iki kez temsil edildi ve normal zamanlarda temsil başına dört yüz lira dolaylarında olan gelir, bu kez bin dört yüz liraya yükseldi.

Ve böyle sürdü. *Kibarlar*, Corneille ya da De Scarron'un oyunuyla birlikte oynanıyor ve her oyunda salon ağzına kadar doluyordu.

Kendisinden daha önce söz etmiş olduğumuz Loret, manzum günlüğüne oyunun boş ve panayır gösterilerine yaraşır bir oyun ama çok eğlendirici olduğunu yazdı.

Hayali bir konu bu aslında
Ama çok eğlenceli, çok gülünç
Otuz metelik ödedim kendi payıma
Alaylı laflarını duyunca ama
Kâr ettim beyler on altın liralık

Kitapçı-yayıncı Guillaume de Luynes amaçlarına erişti. Bazı esrarengiz yollarla *Kibarlar*'ın bir yazmasını ele geçirmeyi başardı ve Molière'e oyunu yayınlayacağını haber verdi, artık Molière boyun eğmekten başka bir şey yapamazdı. Şu sözcüklerle başlayan bir önsöz yazdı:

"Bu dünyada garip şeyler oluyor, insanlar istemedikleri halde kitaplarını yayınlıyorlar."

Ama, yazarın önsözü kendisine *Kibarlar* hakkında düşüncelerini dile getirmek olanağı verdiğinden, ger-

çekte hiçbir sakınca yoktu oyunu yayınlamak için.

Molière'e bakılacak olursa, kendilerine öykünenler alaya alındığına göre Kibarlar'ın oyundan alınmaları için bir neden yoktu... Sonuç olarak en kusursuz şeyler bile kötü maymunlar tarafından öykünülebilirdi, *falan filan*... Zaten, oyununu yazarken onurlu ve hoşgörülen taşlama sınırları içinde kaldığını alçakgönüllülükle belirtiyordu Molière.

Molière'in yazdığı önsözle tek kişiyi olsun inandırması pek olası görünmüyor ve normal eğitim görmüş her insanın onaylayacağı gibi taşlamanın dürüstçe olduğunu farkedecek insanlar vardı Paris'te, ama yeryüzünde yöneticilere uygun taşlama örneğini gösterebilecek tek bir insan bulmak çok güçtü. Aslına bakarsanız, bırakalım Molière elinden geleni yapsın kendisini savunmak için. Ve buna çok gereksinimi vardı, çünkü Kibarlar'ın ilk temsilinin bütün ısrarlı dikkatleri yazarın üzerine toplamış olduğu görülüyordu.

Ve bundan sonra, Monsieur de Molière, ister istemez, bu dikkatin gevşememesi için gereken her şeyi yaptı.

15. ESRARLI BAY RATABON

Molière'in, söylenildiği gibi, oyun yazarlığının Allah vergisi olduğu çok çabuk ortaya çıktı. Büyük bir hızla çalışıyor ve dizeleri büyük bir rahatlıkla kullanıyordu. Paris salonlarının yazar taslakları ve Burgonya Konağı'nın oyuncuları kendisini yerip karalamaya çalışırlarken, Molière yeni bir manzum güldürü yazdı, oyun ilkbaharda bitti. 28 Mayıs 1660 günü oyunun ilk temsili verildi. *Sganarelle ya da Düşsel Boynuzlu*'da, Marais Tiyatrosu'na alışamayıp Molière'e dönen De Brie çifti, Espy ve Madeleine rol aldılar, Sganarelle rolünü Molière'in kendisi oynadı.

Zaman iyi seçilmemişti, çünkü kral Paris dışındaydı ve birçok kodaman onun yanındaydı. Bununla birlikte, ilk gösteride rezalet çıktığı için seyircinin ilgisini çekmemezlik etmedi.

Parterde oturan bir kentsoylu, Monsieur de Molière'in Sganarelle'in kişiliğinde kendisini alaya aldığını büyük bir şamatayla ilan etti. Doğal olarak bu olay parteri iyice neşelendirdi. Bangır bangır bağıran ve onurlu insanların özel yaşamıyla alay eden oyuncuyu polise şikâyet edeceğini söyleyen kentsoylunun gösterisine öfkelendi müzip insanlar. Yanlış anlama apaçık

ortadaydı: *Sganarelle*'i yazarken özel olarak hiçbir kentsoyluyu düşünmemişti, ama sadece genel kıskanç insan ve açgözlü mal sahibi tipini sahneye getirmişti. Sganarelle tipinde birçok insanın kendisini tanıdığını, ama parterdeki gürültücü kentsoyludan daha akıllı davrandıkları düşünülebilir.

Böylece, *Kibarlar* sayesinde Paris kentinin yazar bozuntuları arasında birçok düşman kazandıktan sonra, tüccar mahallelerinin saf kentsoylularını da düşman ediyordu kendine.

Salonlarda, *Sganarelle*'le ilgili konuşmalar hızlı gidiyordu, ama edebiyatçıların görüşleri şu cümleyle özetlenebilirdi:

– Beş para etmez bir fars! Kaba soytarılıklarla dolu kötü bir durum komedisi!

Molière'in bu güldürüyü nereden çalmış olduğunu keşfetmeye çalıştılar. Ama araştırmaları özel bir başarıyla sonuçlanmadı.

Birkaç temsilden sonra, evinde bir mektup buldu Molière. Neuf-Villenaine adında biri, *Düşsel Boynuzlu*'yu gördüğünü, bir kezle yetinmeyip altı kez görecek kadar hayran kaldığını yazıyordu. Bir süredir, ünün kesinlikle düşünüldüğü gibi olmadığını, dört bir yandan yağan küfür yağmurlarından oluştuğunu farketmeye başlayan Molière'in yüzü, bu başlangıcı okuyunca, zevkten kızarmaya başladı.

Bu güzel mektubu okumayı sürdürdü Molière. Monsieur de Neuf-Villenaine'in gerçekten şaşılası bir belleği vardı: Altı kez görünce güldürüyü son sözcüğüne kadar bellemişti. Okumasının bu noktasına gelin-

ce, kaşlarını kaldırdı Molière ve bu davranışı boşuna değildi: Bay Neuf-Villenaine, *Boynuzlu*'nun her sahnesi için kendince bir yorum yazdığını haber veriyordu. Ve oyun, mektup yazarının" ...sizin ününüz ve benim ünüm için kesinlikle gerekli!" dediği gibi, bu yorumlarla birlikte yayınlanacaktı.

"Pek titiz olmayan insanlar," diye ekliyordu bay Neuf-Villenaine, "oyunun iyi denetlenmemiş kopyalarını yayınlayıp bay Molière'e zarar verebilirler."

Uzun sözün kısası, Augustins rıhtımında bulunan yayıncı Jean Ribou'ya veriyordu oyunu bay Neuf-Villenaine.

– Tanrım, diye haykırdı Molière, üne susamış yorumcunun gönderdiği mektubu okuyup bitirince, dünyada daha haddini bilmez kimse olamaz!

Bu noktada yanılıyordu Molière Efendi.

1660 yazında, Molière nihayet Küçük-Bourbon'un döngüsünden kurtulmak olanağı buldu ve *Kibarlar*'ı krala sundu. Oyun, 29 Temmuz günü, Paris yakınlarındaki, genç kralın doğanın bağrında dinlenmek amacıyla çekildiği Vincennes ormanında oynandı. Dört dörtlük bir başarı kazandı. Bunun dışında, XIV. Louis'in tiyatroyu, özellikle güldürüyü çok sevdiğini kanıtladı ve Küçük-Bourbon'un uyanık yöneticisi bunu kendi yararına kullanmakta gecikmedi.

Bundan sonra kumpanya Paris'e dönüp repertuvarını sundu. Molière'in oyunlarının, hem oyun sayısı, hem de hasılat bakımından, ister trajedi ister güldürü olsun, öteki oyunların tozunu attığı kesinlik kazanıyordu.

30 Ağustos günü, *Kibarlar*'ı kralın biricik Kardeşi ve maiyetinin önünde oynadı Molière, burada da dört dörtlüktü başarı. Gezginci oyuncunun güneşi çok çabuk yükseliyordu. Ufukta parlak bir meslek hayatı beliriyordu; kumpanya 1660 güzüne, gelecek başarıların o hoş önsezisiyle girdi. Ama ekim ayında, mezarın korkunç felç illetinden kurtardığı zavallı yergi ozanı Scarron'un ölümünden dört gün sonra oyuncuları hazırlıksız yakalayan bir olay oldu: Sarayda gerçek bir başarı kazanmış olan, kralın biricik kardeşi Monsieur'nün kumpanyasının yöneticisi bütün oyuncularıyla birlikte Küçük-Bourbon'dan kapı dışarı edildi.

O iç karartıcı 11 ekim cuma günü, kralın binalarının genel müfettişi bay Ratabon'un Küçük-Bourbon'un salonundan içeri girdiği görüldü. Esrarengiz bir kendine güven havası içinde görülen Ratabon'un arkasında kolları plan ve desenlerle yüklü bir mimar vardı ve mimarın arkasında, tepeden tırnağa kazma, kürek, balta ve kerpeten yüklü bir işçi sürüsü. Telaşlanan oyuncular bu istilanın ne anlama geldiğini sordular bay Ratabon'a. Ratabon kendilerini sertçe ama kibarca yanıtladı: Küçük-Bourbon'u yıkmaya gelmişti.

– Nasıl? diye haykırdı oyuncular. Nerede temsil vereceğiz biz?

Bay Ratabon bu soruyu da kibarca yanıtladı: Bilmiyordu.

Molière gelince, olay iyice aydınlandı: Ratabon'un görkemli ve iyice kotarılmış bir tasarısı vardı. Louvre yeniden yapılacaktı, çalışmalar gereği sadece Küçük-Bourbon'un değil, yanındaki Saint-Germa-

in-l'Aux Errois kilisesinin de yeryüzünden silinmesi gerekiyordu.

Molière toprağın ayaklarının altında sallandığını hissetti ve sordu:

– Haber verilmeden kapı dışarı ediliyoruz demektir bunun anlamı, öyle mi?

Yanıt yerine, acıyarak omuzlarını silkti Ratabon, elimden bir şey gelmez dercesine kollarını açtı.

Biçimsel olarak kesinlikle haklıydı: Krallık binalarında kralın mimarının yapacağı çalışmaları oyuncuların yöneticisine haber vermek görevleri arasında bulunmuyordu kesinlikle.

Ve Küçük-Bourbon'da, baltalar çalışmaya ve alçı tozları uçuşmaya başladı.

Molière, ilk sarsıntıyı atlatınca, topluluğun koruyucusu, kralın kardeşinden yardım istemeye koştu. Ve kralın kardeşi...

Ama biz biraz bay Ratabon'a dönelim. İyi ama, sarayın kumpanyasına en küçük bir haber vermeksizin nasıl yıkabiliyordu tiyatroyu? Bay Ratabon'un burnunun dibinde temsiller veren oyuncuları, dahası bir ara iki kumpanyanın birden (Ratabon olayının olduğu sırada İtalyanlar Paris'te yoktular, Fransa'dan ayrılmışlardı) temsil verdiğini bir dalgınlık sonucu farketmediğini kesinlikle kabul etmesek bile, genel denetimcinin tiyatronun yıkımı işini kumpanyaya bildirmekle yükümlü olmadığını düşünerek, bile bile böyle davrandığı sonucuna varmaktan başka çare yok.

Hatta, temsillerini kurtarmak için kumpanyanın hiçbir önlem almamasını sağlamak amacıyla bütün ha-

zırlıklarını gizlemiş olabilirdi. Durum böyleyse (ki böyleydi), sorulacak bir soru var: Genel denetçi Ratabon'u böyle davranmaya kim yöneltti?

Heyhat! Bunun bir tek açıklaması olabilir: Paris'e adımını attığı andan itibaren Molière ve yapıtlarından nefret eden bir kısım güç sahibi bu olayda Ratabon'u etkiledi. Dahası Ratabon'un satın alınmış olduğu da düşünülebilir. Ama onu yönlendiren eli kesinlikle kimse bilmiyor.

Kralın kardeşi topluluğun yazgısına içtenlikle eğildi ve Küçük-Bourbon'da olanları hemen krala iletti. Genel denetçi kralın yanına çağrıldı ve Küçük-Bourbon'la ilgili olarak kendisine sorulan kesin ve kısa soruyu yanıtladı: Sütunlar ve yapılması tasarlanan yapılarla ilgili planları kralın dikkatlerine sundu.

Orléans dükünün şu anda sokakta bulunan kumpanyasıyla ilgili olarak ne yapılacağı sorununa gelince, genç kral bunu hemen çözümledi; Fransa kralının Paris'te bir tiyatrosu olmayacak mıydı? Monsieur de Molière'e, Kardinalin eski sarayı, Palais-Royal'in tiyatrosu verilsin.

Krala, Palais-Royal'in salonunda temsil vermenin olanaksızlığı, insanın başına çürük kalaslar düşebileceği için içeri girmenin bile tehlikeli olduğu güçlükle anlatıldı. Bu sorun da bir anda çözümlendi. Küçük-Bourbon'un yıkımına koşut olarak, Molière'in kumpanyasının temsillerine mümkün olduğu kadar çabuk başlayabilmesi için Palais-Royal'i tepeden tırnağa onarması buyruğu verildi Ratabon'a.

Bay Ratabon'a geç kalmadan kolları sıvamak kalı-

yordu.

Büyük bir kardinal olduğu kadar büyük bir tiyatro tutkunu olan Richelieu, 1641 yılında, Palais-Royal'in salonunda, kısmen kendi yapıtı olan *Mirame*'ı, görkemli dekorlar ve alışılmamış araçlarla sahneye koymuştu. Tekniğin bütün mucizelerine karşın oyun benzersiz bir başarısızlığa uğramıştı. Ratabon'un ortaya çıktığı sırada, terkedilmiş salon yıkılmak üzereydi. Kalaslar çürümüş, tavan bel vermişti, döşeme üzerinde bacak kırmadan yürümek olanaksızdı. Ama kralla yaptığı konuşma Ratabon'u iyice kamçılamıştı, o Palais-Royal'in onarımını yılmazca yürütürken, Molière ve topluluğu Fransa'nın en namlı saraylarında temsiller veriyordu. *Boynuzlu*'yu, Dük de Roquelaure, Mareşal Meilleraye, Dük de Mercoeur ve Kont de Vaillac alkışladılar.

Bu dönemde Molière toplumun doruklarında temsiller verdi. Kralın hamisi, Fransa başbakanı, kardinal Jules Mazarin, kendisini koltuğuna çivileyen hastalığına rağmen, haklarında bunca gürültü yapılan yeni oyunlarını görmek istediğini dile getirdi ve topluluk, 26 ekim 1660 günü, *Kibarlar ve Boynuzlu*'yu oynadı sarayında. Kardinal temsilden hoşnut kaldı, ama koltuğunun arkasında alçakgönüllü bir şekilde gizlenen ve salonda bulunan bütün soyluların gözlerini üzerinden ayırmadıkları halde kendisini göremiyormuş gibi davrandıkları genç adam kadar eğlenmedi.

Loret, *Tarihsel İlham Perisi* adını verdiği günlüğüne, şu pek kapalı olmayan sözcükleri yazdı: "İki oyun, sadece Jules'ün değil, öteki Büyük Kişiler'in de çok

hoşuna gitti." *Büyük* ve *Kişiler* sözcüklerinin ilk harfleri büyük yazılmıştı. Daha ilerde, Loret, kardinal hazretlerinin kumpanyayı desteklemek için ödüllendirilmesi buyurduğunu aktarıyor.

Molière ve arkadaşlarına
Çil çil iki bin liracık.

Loret'in yazısındaki büyük harfler açık anlamlı: Kardinalin koltuğunun arkasına gizlenen, şu ya da bu nedenden ötürü temsilde tanınmak istemeyen kişi kraldan başkası değildi.

Molière saraydaki başarısından yararlanmakta gecikmedi ve Küçük-Bourbon'dan sadece oyuncu localarının döşeme takımlarını değil, aynı zamanda iki loca galerisini götürmek iznini kopardı. Bilindiği gibi iştah yemek yerken gelir, yönetici Küçük-Bourbon'un dekorlarını ve makinelerini de götürmek istedi. Ün bakımından kendisinden aşağı kalmayan Torelli'nin yerini almak üzere Paris'e gelen, ünlü İtalyan dekorcusu Vigarani, makinelerin Tuileries'deki krallık balesi için kendisine gerekli olduğunu bildirdi. Sonunda Vigarani'nin galip çıktığı bir savaş oldu. Makineler ona kaldı ve İtalyan, sarayın kendisinden beklediği temsillere pek uymayan olağanüstü bir ilk temsil verdi; kıran kırana bir savaş sonunda elde ettiği makineleri ve dekorları son kıymığına kadar yaktı. Herkes şaşırdı buna, bir kişi dışında: Charles La Grange, Tiyatrosunun son derece sadık yazman-veznecisi, kızgın bir sesle Molière'e şöyle diyordu:

– Biliyor musunuz, üstat, şu Vigarani tam bir düzenbaz! Herkes Torelli'nin çalışmalarını unutsun diye bütün dekor ve gereçleri yaktı!

Bunu şöyle yanıtladı Molière:

– Anladığıma göre gerçek bir tiyatro adamı şu Vigarani.

Ve Vigarani, sözcüğün tam anlamıyla, rakip kabul etmediği anlamda yani –ki bu da onun birinci sınıf dekorcu olmasına engel değildi– tiyatro adamıydı.

Soyluların saraylarında yaptığı zoraki turne sırasında, çetin bir sınavdan geçti Molière. Yöneticinin o anda tiyatrosuz kalmasından yararlanan Burgonya Konağı ve Marais Tiyatroları, oyuncularını ayartmak istediler. Oyunculara geri çevrilmeyecek kadar parlak önerilerde bulundular, Molière'in işinin tamam olduğunu ve Palais-Royal'de dirilemeyeceğini ileri sürdüler.

Molière bu durumdan çok sarsıldı. Sararıp soldu, öksürmeye, zayıflamaya, oyuncuları gözetlemeye ve "ihanet edecekler mi, etmeyecekler mi?" anlamında acınası ve sıkıntılı bakışlarla süzmeye başladı onları. Bu durum topluluğun gözünden kaçmadı, bunun üzerine, bir gün, Charles La Grange'ın yönetiminde Molière'in karşısına dikildiler ve tasalanmamasını rica ettiler: Kendilerine ne kadar elverişli öneriler yapılırsa yapılsın, mutluluklarını başka yerde aramayacaklardı.

Monsieur de Molière, o söylemeyi çok iyi becerdiği ince sözlerle yanıtlamak istedi onları, ama heyecana kapılıp söyleyecek bir şey bulamadı ve hepsinin elini sıktıktan sonra, yalnız kalıp düşünmeye gitti.

16. KISKANÇ PRENSİN KEDERLİ ÖYKÜSÜ

"Yeteneğimizi hiç zorlamayalım!"
La Fontaine.

Molière'in yaşamının o döneminde yaptığı en büyük yanlış şuydu: Kendisi hakkında söylenen kötü şeylere kulak kabarttı ve umursamaması gereken hakaretlerden yaralandı. Güldürülerini ya da büyük yapıtlarla birlikte sunduğu farslarını sahnelemeye başladığı ilk günlerden başlayarak, Paris'li edebiyatçılar Molière'in ciddi konulara el atamayacak aşağılık bir soytarıdan başka bir şey olmadığını söyleyip duruyorlardı. Ve bu insanların sayısı hayli kalabalıktı. Pek doğal olarak bunlara karşı çıkanlar da vardı ve bunlardan biri, zamanla Molière'in en yakın arkadaşı olacak olan, ünlü ve çok yetenekli masal yazarı La Fontaine'di. Molière'in ilk temsillerinden sonra La Fontaine şöyle haykırmıştı: "İşte benim kafama uygun bir adam!" ve Molière'in doğa ve gerçeği yapıtlarına nasıl ustalıkla aktardığından söz etmişti.

Ama La Fontaine'in sözlerine kulak verecek yerde, öteki takımı dinliyordu Molière. Sonuç olarak, da-

ha önce *Sganarelle*'de güldürü tarzında işlediği o ebedi kıskançlık izleğine, bu kez kahramanlarını toplumun en yüksek sınıfından alarak, ciddi bir şekilde el atacak gücü olduğunu herkese kanıtlamak için tasarılar yapmaya başladı. *Sganarelle* üzerinde çalışarak, *Dom Garcia da Navarre ya da Kıskanç Prens* adlı bir kahramanlık güldürüsü yazdı.

Bu arada, genel denetçi Palais-Royal'in onarımını tamamladı. Her şey çok iyi düzenlenmişti ve tavana, iki sorunu çözümleyen mavi örtü gerilmişti: Seyircilerin büyülenmiş gözlerine bir yapay gökyüzü sunmak ve aynı seyircinin kafasına su akmasına engel olmak, çünkü Ratabon'un bütün çabalarına karşın, tavan hâlâ akıyordu.

20 Ocak 1661 günü, Molière'in kumpanyası Palais-Royal'e girdi, onları kısa bir süre sonra, Paris'e dönmüş olan İtalyan topluluğu izledi. Haftanın günlerini tekrar paylaşmaya başladılar, ama bu kez, tiyatronun hazırlanması için Molière'in yaptığı masraflara (Devlet'in onarım için verdiği para doğal olarak yetmemişti) karşılık İtalyanlar tazminat ödediler.

Palais-Royal ışıklar içinde yüzüyordu, oyuncuların içini kemiren gizli korkular, tiyatronun ayağa kalkma olanakları belirince, birden kaybolup gitti. Öteki yazarların yapıtları karşısında üstünlüklerini kesinlikle kanıtlamış olan Molière'in oyunlarını coşkuyla karşıladı seyirci.

4 Şubat günü, *Kıskanç Prens* sahneye çıktığı sırada, her şey çok iyi gidiyor görünüyordu. Bu soylu sınıfla ilgili oyunu görkemli bir şekilde sahneye koymak

için çok masraf edilmişti ve eskiden başına yağan elmaları açıkça unutmuş olan yönetmen de bütün görkemiyle prens rolünü oynuyordu.

Bay Molière'in yeni yapıtını ilgiyle bekleyen seyirci, Marquise-Thérèse Du Parc'ın canlandırdığı Elvire'in monoloğunu iyilikister bir kulakla dinledi. Don Garcie sahneye girdi ve şanlı ölümler, Donna Elvire'in gözlerinin parıltısı ve öteki soylu konularda çok görkemli söylevler çekti. Bu monologlar öylesine uzundu ki, seyirci tavandaki mavi gökyüzüne, Palais-Royal'in yaldızlı localarına bakıp vakit geçirmekten başka çare bulamadı. Molière oynuyordu, ama belirsiz bir tedirginliğin kıskacına girmişti: Kasaya altı yüz lira gelmişti ve salon dolmamıştı. Seyirci, ilerde ilginç bir şey var mı diye sıkıntı içinde bekliyordu. Ama büyük bir üzüntüyle itiraf etmeliyim ki ilginç olarak dişe dokunur bir şey çıkmadı ve sahneden çıkışı birkaç alkışla ödüllendirilen kıskanç prensin üzerinde ışıklar söndü.

Bütün deneyimli tiyatro yöneticileri şunu iyi bilirler: Bir oyunun başarılı olup olmadığını anlamak için, eleştiricilerin yazılarını okumak ya da dostların düşüncelerine başvurmanın hiçbir yararı yoktur. Daha kolay bir yolu vardır bunun: Kasaya gidip hasılatı sormak yeter de artar bile. Molière de doğal olarak bunu yaptı ve ikinci temsilde kasaya beş yüz lira, üçüncüsünde yüz altmış sekiz ve dördüncüsünde yüz yirmi altı lira girdiğini gördü. Bunun üzerine Molière, *Dom Garcie*'nin yanına muzaffer *Boynuzlu*'yu kattı ve yedi yüz lira topladı. Ama daha sonra *Boynuzlu*'nun da elinden

bir şey gelmez oldu ve hasılat dört yüz liraya düştü. Nihayet uğursuz yedi sayısı geldi, yazgısal 17 şubat.

17 Şubat perşembe günü, yedinci temsilinde, yetmiş lira yaptı *Dom Garcie*. Artık yönetmenin son kuşkuları da ortadan kalktı: Oyunu ve Garcie rolünde kendisi kesinlikle ve çaresiz olarak mahkûm edilmişti. Zaten prens rolünde o denli kötüydü ki yedinci temsilden önce kendi yerine başka bir oyuncuyu geçirmeyi düşünmüştü.

Bozgunun ardından, bu gibi durumları yaşamış olan bütün yönetmenlerin başına gelen olaylar sökün etti: Düşmanların gemi azıya almış sevinci, dostların nemli sevgi gösterisi –ki bu düşmanların sevincinden de kötüdür–, arkadan gülmeler, yazarın yeteneğinin köreldiğine dair uğursuz açıklamalar ve ayaküstü söylenen alaycı manzumeler.

Toplumun yüksek katmanlarına tırmanışının ve tatsız-tutsuz, soğuk oyunun ödülü olan bu acıyı sonuna kadar yaşadı Molière.

– Şu burjuva milleti sanattan hiç anlamıyor! diye homurdanıyordu, olması gerektiği insan, yani Jean-Baptiste Poquelin olmak için o gülünç prens kılığını soyunurken. İki öksürük nöbeti arasında, *Dom Garcie*'yi Palais-Royal'den çekip sarayda sahnelemek tehdidini savurdu. Gerçekte şöyle düşünüyordu: Bir prensin acılarıyla prenslerden daha fazla kim ilgilenebilir?

Dom Garcie'yi sarayda sunarak bu tehdidini bir yıl sonra yürürlüğe koydu. Başarısızlığı Palais-Royal'deki karar yürekler acısı oldu. Bunun üzerine, malını ziyan etmek istemediği ve karşısına geçilip *Kıskanç*

Prens'le ilgili anıştırmalara artık katlanamadığı için, başka oyunlarında kullanmak üzere *Dom Garcie*'da ötekilere oranla daha az kötü olan bazı dizeleri ayıklamaya, dişlerini sıka sıka karar verdi yönetmen Molière.

17. KISKANÇ PRENSİN ÖLÜMÜ

1661 yılı başında çok önemli bir olay oldu. Kardinal Mazarin 9 mart günü öldü ve ertesi gün, yirmi üç yaşındaki kral bakanlarını şaşkına çevirdi.

– Sizi buraya çağırdım, baylar, dedi genç kral gözlerini kırpmadan bakanlarına bakarak, çünkü devleti gerçekten yönetmenin zamanı geldi, size bunu söylemek istedim. Bana öğütlerinizle yardım edeceksiniz, ama sadece sizden öğüt istediğim zaman. En önemsiz bir pasaport bile olsa, benim emrim olmadan en küçük bir kâğıt parçasını bile imzalamanızı bundan böyle yasaklıyorum. Her gün bizzat gelip işleriniz hakkında bana bilgi vereceksiniz.

Bakanlar ve onlarla birlikte bütün Fransa, tahta nasıl bir insanın çıkmış olduğunu hemen anladılar. Molière de durumu çok iyi anladı ve başı iyice derde girdiği zaman kime başvurması gerektiğini de derhal kavradı.

Kibarlar'ın başına geldiği gibi, bunalımlı durumlar sık sık tekrarlayabilirdi.

O yılın ilkbalarında tamamladığı yeni güldürüsüne *Kocalar Okulu* adını verdi Molière. Oyunun konusu iki gencin yengi kazanan tutkusuydu: Acımasız ve

zorba yaşlılığın karşısına çıkardığı tüm engelleri yenen tutku.

İlginç olaylarla dolu ve noterin önünde bir nikâhla noktalanan güldürü ilk kez haziran ayında oynandı. Sganarelle rolünü Molière oynuyordu ve âşık Valére rolünü La Grange üstlenmişti. Eksiksiz bir başarı kazanıldı, seyirci *Dom Garcie*'yi bağışlayıp unuttu, oyun mevsim içinde elli sekiz kez tekrarlandı, yani tek tek öteki oyunlarından, aynı süre içinde, daha fazla.

Bir akşam, topluluğun yönetmeni çalışma masasındaydı. Önünde *Okul*'un basıma hazır bir nüshası. Koruyucusu kralın kardeşine bir ithaf yazıyordu Molière:

"Monsenyör! Fransa'ya pek güzel olmayan şeyler göstereceğim burada. Bu kitabın başına koyduğum addan daha büyük, daha yüce bir şey yoktur ve içeriğinden daha aşağı düzeyde de bir şey bulunmaz..."

Bu noktada Molière kalemini koydu, kandillerin fitilini açtı, öksürdü ve düşündü: "Güldürümden niçin böyle söz ediyorum?" İçini çekti, bir kaşını kaz tüyü kaleminin ucuyla perdahladı, yüzünü buruşturdu ve yazmaya koyuldu. İri, dolgun harflerle yazıyordu:

"Herkes tuhaf bulacak bu derlemeyi; kimileri de, söz konusu eşitsizliği dile getirmek için, elmas ve incilerle bezeli bir tacı toprak bir heykelin başına koymaktan ve görkemli kapılardan, çarpıcı utku kemerlerinden geçerek yoksul bir kulübeye girmekten söz edecekler..."

– Biraz da cila? diye homurdandı yazar. Sonra, tamam.

"Bu güldürüyü Monsenyör, size Altes hazretlerine ithaf etmeye cesaret ediyorum..."

Ve imzaladı:

"Çok hürmetkâr, çok muti ve çok sadık hizmetkârımız, Jean-Baptiste Poquelin Molière."

– Böyle iyi, dedi hoşnutlukla, kendini övgü hummasına kaptırıp, başına inci taç konan toprak heykel imgesinin garip bir cinaslı anlam kazandığının farkına varmayan bu çok hürmetkâr adam. Çünkü kafasında tasarladığı imgeye göre, güldürüsü toprak heykel, taç da dük d'Orléans'ın adı olmuyor muydu?

Ne olursa olsun, düke gönderdiği ithaf iyi karşılandı ve topluluk yaz aylarının önemli olaylarını hazırlanmaya başladı.

İnsanlık tarihi devlet parasını har vurup harman savuran epeyce müsrif gördü. Ama bunların en dikkate değerlerinden biri, hiç kuşkusuz, sözünü ettiğimiz dönemde Fransa devleti Hazine Genel Müdürü görevini yürüten, Melun ve Vaux vikontu, Belle-İsle markisi Nicolas Fouquet idi. Devlet hazinesini aralarından pek azı Fouquet kadar başarıyla soymayı becerebilmiştir: Şom ağızlıların dediklerine inanılacak olursa –ki kendilerine inanmak gerek– devlet mülküyle kendi mülkü arasındaki sınır duygusunu tamamen yitirmişti Fouquet. Fouquet yönetiminde Maliye Bakanlığında neler olup bittiğini dile getirmek olanaksız: Çoktan harcanmış paralarla ilgili olarak çıkartılan ödeme buyrukları, hesap hileleri, rüşvet...

Fouquet iğrenç bir pinti değildi: Tam tersine, ki-

bar ve çok havalı bir savurgandı. Durmadan kapatma değiştirir, şölenler verir, en iyi sanatçıları düşünür ve müzisyenleri –ki aralarında Molière ve La Fontaine de vardı– yanından eksik etmezdi. Mimar Le Vau, yetenekli bakanın Vaux'daki topraklar üzerine öyle bir şato yaptı ki bütün Fransızların ağzı bir karış açık kaldı, hem de insanların şaşırmayı unuttukları bir debdebe çağında. Salonların dekorunu iki ünlü ressam, Lebrun ve Minard yaptı, bahçe uzmanları parklar, çeşmeli bahçeler hazırladılar, ki görenler cennete girdikleri duygusuna kapılıyordu. Gelecekte başına gelecekleri sanki sezmiş olan Fouquet bütün bunlarla yetinmedi, Brötanya kıyılarındaki Belle-İsle adasını satın aldı, buraya bir kale yaptırıp içine bir garnizon yerleştirdi.

Ne olursa olsun, *Kocalar Okulu*'nun kendinden söz ettirmeye başladığı dönemde, bakan Fouquet kaderlerin efendisi sıfatına çoktan hak kazanmıştı.

Kaderlerin efendisi, Vaux'daki malikânesinde, kralın onuruna eğlenceler düzenlemeye karar verdi. Fouquet bir şey yapınca iyi yapardı. Yüce konuklarının teşriflerini beklerken, bir ladin ormanına bir tiyatro yaptırdı, kuş sütünün eksik olmadığı erzak ısmarladı, en iyi şenlik fişeklerini, tiyatro dekorcularını tuttu.

Kaderlerin efendileri bütün yazgıları ellerinde tutarlar da, ne yazık ki, kendi yazgılarına egemen değillerdir ve bu sırada kralın, maliye bakanlığı evraklarını Colbert adında bir maliyeciye denetlettiğini nereden bilecekti! Bu denetleme ivedi ve gizliydi: Ölüm döşeğinde yatan kardinal Mazarin, maliye alanında büyük uzman olan Colbert'in yardımıyla Fouquet'yi suçüstü

yakalamasını salık vermişti genç krala. Genç, ama zeki ve soğukkanlı olan kral, bakanlığın bilançolarını titiz bir şekilde inceleyen ve doğrularının yanında tahrif edilmiş bordroları gösteren Colbert'e sakin sakin bakıyordu.

Yazgısının rüzgârına kapılan Fouquet, şatosunun alnacına latince *Quo non ascendam? (Yükseleceğim yere kadar neden yükselmeyeyim?)* yazdırarak kendi mezarını elleriyle kazmıştı.

Ve 15 Ağustos günü öğle zamanı, kral XIV. Louis yanında kardeşi, kardeşinin karısı prenses Henriette ve İngiltere kraliçesi ile birlikte şatoya geldi. Görgü tanıkları, kralın taş gibi katılaşmış yüzünün başını kaldırıp Fouquet'in latince yazısını görünce belli belirsiz titrediğini anlatırlar; ama hemen sonra kralın yüzü doğal soğukkanlılığına dönmüş. Şenlikler beş yüz kişilik bir öğle yemeğinden sonra açıldı, yemeğin ardından tiyatro bale, maskeli balo, şenlik fişeği gösterileri geldi. Fakat bu yemekler, şenlik fişekleri benim umurumda bile değil, benim derdim şu: Molière nasıl oldu da Fouquet'nin kendisine ısmarladığı *Patavatsızlar* adlı manzum oyunu on beş gün içinde yazdı, ezberledi ve sahneye koydu? Ama olmaz oldu ve oyun 17 ağustos günü temsil edildi.

Hiç kuşkusuz, o sırada, Fransa kralının beğenisini iyice öğrenmişti Molière. Kral güldürüyü çok sevdi, ama baleyi daha da çok sevdi; çünkü *Patavatsızlar* güldürü-bale şeklinde yazılmıştı. Güldürü, tam olarak bir oyun sayılamazdı, aralarında pek ilinti bulunmayan bir dizi yüksek sosyete tipinin sergilenmesi söz konu-

suydu.

İnsanın aklına bir soru geliyor: Böylesine alaylı bir bakış açısı içinde krala kendi saraylılarını temsil etmek cesaretini nereden almıştı Molière?

Ne ki, Molière hesabını çok doğru yapmıştı. Kralın yüksek soylulara karşı en azından kayırmacasız, tarafsız bir tutumu vardı, kendisini hiçbir zaman soyluların başı saymazdı. Louis, iktidarını doğrudan doğruya Tanrı'dan aldığını düşünüyor, kendini başka ve yeryüzünde yaşayan öteki insanların sonsuzca üzerinde görüyordu. Kendisi, gökyüzünde Tanrı'dan pek uzakta bulunmayan bir yerdeydi ve bulunduğu yeri, yaptığı işi kendisine pek uygun bulmayan yüksek soylulardan herhangi birinin biraz daha yukarı çıkmak için yapacağı en küçük girişimi bile hoş karşılamazdı. Kısacası, o latince yazıyı şatosunun alnacına yazdırarak kendi idam fermanını kendisi imzalamıştı Fouquet. Tekrarlıyorum: Başkaldırı dönemini Louis çok iyi anımsıyor ve yüksek soylu sınıfı demir pençesinde tutuyordu. Onun huzurunda sarayıyla alay edilebilirdi.

Evet, Vaux bahçelerinde tiyatronun perdesi açıldı. Sahne makyajı yapmamış, her günkü giysilerini giymiş ve çok heyecanlı olduğu her halinden belli olan Molière bakanın konuklarının karşısına çıktı. Sinirli sinirli selam vererek, zaman darlığı nedeniyle yüce krala yaraşır bir eğlence hazırlayamadığı için özür diledi. Ama Paris tiyatrolarının en büyük konuşmacısı söylevini tamamlamaya vakit bulamadı: Sahnede bir kaya yarıldı ve bir su çağlayanının (Viganari işte böyle bir dekor ustasıydı!) ortasında bir su tanrıçası belirdi. Bu

baş döndürücü tanrıçanın kırk üç yaşında olduğunu kimse söyleyemezdi! Genel kanıya göre, bu rolde olağanüstü başarılıydı Madeleine. Öndeyişin ilk dizelerini söyledi:

Görmek için bu güzel beldede dünyanın en yüce kralını,
Ey faniler, bırakıp geldim işte derin mağaralarımı.

Ve tanrıça son sözcüğü söylemişti ki orkestranın obuaları çalmaya başladı ve ardından güldürü-bale...

Temsilin sonunda kral Molière'e yaklaşmasını işaret etti ve büyük avcı Soyecourt'u gösterip gülümseyerek fısıldadı:

– İşte size henüz kopya etmediğiniz büyük bir gerçek örnek... Molière başını ellerinin arasına aldı ve gülerek şöyle yanıtladı:

– Majestelerinin gözlem yeteneği... Böyle bir tipi nasıl ihmal edebilirim?..

Molière, bir gece içinde, yaman geyik avcısı Dorante, zamanın ünlü at cambazı olan atlara tutkun Gaveau ve atlı uşak Drecar'ın ünlü serüvenlerinin yer aldığı yeni bir sahne yazdı güldürü için.

Bu fırsattan yararlanarak, Molière, içinde birçok güzel satırların bulunduğu bir manzum mektup yazdı krala. İlkin, kendisinin, Molière'in de patavatsızlar arasında bulunduğunu, ikinci olarak, kral alkışlayınca herkesin onun ardından gittiğini ve bu nedenle güldürüsünün başarısını krala borçlu olduğunu, üçüncü ola-

rak, Majestelerinin esinlendirilmesi sayesinde eklenen avcı sahnesinin hiç kuşkusuz çok güzel olduğunu ve hiçbir oyununun hiçbir sahnesini yazmaktan bu denli hoşlanmadığını söylüyordu.

Oyun, yazarı yapıtını düzeltirken Vaux parkında bir başka oyun başlıyordu, ama bu bir güldürü değil gerçek bir dramdı.

Kral bir gün parkta dolaşıyordu, o sırada yanında bulunan biri de bir mektup buldu. Kral mektupla ilgilenince, kendisine gösterildi. Eyvah! Fouquet'nin Mademoiselle de La Vallière adında bir bayana gönderdiği duygulu bir pusulaydı bu. Bahse girerim ki, bakan, eğer Louis'nin o anda gözlerinde beliren ifadeyi görecek olsaydı, bütün konuklarını yüzüstü bırakıp, yanına altın dolu bir kese ve bir çift tabanca alıp, hemen kaçardı Fransa'dan. Çünkü söz konusu La Vallière, bilindiği gibi, kralın yavuklusuydu.

Ama Louis, gençliğinde bile duygularını denetleyen, kendine çok hâkim biriydi, bu nedenle Nicolas Fouquet mutlu bir ağustos ayı yaşadı. Kral Fontainebleau'ya döndü, sonra, eylül ayı başında, krallık meclisinin toplandığı Nantes'a hareket etti.

Söz konusu toplantıdan yorgun argın çıkan Fouquet, birinin dirseğine dokunduğunu hissetti. Bakan titredi ve döndü. Karşısında bir silahşör yüzbaşısı duruyordu.

– Tutuklusunuz, dedi sakince yüzbaşı.

Bu cümleyle Fouquet'nin yaşamı sona erdi. Bundan sonra ilkin Vincennes hapisanesinde, sonra da Bastille'de bitkisel yaşamı başladı. Hırsızlıklarıyla ilgi-

li soruşturma üç yıl sürdü ve yargıç karşısına çıkartılan insan artık o göz kamaştırı bakan değil, yabanıl ve titrek bir tutukluydu. Yargıçlar arasında, bizzat kral tarafından atanmış en azılı düşmanlarını gördü. Dokuz yargıç Nicolas Fouquet için ölüm cezası istediler, on üçü daha insan çıkıp onu ömür boyu sürgüne mahkûm ettiler, ama kral bu kararın çok yumuşak olduğuna karar verip, sürgünü ömür boyu hapse çevirdi.

Fouquet hapishanede on beş yıl kaldı, bu süre içinde gezmek, okumak, yazmak ya da çocuklarını ve karısını görmek olanağı bir kez olsun verilmedi kendisine. Nihayet, 1680 yılında, (kralın kalbi, yerini başka kadınlara bırakmış olan La Vallière'in gösterişsiz imgesini unutmuş muydu, şatonun alnacına yazılan latince yazı aklından mı çıkmıştı?) Fouquet'nin serbet bırakılması kararnamesini imzaladı Louis. Ama bu karar hükümsüz kaldı: Fouquet kral bağışını beklememişti ve bir başka yargıcın hem dalavereci bakanı hem intikamcı kralı, hem de ve özellikle o mektubu yere atmış olan "meçhul" kişiyi yargılayacağı (hiç kuşkusuz böyle umut ediyordu) yere gitmek üzere hapishaneden ayrılmıştı.

Bir şey daha eklemek isterim. Fouquet'nin yıkımından ve tutuklanmasından sonra yayınlanan *Patavatsızlar*'ın önsözünde Molière, giriş bölümdeki dizelerin, Fouquet'nin hem yazmanı, hem de en iyi dostu olan bay Pellisson tarafından kaleme alındığını belirtmekten çekinmemişti.

Paul Pellisson, Fouquet'yi temize çıkarmak için *Söylevler* adını verdiği üç ciltlik savunma kaleme alarak, böylelikle, başlarına ne gelirse gelsin dostlarına

ihanet etmediğini göstererek daha az yürekli davranmamıştı. Kral, Pellisson'un yapıtını büyük bir dikkatle okudu ve hakkında ılımlı davrandı: Sadece beş yıllığına Bastille'e yolladı onu.

18. KİM BU KIZ?

"Geronimo: *Yağlı kuyruk! Hemen evleniniz.*"
Zoraki Nikâh

20 şubat 1662 günü, bay Ratabon'un henüz yıkmayı başaramadığı Saint-Germain l'Auxerrois kilisesinde bir evlenme töreni yapıldı.

Sunağın önünde, biraz kamburu çıkmış, durup durup öksüren, Palais-Royal tiyatrosunun yöneticisi Jean-Baptiste Molière duruyordu. Onun yanında yirmi yaşlarında, çok geniş ağzı ve küçük gözleriyle biraz çirkince, ama çok çekici ve civelek bir genç kız vardı. Genç kız son modaya uygun olarak giyinmişti, başını gururla arkaya atmış, dimdik duruyordu. Başlarının üzerinde orglar gümbürdüyordu, ama damat adayı, içini kemiren tutku yüzünden, ne aletten çıkan ses selini, ne de latince sözleri duyabiliyordu. Nişanlıların biraz arkasında, Palais-Royal oyuncuları ve ortalarında kralın yaşlı ve saçları ağarmış halıcısı Jean-Baptiste Poquelin, Béjart'ların annesi – Madame Hervé-Béjart – yüzü donmuş gibi kaskatı Madeleine ve genç Louis Béjart'ın bulunduğu bir kısım akraba duruyordu.

Yaman bir tutkunun pençesine düşmüş olan Molière nihayet muradına nail olmuştu. Bayan Menou, nam-ı diğer Armande Béjart, sunağın önünde, yanında duruyordu.

Nikâh sözleşmesine göre, nişanlı genç kızın adı bayan Armande-Grésinde-Claire-Elisabeth Béjart'dı, kızlık adı Hervé olan bayan Marie Béjart'dan doğma ve merhum eşi Belleville beyefendiden olmaydı. Genç kız yirmi yaşındaydı, ya da aşağı yukarı böyle bir şey.

Ama, müteveffa Béjart-Belleville ile refikası Marie Hervé-Béjart hanımefendinin bütün ailesini, yani büyük oğul Joseph, iki kız evlatları Madeleine ve Geneviève ve küçük oğul Louis'yi tanıyan biz, biraz sonra Molière'in karısı olacak olan tekne kazıntısı Armande ile daha yakından ve daha ayrıntılı tanışmak istiyoruz.

Ocak 1662'de düzenlenen nikâh sözleşmesinde genç kızın yirmi yaşında olduğu belirtildiğine göre, doğumunun izlerini 1642 ya da 1643 yıllarında aramalıyız. Ve bu izler var. 10 mart 1643 tarihli bir belge, bayan Marie Hervé'nin, ağır borç yüklediği gerekçesiyle, merhum eşi Béjart-Belleville'in mirasını reddettiğini belirtiyor. Marie Hervé'nin bütün çocuklarının adı söz konusu belgede yer alıyor, yani Joseph, Madeleine, Geneviève, Louis ve ayrıca "henüz vaftiz edilmemiş" – demek ki yeni doğmuş – bir kız çocuk. Bu kız çocuk, doğal olarak, şu anda sunağın önünde duran Armande olmalı. Yirmi yaşında ve Marie Hervé'nin kızı. Eğer bir ayrıntı olmamış olsaydı bütün bunlara diyecek yoktu. Vazgeçme belgesinde, Marie Hervé'nin

çocuklarının "ergin" olmadıkları birkaç kez ve ısrarla belirtiliyor. Belgeyi kaleme alan hukuk işleri memurunun ayrıca, aralarında iki dava vekili, bir araba ustası ve bir terzi bulunan saygıdeğer tanıkların karşısında şaşırmaktan başka bir şey yapamıyoruz. Nasıl şaşırmayalım, 1643 yılında, büyük oğul Joseph Béjart yirmi beş, Madeleine de yirmi yaşlarında olmalılar! Ne Madeleine ne de Joseph'in hiçbir yerde ve hiçbir yasaya göre "ergin" sayılmamalarına olanak vardır!

Bunun anlamı ne? Şu: 1643 yılında düzenlenen belgede yer alan bilgiler gerçek dışıdır ve dolayısıyla hiçbir değeri yoktur. Ve bu durumda, henüz vaftiz edilmemiş olan esrarengiz kız çocuğunun üzerine kalın bir kuşku perdesi inmektedir.

Bayan Marie Hervé 1590 yılında doğmuş. Buna göre, bu kızı elli üç yaşındayken ve on üç yıllık aradan sonra dünyaya getirmiş oluyor. On üç yıllık aradan sonra, çünkü Louis 1630 yılında doğmuş ve bundan sonra başka çocuk doğduğuna ilişkin bir bilgi yok. Mümkün mü böyle bir şey? Hiç kuşkusuz mümkün, ama gerçeğe pek az yakın. Ama kesinlikle olanaksız olan şu: Béjart'ların yakın dostları ve sayısız tanıdıkları, ailenin annesinin ileri bir yaşta merhum kocasına bir çocuk doğurduğu konusunda hiçbir yerde anıştırmada bulunmuyorlar. Bu 1643 tarihli belge dışında, o dönemde, Marie Hervé'nin çocuğunun sözü edilmiyor hiçbir yerde.

Peki, nereye yazdırmış olabilirler onu? Nerede doğdu? Bilinmiyor. Gerçekten de, o kış, 1643 yılı başlarında, Béjart'lar bir süre için kentte değillerdi. Bu

yolculuk, çocuğun doğum dönemiyle tamı tamına çakışıyor. Doğrusu esrarengiz olarak tanımlanabilecek koşullarda bir çocuk dünyaya getirmek için Paris'ten uzaklaşmak gereksinimini niçin duydu Marie Hervé?

Çocuk vaftiz edildi mi? Bilinmiyor. Vaftiz belgesi Paris'te bulunamadı. Demek ki küçük kız Paris dışında, belki bir banliyöde, belki de taşrada bir yerde vaftiz edildi. Peki bu kızcağız doğumundan hemen sonra niçin başka yere götürülüp yabancılara emanet edildi ve öteki çocuklar gibi evde büyütülmedi?

Bu ayrıntılar toplamından nasıl bir sonuca varılabilir öyleyse? Çok basit ve çok üzücü bir gerçeğe: Marie Hervé 1643 yılında çocuk doğurmadı ve kendisinin olmayan bir çocuğu kendisininmiş gibi göstererek aynı yıl içinde düzenlenen belgede yalan söyledi. Peki, bu belgenin gerekçesi ne olabilir?

Yabancı bir çocuğu evlat edinmelerinin dişe dokunur bir anlamı olmadığına göre, bu esrarengiz çocuğun, Marie Hervé'nin evli olmayan kızlarından birinin ürünü olduğunu düşünmeye eğilimli olabiliriz doğal olarak.

Bu durumda, Paris'ten esrarengiz ayrılışın nedenleri, çocuğun neden gizlendiği ve niçin aile içinde büyütülmediği gayet güzel anlaşılıyor! Peki anne kimdi: Geneviève mi, yoksa Madeleine mi? Geneviève'in anneliğine ilişkin hiçbir yerde hiçbir anıştırma yok; buna karşılık, çocuğun Madeleine'in çocuğu olduğuna her-

kes inanıyor ve hiç kimse bu çocuğu Marie Hervé'nin üzerine yıkmıyor. Ve Armande-Grésinde-Claire-Elisabeth'in Marie Hervé'nin kızı olarak anıldığı nikâh sözleşmesi ortaya çıkmamış olsaydı –işi iyice karıştıran bu bulgu olmasaydı– hiç kimse Marie Hervé'nin adını kesinlikle anmazdı.

Tanınmış edebiyatçı Brosette'in anılarında şöyle bir yer var: "Despreaux bana, Molière'in, başlangıçta, kızıyla evlendiği oyuncu (Madeleine) Béjart'ın âşığı olduğunu söyledi."

Ünlü Oyuncu Kız (Armande Béjart-Molière söz konusu) başlıklı bir bayağı şakanın adı belirsiz yazarı şöyle yazıyordu: "Kızının mutlu doğumu sırasında, Languedoc'ta gençlerin gözbebeği olan bir oyuncunun, merhume Béjart'ın kızıydı."

Kısacası, Molière'in ölümünden sonra ve daha hayattayken, birçok insan, Armande'ın Madeleine'in kızı olduğunu söylemiştir. Ama bu yazılı ve sözlü tanıklıkların yanı sıra, Madeleine'in Armande'ın annesi olduğunu kanıtlayan sayısız ipucu var.

Nikâh sözleşmesinin belirttiğine göre, Molière, Armande'la evlendiği zaman, Marie Hervé'den drahoma olarak on bin lira aldı. 1643 tarihli belgenin yalanından sonra buna inanmak için herhangi bir neden göremiyorum. Marie Hervé'nin on bin lirası yoktu ve olamazdı. Bunun sonucu olarak en akla yakın olasılık, ailede tek ödeme gücü olan Madeleine'in Armande'ın drahomasını vermiş olması. Ama Madeleine'in kızkardeşine karşı böylesine cömert davranmasında bir gariplik yok muydu? Hiç kuşkusuz yoktu, ancak Madele-

ine'in cömertliği herkese karşı aynı ölçüde değildi. İki yıl sonra, Geneviève evlendiği zaman, drahoma olarak, beş yüz lira nakit, üç bin beş yüz lira dolaylarında da çamaşır ve mobilya aldı.

Madeleine öldüğü zaman, Geneviève ve topal Louis'ye ömür boyu küçük bir gelir bıraktı, oysa Armande'a miras olarak otuz bin lira kaldı.

Bayan Menou Güney Fransa'da gökten zembille inermişçesine ortaya çıkınca, görgü tanıklarına göre, Madeleine ona bir ablanın gösterebileceğinin çok üzerinde bir ilgi gösterdi. Ancak bir anne böyle bir yakınlık gösterebilirdi bir çocuğa. Şunu da belirtelim ki Armande ile Menou aynı ve tek kişiydiler: Aksi durumda Menou'nun ölümünden bilgimiz olurdu ve ayrıca Armande'ın Paris'te ortaya çıkışına bir açıklama bulunamazdı.

Peki nasıl bir sonuç çıkıyor bundan?

Tek bir şey: Molière'in 1662 yılında evlendiği ve belgelere göre Marie Hervé'nin kızı görünen Armande, oyun yazarının yasadışı ilk karısı olan Madeleine Béjart'ın kızıydı.

Peki öyleyse Armande'ın babası kimdi? İlkin akla, Madeleine'in ilk âşığı ve çocuğu Françoise'ın babası olarak bildiğimiz Esprit de Rémond de Moirmoiron, Sieur de Modène, geliyor. Ama bu kuşkunun temelsizliğinin anlaşılması pek güç olmasa gerek. Birçok ipucunun kanıtladığına göre, Madeleine, Modène'le olan ilişkisini yasallaştırmayı bir zaman ciddi olarak düşündü; doğurduğu çocuğun ondan olduğunu gizlemek için hiçbir çaba göstermedi ve zaten durum res-

mi bir belgeyle sağlama bağlandı. Modène'den ikinci bir çocuğun doğumu, onunla Madeleine arasındaki ilişkiyi daha da sağlamlaştırarak, oyuncunun evlilikle ilgili tasarılarına katkıda bulunurdu. Bu çocuğu gizlemesine ve annesine yüklemesine hiçbir neden yok. Ama yine de şu akla aykırı gelen durumla karşı karşıya bulunuyoruz: Madeleine bebeği De Modène'den sakladı.

1641 yılında, şövalye de Modène, Louis de Bourbon, Kont de Soissons ve Dük de Guise'le birlikte, Richelieu'ye yönelik bir komploya girdi ve 6 Temmuz 1641 günü Marfée muharebesinde yaralandı. Aynı yılın eylül ayında, Paris mahkemesi onu ölüme mahkûm etti ve Modène ilkin Belçika'ya sığındı, sonra Fransa'da gizlendi ve Paris'e adım atmamak için elinden geleni yaptı. Bu durum 1643 yılına kadar sürdü, o yıl XIII. Louis ve Richelieu ölünce Modène affedildi ve başkente gelmesine izin verildi.

Modène'le olan ilişkisinden ötürü hükümetin baskılarından korkan Béjart ailesinin de Paris'ten ayrılmış olduğunu belirtmeliyiz, ama yer değiştirirken Rémond de Moirmoiron'un bulunduğu yerlere yaklaşmamaya özen gösteriyorlardı. Modène, iki yıllık ayrılıktan sonra, Paris'e dönünce, Madeleine'i kendisinden olmaması gereken bir bebekle bulacaktı, bu da, prensle Madeleine arasındaki ilişkiyi sağlamlaştıracak türden bir olay olmasa gerekir.

Modène kesinlikle Armande'ın babası olamazdı. Öyleyse baba, 1642 yazında Fransa'nın güneyinde bulunduğu sırada Madeleine'in tanımak fırsatı bulduğu

başka bir çapkındı. Madeleine bu dönemde birçok erkekle tanışmış ve bunlardan biriyle yakın ilişkiler kurmuş olabilir. Ama işin kötüsü şu ki, Madeleine'in tanışıkları arasında –kesinlikle biliyoruz bunu– XIII. Louis'in maiyetinde bulunan, oda uşağı ve krallık halıcısı Jean-Baptiste Poquelin de vardı. XIII. Louis, 1642 yılının haziran ayının ikinci yarısında, Montfrin kaplıcalarında tedavi görüyordu. İşte bu sırada.

Bu Montfrin karşılaşması ve Molière'in Madeleine'le burada olan yadsınmaz ilişkileri, daha sonra ortaya çıkan korkunç söylentilere yol açtı.

Ünlü Oyuncu Kız'ın yazarı yazıyor: "Daha sonra kocası olmasına karşın, o (Armande) Molière'in kızı olarak kabul ediliyordu..."

Molière'in ölümünden birkaç yıl sonra, Armande, doğrudan doğruya kendisini ilgilendirmeyen bir iş için tanıklık yapmaya çağrılınca, taraflardan birinin avukatı, onun, babasının hem kızı hem de dul karısı olduğunu mahkeme huzurunda kabaca ileri sürerek tanıklığını reddetmeye kalkıştı.

Chapelle'in 1659 yılında Molière yazmış olduğu mektuba çok önem verilir, söz konusu mektupta şu gizemli satırlar bulunuyordu: "... sizi, onu ve sizi, betimlediği için bu güzelim dizeleri ancak bayan Menou'ya göstereceksiniz..."

Bazı bilgiler, Armande'ın evliliğinin, bir yandan Molière ile Madeleine, bir yandan da Armande ile Madeleine arasında geçen, şiddetli olduğu kadar üzücü kavgaların üçünün hayatını cehenneme çevirdikten sonra ancak gerçekleştiğini ve Armande'ın müstakbel

kocasının evine sığınmak zorunda kaldığını düşünmemize yol açıyor.

Resmi belgeler Geneviève Béjart'ın hem nikâh sözleşmesinin düzenlenmesinde, hem de dinsel törende hazır bulunmadığını gösteriyor ve birçok insan onun böyle davranarak bu korkunç birleşmeyi protesto etmek istediğinden kuşkulanıyorlar. Düzmece sözleşmeler, dolaylı kanıtlar, kuşkular ve karışık bilgilerle yüklü böylesine karanlık bir olay hakkında ne söylenebilir? Benim vardığım sonuç şu: Bilinmez bir yerde kimliği belli olmayan bir babadan doğan Armande'ın Madeleine'in kızı olduğuna eminim. Ortalıkta dolaşan mahremiyle evlenme söylentilerinin doğruluğunu kesinlikle doğrulayacak hiçbir kanıt bulunmadığı gibi Molière'in öz kızıyla evlendiğini doğrulayacak bir kanıt da yok. Ama şu da var ki, bu korkunç söylentiyi hiçbir şey kesinlikle yalanlayamıyor.

Ve işte, kahramanımız, kendisinin yarı yaşında ve kendi öz kızı olduğu söylenen bir genç kızla birlikte sunağın önünde duruyor. Başlarının üzerinde acı acı uğuldayan org bu evlilik için, akla gelebilecek bütün felâketleri haber veriyor ve bütün bu kehanetler gerçekleşecek!

Düğünden sonra, Palais-Royal Tiyatrosu'nun yönetmeni, hizmetçisi Louise Lefebvre ve yaşamını zindan eden Provence'li uşağını da yanına alarak genç eşiyle birlikte Richelieu sokağına yerleşmek üzere Saint Thomas-du-Louvre sokağındaki dairesinden ayrıldı.

Richelieu sokağında, mutsuzlukları başlamakta

geç kalmadı. Eşlerin kesinlikle anlaşamadıkları anlaşılıyor. Hasta ve yaşlanan koca karısını aynı tutkuyla seviyordu, ama karısı onu sevmiyordu. Ve yaşamları kısa zamanda bir cehenneme dönüştü.

19. OYUN YAZARLIĞI OKULU

Richelieu sokağında ne olursa olsun, Palais-Royal'in yaşamı kendi yatağında akıp gidiyordu. O yıl topluluğa yeni oyuncular girdi.

Bunlardan biri, eski bir süvari yüzbaşısı olan François Lenoir, Sieur de la Thorillière'di, ciddi oyuncu yeteneğinin dışında, iş yönetiminde de önemli deneyimleri vardı, bu özelliğini göz önünde bulunduran Molière ona bazı yönetim görevleri verdi. Yeni oyunculardan ikincisi, olağanüstü güldürü sanatçısı Guillaume Marcoureau, Sieur de Brécourt'du. Bu oyuncu aynı zamanda oyun yazarıydı, üstelik korkunç bir kılıç ustası geçiniyordu, düellolar sonucu hayatı birkaç kez tehlikeye düşmüştü.

1662 paskalyasından sonra, mevsim oldukça sakin geçti, çünkü halk Molière'in ilk oyunlarının tümünü görmüştü ve gelir düşüyordu. Sadece *Kocalar Okulu* ile Boyer'nin oyunu *Tonaxare* biraz canlılık getiriyordu.

Bu durum taa aralık ayına, Molière'in *Kadınlar Okulu* adlı beş perdelik güldürüsünün ortaya çıkmasına kadar sürdü.

Kadınlar Okulu, Kocalar Okulu gibi kadınları ve onların eşlerini özgürce seçme haklarını savunmak için yazılmıştı ve Agnès adlı bir genç kızla evlenmek isteyen kıskanç ve zorba Arnolphe'un öyküsünü anlatıyordu. Güldürü ögeleri ve gülünç durumların bol bol bulunduğu bu oyuna, Arnolphe'un kişiliğiyle birlikte ilk kez bastırılmış acı izleri de giriyordu.

Oyunun sonunda, utku kazanmış genç Agnès sevgilisiyle giderken, o zamana kadar iğrenç ve gülünç kimlikte görünen Arnolphe birden insanlaşıyor ve acınacak duruma giriyordu.

Sana nasıl bir kanıt vereyim, ey nankör?
Ağlamamı mı istersin! Dövüşeyim mi yoksa?
İstersen tutam tutam yolayım saçlarımı?
Öldüreyim kendimi istersen? Evet, istiyorsan söyle:
Hazırım her şeye ey zalim, yeter ki sen inan aşkıma.

Seyirciler Arnolphe'un bu monologundan çok etkilendiler, kimileri sevgiyle acıyarak, kimileri de kötü bir sevinçle, bay Molière'in kişisel deneyimini yansıttığını söylediler. Eğer doğruysa bu –ve ne yazık ki öyleydi– Molière'in Richelieu sokağındaki yaşamının nice olduğunu tahmin etmek hiç de güç değil.

Molière'in Arnolphe rolünü oynadığı, Brécourt'un uşak Alain rolünü benzersiz bir yorumla canlandırdığı oyun olağanüstü gerçekleştirilmişti.

Molière'in daha önceki oyunlarının sahnelenmesiyle meydana gelen bütün olaylar *Kadınlar Okulu*'nun galasını izleyen olayların yanında solda sıfır kaldı.

İlk oyun daha sona ermeden ilk rezalet patlak verdi. Paris salonlarının gedikli müşterişi, Plapisson adında biri, oyunun içeriğinden ölümcül yara almıştı sanki. Zamanın bütün itibarlıları gibi o da sahne kıyısında oturmuş, hemen her sahnede, öfkeden kıpkırmızı olmuş yüzüyle partere dönüp bağırıyordu:

– Haydi, gül parter! Gül!

Ve aynı zamanda seyircilere yumruk sallıyordu. Doğal olarak, onun bu davranışı karşısında parter gülmekten kırılıyordu.

Oyun seyircilerin çok hoşuna gitti, ikinci ve daha sonraki temsillere öylesine kalabalık hücum etti ki tiyatronun temsil geliri rekor düzeye, gece başına bin beş yüz liraya erişti.

Edebiyatçılar ve Paris tiyatrolarının gediklileri ne söylüyorlardı yeni oyun için? İlk sözlerini anlamak olanaksızdı, çünkü, Paris salonları Molière'e edilen küfürlerle öylesine yankılanıyordu ki söylenen ne olursa olsun ilk anda duyulmuyordu. Eskiden beri Molière'e saldırmayı huy edinmiş olanlara yenileri de katılmıştı. Pierre Corneille gibi önemli bir insan ve bir yazarın da korkunç bir hınca teslim olduğunu belirtmeliyiz.

Burgonya Konağı'nın oyuncularına gelince, *Kadınlar Okulu*'nun ilk temsillerinden sonra sanki dillerini yutmuşlardı! Üzüntüleri çok büyüktü: Duyulmamış bir şey, Molière'in oyununun başlamasıyla birlikte Konağın hasılatı birden düştü.

Sonra, Molière'in oyun kahramanı Arnolphe'un kimliğinde kendilerini çizdiğini gittikleri yerde öfkeyle anlatıp duran safyürekler vardı Paris'te. Palais-Ro-

yal'in gelirlerinin artmasına bunlar da katkıda bulunuyorlardı!

Oyun tam bir uğultuya neden olmuştu, bunların arasında Molière'in parmakla sayılacak kadar az olan dostlarının tek tük sesini duymak olanaksız gibi bir şeydi. Bu uğultunun üzerine çıkıp kendini duyuran, çok yetenekli düşünür ve edebiyat adamı Bolieau-Despreaux'nun sesi oldu:

Tümen tümen bir yığın kıskanç,
Küçümseyerek Molière o güzelim eserini
Kınamak istiyorlar paşa gönüllerince.
Oysa sıcacık doğallığıyla o yürekler ısıtan
Çağdan çağa varıp her zaman
Şenlendirecek hep gelecek kuşakları.

Sonra olaylar zıvanadan çıktı. Jean Donneau de Vise adında bir genç, başında *Kadınlar Okulu*'yla ilgili ilk girişimde bulundu. Makalesi okunurken yazarın düşüncesinin bölünmüş olduğu anlaşılıyordu. De Vise en başta güldürünün hiçbir başarı sağlayamayacağını söylemek istiyordu, oysa oyun büyük bir başarı sağladığı için bu savının gerçekleşmesi olanaksızdı.

Bu nedenle De Vise oyunun başarısını benzersiz yorumuna bağlıyordu, ki bu da yazıcının budala olmadığını gösteriyor. Güldürünün içerdiği uygunsuzluklar karşısında üzüntüye kapıldığını söyleyerek yazısını sürdürüyor ve oyunun düğümü iyi kurulmamış bölümlerini işaret ediyordu. Ama, dediğim gibi budala değildi. De Vise, oyunda başarılı yanlar olduğunu kabul et-

mek zorunda kalmıştı, ona göre bazı tipler öylesine çarpıcıydı ki sanki Molière yaşamın içinden çıkartıp almıştı bunları.

Ama en önemlisi, De Vise'nin yazısının sonunda verdiği haberdi: Molière'in *Okul*'unu ele alan yeni bir oyun kısa bir süre sonra Burgonya Konağı'nda sahnelenecekti. Yazarının adını vermese de, De Vise öyle bir tavırla açıklamada bulunuyordu ki, bu yeni oyunun bizzat De Vise'nin kaleminin ucundan çıkacağını hemen anlamıştı herkes.

Bu sırada ne yapıyordu Molière? İlkin *Okul*'u koruyucusunun karısına, İngiltere prensesi Henriette'e armağan etti ve alışık olduğu üzere, tepeden tırnağa övgülere boğdu prensesi. Ama bundan sonra uğursuz bir hata işledi. Bir yazarın yapıtlarını basında hiçbir zaman savunmaması gerektiğini unutarak öfkeye kapılıp düşmanlarına saldırmaya karar verdi. Bir tiyatro ustası olduğu için *Kadınlar Okulu'nun Eleştirisi* başlıklı kısa bir oyun yazıp haziran 1663'te sahneye koyarak darbesini indirdi.

Armande Molière'in Elise kimliğinde ilk büyük rolünü yüklendiği yapıt, Molière'in eleştiricilerini gülünç bir bakış açısından sunuyordu.

İlke edindiği değişmez yönteme sadık kalarak – sırtını her zaman saraya dayıyordu – Molière, göklere çıkartıcı bir ithafla oyunu ana kraliçe Anne d'Autriche'e adadı.

Ama ana kraliçenin bundan sonraki olaylarda pek yardımı dokunmadı oyun yazarına.

Seyirci Lysidas'ın kimliğinde De Vise'yi tanıyarak

pek keyiflendi. Gelgelelim bir başka kesim, onun Monsieur de Vise değil de, kendisi de çekirdekten yetişme bir edebiyatçı olan Molière'in amansız düşmanı Edme Boursault'nun hınk demiş burnundan düşmüş portresi olduğunu haykırıyordu.

Bunun üzerine, Monsieur de Vise öfkeden kudurdu ve söz vermiş olduğu oyunu ortaya çıkardı. Adı oldukça karmaşıktı: *Zelinde, ya da Kadınlar Okulu'nun Gerçek Eleştirisi, ya da Eleştirinin Eleştirisi*. Oyun, olayın geçtiği bir dantel mağazasında başkalarının konuşmalarını dinleyen Elomire (Molière'in evirmecesi) adında birini sahneye getiriyordu.

Onun oyunu sahneye çıkartmak arzusuna karşın, Burgonya Konağı bunu yapmadı, çünkü derinlemesine incelenince saçmasapan bir metin olduğu anlaşıldı ve De Vise yapıtını yayınlatıp Paris'te dağıtmakla yetinmek zorunda kaldı. Aslında Zelinde, bir eleştiriden çok aşağılık bir muhbirlik girişimiydi.

De Vise, Arnolphe'un evliliğe hazırlamak amacıyla Agnès'e okuduğu on eski özdeyişin, gerçekten Kutsal Kitap'ta yer alan on buyruğun yadsınmaz bir yansılamasından başka bir şey olmadığını söylüyordu. Sizin de gördüğünüz gibi, De Vise'nin verdiği karşılık Molière'nin başını ağrıtacak türdendi.

– Namussuz herif! diye fısladı Molière başını ellerinin arasına alarak, önce, on tane değildi! Arnolphe on birincisine de başlar!..

Ve gerçekten de Arnolphe'un söylediği özdeyişin ilk dizelerini anımsıyordu:

Namuslu bir bağın
Başkasının yatağına soktuğu kadın
Kafasına sokmalı ki...

– On birincisine başlıyor! diye tekrarlıyordu Molière oyuncularına.

– Başlıyor diye yanıtlıyordu oyuncular kibarca, ama "on birinci özdeyiş" demekten başka bir şey söylemiyor, bu nedenle on tane olduğu sanılıyor üstat.

Bu sırada, olayların akışı hızlandıkça, yazıcıların Molière olan kini giderek yoğunlaşıyordu. Bunun nedenlerinden biri, *Kadınlar Okulu*'nun ilk temsilinden kısa bir süre sonra, büyük güldürü oyuncusu yeteneğini ödüllendirmek için kralın Molière bağlamış olduğu bin liralık aylıktı. Aylık gerçekte pek önemli değildi, bilginler ve edebiyatçılar genel olarak bunun çok daha fazlasını alıyorlardı, ama bunu dikkate alan yoktu! Pierre Corneille ile Molière'in ilişkileri kesinlikle bozuldu. Bu olayda, gerçekte, suç, bağlanan aylıktan çok *Okul*'un kazanmış olduğu büyük başarıydı. İşin aslı şuydu: Hiçbir kötü niyeti olmadan sadece farsın güzelleşmesi için, Molière, Corneille'in *Sertorius* adlı trajedisinden bir dize almış ve bu dizeyi *Okul*'un ikinci perdesinin sonunda tekrarlamıştı, ne var ki Arnolphe'un ağzında Corneille'in sözcükleri gülünç bir seslenim kazanıyordu.

Bu şakanın (Agnès'e seslenirken Arnolphe, Pompeius'un sözlerini tekrarlıyordu: "... Yeter. Ben efendiyim, konuşuyorum: Haydi, boyun eğiniz.") Corneille'ye karşı bir haksızlık olmadığı düşünülebilir. Ama o

trajeik dizelerinin böyle kullanılmasından dolayı son derece alınmıştı.

Ama daha sonra, şindirilmesi daha güç zapartalar yedi. Yüksek çevrelerde, Molière'in *Kadınlar Okulunun Eleştirisi*'nde iki kişiyi alaya aldığı söylentisi dolaşmaya başladı: Malta Tarikatı şövalyesi Jacques de Souvre ve Muhafız alaylarından birinin komutanı, Fransa mareşali, Dük de La Feuillade. Jacques de Souvre ile işler yolunda gitti, ama La Feuillade ile kötü sonuçlandı. Dört bir yandan tedirgin edilen ve harekete geçmeye zorlanan La Feuillade sonunda *Eleştiri*'de "kremalı pasta" sözünü gülünç bir öfkeyle durmadan tekrarlayan markinin kişiliğinde kendisinin hedef alındığına inandı ve öfkeye kapılıp Molière'e korkunç bir hakarette bulundu. Oyun yazarına Versailles'ın bir koridorunda rastlayınca, onu kucaklamak istiyormuş gibi yaptı ve onu kendisine bastırıp yüzünü giysisinin değerli düğmelerine sürterek yaraladı.

Bu hakarette düke ödetmek için Molière'in hiçbir şey yapmadığını görmek acıdır. Gevşek mi davrandı, dük ile oyuncu arasındaki toplumsal düzey farkı çok fazlaydı da ondan mı, yoksa düelloyu acımasız bir şekilde cezalandıran kralın öfkesinden mi korktu (Molière de güldürülerinde düelloculari alaya almaktan geri kalmıyordu), her ne ise şurası kesin ki Molière dükü düelloya davet etmedi.

La Feuillade kendisini kesinlikle öldüreceği için, böyle bir olasılığın sonunda Molière'in yazarlık yaşamının *Kadınlar Okulu'nun Eleştirisi*'nde sona ereceği düşünülebilir zaten.

De Vise yapıtını sahneye çıkarmayı başaramadıysa da, *Eleştiri*'de hırpalanan ikinci yazıcı, Edme Boursault, daha şanslı çıktı. *Bir Ressamın Portresi, ya da Kadınlar Okulu'nun Karşı-Eleştirisi* adlı oyunu Burgonya Konağı oyuncuları tarafından oynandı. Boursault *Portre*'sinde Molière'i son derece karışık biri olarak sunuyordu ve De Vise gibi o da, on buyruğa anıştırma yapıyordu. Ama kral, on buyrukla ilgili olarak yapılan göndermelerden etkilenmemiş göründü, bunun üzerine Paris'te, kralın, Molière ile düşmanları ordusu arasında, ortalığı kasıp kavuran savaşla çok yakından ilgilendiği ve hatta Molière'e düşmanlarına sahnede tekrar saldırmasını salık verdiği söylentileri dolaşmaya başladı. Kralın ona verdiği öğüt gerçekte iyi bir öğüt değildi.

Monsieur de Molière *Versailles Oyunu*'nu yazıp 14 ekim 1663 günü oynandı. Olay, kral için oynanacak bir oyunun provasında geçiyordu, öyle ki Palais-Royal'in oyuncuları kendi rollerini oynuyorlardı. Ama prova Molière için Konak ve nefret edilen oyuncularına saldırılarını oluşturacak bahaneden başka bir şey değildi.

Yüzü parçalanmış, hakarete uğramış oyuncu hakkında giderek daha kötü şeyler konuşuluyordu. Molière'in aile yaşamında mutlu olmadığını, doğal olarak, çoktandır herkes biliyordu. Kötü dedikoducular Armande'ın kendisini çoktandır aldattığı söylentisini yayıyorlardı. Onlara göre Molière'in gizli acısı vardı: Sganarelle'leri, Arnolphe'ları sahnede alaya alan adamın kendisi hastalık derecesinde kıskançtı. Yüzüne

kara çalan bu dedikodular Molière'in üzerinde yaptığı etki tahmin edilebilir. Bu alçaklığın sorumluluğunu Bourgonya Konağı'nın oyuncularının taşımasına karar verdi ve öfkeden kudurmuş durumda onları *Versailles Oyunu*'nda alaya almaya girişti.

> *– Peki kralı aranızda kim oynuyor? diye soruyordu kendi rolünü oynayan Molière. Kim? Şu delikanlı becerebilir mi? Alay mı ediyorsunuz? Göt-göbek, ense-kulak yerinde bir kral lazım; hay Allah! Yahu, kral dediğinin işkembesi hürmetli olur. Fıçı gibi, bir tahtı esaslı bir şekilde dolduracak bir kral!*

Gerekmiyordu, Zacharie Montfleury'nin vücut kusurlarıyla alay etmesi gerekmiyordu!

Sonra oyuncu bayan Beauchâteau ile Hauteroche ve Villiers beylerin canına okuyordu.

Molière öfkesini markili bölümde çıkartıyordu:

> *– Marki bugün güldürünün soytarısıdır: Tıpkı eski güldürülerin hepsinde dinleyicileri güldüren bir soytarı uşak bulunması gibi, şimdi bizim bütün oyunlarımızda, her zaman kumpanyayı eğlendirecek gülünç bir markinin bulunması gerekir.*

Daha sonra sıra, *Oyun*'un sahnesinde "Kendisini akıllarına bile getirmeyen insanlar aleyhine yazı yazmaya kalkışan şu yazar beycik" olan Edme Boursault'ya geliyordu... Evet, kralın öğüdü kesinlikle uygun-

suzdu! Ama kahramanımız, ininin ağzında kızışmış köpeklerin soluğunu duyan yalnız bir kurt gibiydi.

Ve hepsi birden kurdun üzerine saldırdılar: Yaşlı babasına yapılan hakaretten yaralanan oğul Montfleury, Antoine Jacob, *Condé Konağı Oyunu*'nu kaleme alırken, Villiers ile De Vise, *Markilerin İntikamı*'nı ortaklaşa yazıyorlardı.

Markilerin İntikamı'nda Molière, başka yazarların düşüncelerini çalan patavatsız bir hödük, bir taklitçi soytarı ve bir boynuzlu olarak görünüyordu. *Condé Konağı Oyunu*'nda, Antoine Montfleury babasının öcünü alıyor ve oyununda, Cesar rolü oynayan Molière'le alay ederek *Versailles Oyunu*'nun yazarına misillemede bulunuyordu; Molière bu rolü son derece kötü oynadığı için karşılık yerini buluyordu.

Bu arada, Molière'i bir oyunda kıyasıya eleştirerek Marais Tiyatrosu da tazı payını aldı.

Nihayet, Philippe de la Croix adında biri *Gülünç Savaş, ya da Kadınlar Okulu'nun Savunması* adlı bir oyun kaleme aldı; oyunda, Apollon gökyüzünde dinlenirken, yazar ve oyuncuların bir kemik için dalaşan köpekler gibi birbirine girdikleri dikkatlere sunuluyordu. Öte yandan, De la Croix, Apollon'a bu savaşın nedeni olan oyunun, yani *Kadınlar Okulu*'nun, iyi bir oyun olduğunu söyletiyordu.

Uğursuz 1663 yılı, hıncını uzun süre temcit pilavı gibi gevelemiş olan ve krala usulüne uygun bir ihbarda bulunarak Molière'i öz kızıyla evlenmekle suçlayan yaşlı Montfleury'in aşağılık girişimiyle son buldu.

Molière bu son darbeyle iyice şaşkına döndü;

mahremle evlilik suçlamasından kurtulmak için krala ne gösterdi bilinmiyor, ama kendini temize çıkartmak için birşeyler yaptığı kesin. Armande Béjart'ı Marie Hervé-Béjart'ın kızı olarak gösteren noter tasdikli belgelere başvurmuş olacağı akla geliyor: Olay daha fazla uzamadı ve Molière ile düşmanları arasındaki savaş tavsamaya başladı.

Kahramanımız bu meydan savaşından hasta – kuşku uyandırıcı bir öksürük peydah olmuştu –, yorgun ve garip bir ruh haliyle çıktı; bu ruhsal duruma, daha sonra, çok ciddi bir tıp terimi olan hastalık hastalığı gibi bir ad verildi. İki yazar bozuntusuna, aynı anda, sonsuzluğun kapısını da açmıştı: De Vise ve Edme Boursault. Ün için can atıyorlardı ve Molière sayesinde üne kavuştular. Molière kendilerini adam yerine koyup dalaşmaya kalkışmasaydı, pek mümkün ki birçoklarınınki gibi onların adını da şöyle bir anımsayacaktık.

20. MISIRLI VAFTİZ BABASI

Yüzünde hâlâ La Feuillade'ın düğmelerinin izini taşıyan, melankoli kurdunun durmadan kemirdiği Molière, Fransa'yı geçip Alp dağlarının doruklarını aşarak komşu ülkelere yayılan bir ünle taçlanmış olarak girdi 1664 yılına.

Evlilik yaşamları ne kadar berbat durumda olursa olsun, Molière ailesi 19 ocak 1664 günü bir erkek çocuğa sahip oldu. Çocuğun doğumuyla vaftizi arasında geçen süre içinde, Molière, *Zoraki Nikâh* adlı yeni bir güldürü hazırlayıp sahneye koydu.

Oyun gerçekte tek perdelikti, ama kralın baleye olan tutkusunu bilen Molière araya danslar katınca oyun üç perdeye çıktı.

Molière'in adaşı bir Floransalı, yetenekli saray bestecisi Giovanni-Baptiste Lulli yazdı *Nikâh*'ın müziğini, dansları kralın bale ustası Beauchamps düzenledi. Tuzluya oturan birçok sahneleme sorunu çıkardı oyun, ama harcanan para boşa gitmedi.

Molière kralın gönlü hoş olsun diye oyuna bale bölümleri eklemişti. Kendi keyfi için de iki güldürü filozofu soktu oraya. Gassendi'nin derslerini unutma-

mış olan eski Clermont öğrencisi, sahneye iki moruk bilgin getirdi: Birincisi, Pancrace, Aristo okulundan bir filozoftu, ikincisi, Marphurius; kendisinin Pyrrhon yandaşı kuşkuculardan olduğunu ileri sürüyordu.

Birincisi saçmasapan konuşup palavra üstüne palavra atarak seyirciyi eğlendiriyordu. Birincinin tersine konuşma cimrisiydi ikincisi ve Sganarelle'e, gören iki gözü olan her insanın kuşkulanmadığı şeylerden bile kuşkulanmasını öğütleyecek kadar ileri götürüyordu kuşkuculuğu. Diyelim ki bir yere geldi, böyle bir durumda Sganarelle'in "ben geldim" dememesi, "bana öyle geliyor ki geldim" demesi gerekiyordu, bu da Sganarelle gibi sağduyu sahibi insanı şaşkına çeviriyordu.

İki bilgicin göründüğü iki güzel sahne, Paris'in felsefe fakültesini alabildiğine sinirlendiriyordu, gelgelelim bu öfkenin nasıl olup da büyük bir rezalete dönüşmediğini düşünüyor insan ister istemez, çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, Aristo okuluyla dalga geçmek tehlikeden uzak değildi.

Zoraki Nikâh'ın esin kaynağı, Paris'i altına üstüne getirecek kadar karıştıran Kont Philibert de Grammont'un serüveni olabilir. Bu kont kadın milletine karşı öylesine başarılıydı ki, serüvenlerinin öyküsünü duymaktan usanan kral kendisinin kısa bir süre İngiltere'de oturmasını buyurdu. Ama adam daha gemiye biner binmez Mademoiselle Hamilton adlı soylu bir hanımı baştan çıkardı.

Grammont'u pek tanımayan Londra sosyetesi evlilikten söz etti. Gelgelelim, uygun bir süre sonra anavatanı Fransa'ya dönmek üzere hazırlıklara başlayan

kont, kendisinden evlenme önerisi bekleyen genç hanıma vedaya geldi, ama ağzını açıp bu konuda tek bir söz söylemedi.

Douvres limanında gemiye binmeye hazırlanan kont, birden bayan Hamilton'un iki erkek kardeşini gördü. Kont daha bir bakışta kardeşlerin geliş niyetlerinin pek tekin olmadığını anladı: Kılıçlarının kabzası, tam olması gerektiği gibi, açıktaydı, üstüne üstlük tabancaları da vardı. Kardeşler Grammont'u reveranslar yaparak selamladılar, konta biraz aşırı gelen incelik gösterdiler.

– Kont, dedi büyük kardeş, acaba Londra'da bir şey unutmadınız mı?

Grammont, yelkenleri anavatanına doğru tatlı tatlı şişiren rüzgârın esintisini duydu, gemi donanımına, tabancalara baktı ve düşündü: "Hiç kuşku yok, büyüğün hesabını görsem bile ötekiyle de kapışmam gerekecek. Bu da limanda alabildiğine tehlikeli bir şamata çıkartacak ve en kötüsü kral olan-biteni haber alınca küplere binecek. Eh şu Hamilton hanım da netice itibariyle hiç de fena sayılmaz, oldukça sevimli..."

Bunun üzerine Hamilton'ları yanıtladı kont:

– Evet, baylar, kızkardeşinizle evlenmeyi unuttum. Ama bu dalgınlığımı bağışlatmak için hemen Londra'ya dönüyorum.

Ve kısa bir süre sonra Grammont evlenmişti.

Ama Molière, güldürüsünün yapı gerecini Philibert de Grammont'un serüvenlerinden değil de ünlü yergi yazarı Rabelais'in elinden çıkma Panurge tipinden almış olabilirdi.

Görkemli güldürü-bale 29 ocak günü, Louvre'un krallık konutunda büyük bir debdebe ile temsil edildi. İkinci perdenin ilk girişlerinden birinde, Marki de Villeroy ile dans eden birinci Mısırlı, Fransa kralından başkası değildi. Görünüz, kralın bale sevdası işi nereye varmıştı! Sahneye kraldan başka, Sganarelle'in karısının hayranlarından birini oynayan kardeşi ve üçü çingene, dördü şeytan rolü oynayan bir dizi saraylı çıkmıştı sahneye. Temsilin en iyi yorumcusunun kral olduğuna oybirliğiyle karar verildi. Biz bu konuda bir şey söylemek istemiyoruz, ama kendi kendimize, en iyilerin, Molière'in canlandırdığı Sganarelle ile Brecourt ve du Croisy'nin oynadıkları Pancrace ve Marphurius olduğunu düşünüyoruz.

Oyun, pahalı bale sahnelerinden arınmış tek perdelik biçimiyle, Louvre'dan her zamanki kürkçü dükkânı Palais-Royal'e geçti, ama dişe dokunur bir başarı sağlamadı.

Kral 13 şubat günü, Molière'i kıskanmayı meslek edinmiş Burgonya Konağı oyuncularının sahnelediği bir başka balede dans ederek, kendini bir kez daha gözde sanatına adamak mutluluğuna erişti. Balenin giriş bölümünde ünlü Oeillets ve Floridor da göründüler. Molière'e gelince kendi repertuvarına ve aile gailelerine döndü.

Zavallı Molière'in aile yaşamı acı ve gizlerin alacakaranlığına girmişti ve ancak 28 şubat günü, Saint-Germain-l'Auxerrois kilisesinin mumları yandığı zaman, melankolinin pençesine düşmüş bir Molière'in yaşamının karanlıkları bir parça olsun aydınla-

nabildi. O gün, ilk çocuğu vaftiz ediliyordu. Görkemli ve alışılmamış ölçdüe şatafatlıydı tören. Vaftiz kurnasının önünde, elinde uzun bir baltalı mızrak tutan bir Muhafız askeri duruyordu, rahibin yüzünde alışılmamış bir coşku okunuyordu: Çocuğun vaftiz babası olmayı kabul etmiş olan kişi Fransa kralından başkası değildi. Yüce vaftiz babasını Dük de Crequi, ünlü vaftiz anası Henriette'i de Mareşal du Plessis'in eşi olan Orléans prensesi temsil ediyordu. Çocuğa doğal olarak Louis adı verildi.

Vaftizin Paris üzerinde büyük bir etkisi oldu ve Molière karşı açılmış olan savaş hissedilir ölçüde tavsadı. İnsanlar, tiyatro yönetmeninin omuzlarının arkasında kralın gölgesinin bulunduğunu gördüler ve galip tarafın safhalarında bulunmaktan hoşlananlar da, Montfleury'nin ihbarlarının sarayda başarı kazanamadığını, hatta aşağı yukarı kapı dışarı edilmiş olduğunu el çırparak anlattılar.

Tam bu sırada, birçok insana garip gelen bir şey yaptı Molière: evini taşıdı. Richelieu sokağındaki dairesinden ayrılıp, Place Royal ile Saint-Thomas-du-Louvre sokağının birleştikleri köşedeki, bir zamanlar Madeleine Béjart ve Madame de Brie ile birlikte aynı çatı altında yaşadığı eski evine yerleşti karısıyla birlikte. Molière, bu taşınmadan sonra, kafasının içindeki kargaşaya karşın, yazmakta olduğu büyük yapıtını oluşturmayı coşkuyla sürdürdü. Pek az insanın haberi olduğu bu yapıtına gizlice çalışıyordu. Bu gizi bilenler arasında, aralarındaki büyük yaş farkına karşın (Molière'den ondört yaş küçüktü) bizim kahramanın en ya-

kın dostu durumuna gelen ünlü eleştirmen ve ozan Boileau-Despreaux'nun yanı sıra, Molière'in gidip salonunda gayet gösterişsiz bir şekilde yeni güldürüsünden bölümler okuduğu, Fransız Aspasia'sı* lakabıyla anılan, Fransa'nın en zeki ve en büyüleyici kadınlarından biri olan Ninon de Lenclos'un adını anabiliriz.

Sahnelediği balelerle büyülediği ve vaftiz akrabasının yaptığı çalışmaları iyilikister bir dikkatle izleyen krala, yobazlık ve ikiyüzlülüğü konu alan büyük bir güldürü yazdığını çok uysal bir dille çıtlatmıştı Molière.

Bu sırada, yani 1664 ilkbaharı başlarında, Versailles şatosunun düzenlenmesi tamamlandı ve bu görkemli şenliklerin başlamasına neden oldu.

Özenle budanmış, iki yeşillik duvarının ortasında uzanan geniş yolda, başında kralın at sürdüğü bir alay ilerliyordu. Orkestralar çalıyor, borular yirmi kilometre uzaklıkta bulunan Paris'ten duyulacak kadar gürültü çıkartıyorlardı. Çalgı topluluklarının arasında arabalar ilerliyor ve bunlardan birinde Apollon kılığına girmiş olan Charles Varlet de La Grange bulunuyordu. Öteki arabalar on iki burcu temsil eden giysiler giymiş oyuncuları taşıyordu. Ayrıca şövalyeler, zenciler ve dağ, orman, ırmak, pınar, deniz perileri vardı. Ve bunların arasında, bir arabanın üzerinde duran keçi ayaklı tanrı Pan, bizzat Monsieur de Molière'di.

Neydi bütün bunların anlamı? Borular, "büyülü

---

* Eski Yunan'da zekâsı ve güzelliğiyle ünlü kadın. Karısından ayrılan Perikles'le evlenince evleri Atina'nın aydın ve sanat merkezi oldu.

adanın eğlenceleri"nin, kralın buyruğu üzerine Dük de Saint-Aignan tarafından düzenlenen büyük Versailles şenliklerinin başladığını haber veriyordu.

Krallık bahçıvanları Versailles'ın yeşillik denizinde gerçek tiyatrolar hazırlamışlar, yapraklar ve çiçeklerle bezemişler, şenlik fişekçileri o zamana dek görülmemiş güç ve parlaklıkta şenlik fişekleri ve Vigarani tiyatro temsilleri için dekorlar hazırlamıştı.

Ve şenlikler başladığı zaman, Versailles bahçelerinin her gece binbir renkli yalımlara sarıldığı, gökyüzünden gürültüyle yıldızlar yağdığı görüldü ve uzaktan bakılınca Versailles ormanının yandığı duygusuna kapılıyordu insan.

Molière bu şenlik için sıkı bir çalışmaya girdi ve çok kısa bir süre içinde çatısını bir İspanyol yazarından aldığı *Prenses Elide* adlı bir oyun hazırladı. Bu sevi ile ilgili uçarı oyunda Prenses Elide rolünü Armande Molière oynuyordu. Saray, ünlü güldürü oyuncusunun karısının büyük yeteneğini gördü ve onunla olan ilişkinin kendisine neler kazandırdığını değerlendirmek fırsatı buldu. Herkes onun oyunuyla büyülendi ve bir saraylı kalabalığı bu yılan dilli nükteci kadını bir altın ve gümüş işlemeli, limon sarısı ipekli kasırgasıyla sardı.

Prenses Elide krala sonsuz bir zevk verirken yazarının yeni acılarına yol açtı. Gençlikleri, yakışıklılıkları ve zenginlikleriyle ürküntü veren saray şövalyeleri şenliği kesinlikle burnundan getirdiler. Karısıyla ilgili olarak daha ilk günden başlayan dedikodular, zehirli üzüntü ya da bayağı anıştırma sözcükleriyle hemen ku-

lağına ulaştı. Ama artık karşı çıkmıyor ve bir kurt gibi sarı dişlerini göstermekle yetiniyordu: Bir yıl önce Burgonya Konağı'yla giriştiği savaştan bu yana çok şey öğrenmiş olduğu anlaşılıyordu, şimdi artık insanların arasında çırılçıplak dolaşmak şaşırtmıyordu onu. Derken, bir başka felâketle karşılaştı: *Prenses Elide*'in ilk temsillerinden hemen sonra, kralın vaftiz evladı Louis öldü.

Bu sırada eğlenceler sürüyordu; çiçeklerle bezenmiş tiyatrolarda orkestralar Lulli'nin melodilerini çalıyor, gökyüzünden şenlik fişekleri yağıyor ve *Eğlenceler*'in yazgısal altıncı günü yaklaşıyordu. O gün, yani 12 mayıs günü, yapıtın henüz tamamlanmadığı krala önceden haber verildikten sonra, Molière, hükümdar ve sarayına, *Tartuffe*, ya da İkiyüzlü* adlı ve yobazlıkla ilgili üç perdelik esrarengiz piyesini sundu.

Dobra dobra konuşacağım, dolambaçlı yollara sapmadan. Oyun; yalancı, rezil, jurnalci, casus, ikiyüzlü, sefih ve kadın-kız ayartıcı, alçak mı alçak bir tipi betimliyordu. Çevresindeki insanlar için açık bir tehlike oluşturan bu insan bir din adamıydı. Bütün konuşmaları sofu ve tatlı sözcüklerle bezeliydi, en aşağılık eylemlerini kutsal kitaptan yaptığı alıntılarla destekliyordu!

Bu yazdıklarıma başka bir şey eklemenin gereksiz olduğu kanısındayım. Temsil, kralın, çok dindar bir kadın olan ana kraliçenin, dini ve geleneklerin saflığı-

* İtalyan güldürülerinin bir tipi olan Tartuffo'dan Molière'in Fransızcaya aktardığı sözcük. Daha sonra sofu, ikiyüzlü, yalancı anlamlarında kullanılmaya başlandı. (Çev.)

nı korumak amacıyla girişmiş olduğu çılgınca eylemleri, bir ara hükümeti bile çileden çıkartıp bu işe bir son vermeye kalkıştıracak kadar ileri götürmüş olduğu için kısa bir süre önce hakkında pek çok söz edilen Kutsal-Vaftiz Tarikatı adlı bir dinsel derneğin aralarında birçok gayretli üyesi bulunan saraylıların huzurunda verildi.

Tartuffe güldürüsü, coşkulu ve iyi niyetli bir dikkatle donanmış bir seyircinin huzurunda başladı, ama seyircinin bu duyguları yerini hemen koyu bir şaşkınlığa bıraktı. Üçüncü perdenin sonunda artık ne düşüneceklerini bilemiyordu seyirciler, aralarından bazıları Monsieur de Molière'in keçileri kaçırmış olduğunu bile düşünmeye başladı.

Molière'in unutulmaz Languedoc döneminde ve rahibin kendi cemaati arasında şaşırtıcı ahlaksızlıklarıyla ünlü olduğu sırada tanıştığı, o daha sonra Autun piskoposu olan rahip Roquette gibileri, ya da vaizlik yaptığı sırada saray eczacısının karısını baştan çıkartan eski avukat Charpy gibileri, ya da Başkaldırı döneminde akıl almaz ihanetleriyle kendini tanıtan Bordeaux'lu ünlü Fransisken rahibi peder İtié gibileri ve daha niceleri bulunur hiç kuşkusuz din adamları arasında. Ama, gene de Molière'in yaptığı gibi bunları sahnede sergilemek!.. Hayır, hayır... sizin de onaylayacağınız gibi akıl almaz bir şeydi!

Kral tarafından Molière'in önüne bir yem gibi atılmaya çoktan alışmıştı günah keçisi markiler. Sganarelle'ler, dükkân sahipleri de ağızlarının payını alıyorlardı uygun bir şekilde. Ama *Tartuffe*'le Molière, köpek-

siz köy bulup da eli değneksiz gezemeyeceği bir alana el atıyordu.

Hoşnutsuzluk yıldırım hızıyla büyüdü ve bir ölüm sessizliği olarak ortaya çıktı. Görülmemiş bir şey oluyordu. Palais-Royal'in oyuncuları şenliği bir anda altüst etmiş ve Versailles'lıların neşesini kaçırmışlardı: Ana kraliçe kentten olaylı bir şekilde ayrıldı.

Sonra olay son derece ciddi bir görünüm kazandı. Louis gözlerinin önünde alevden bir cübbenin dalgalandığını gördü ve bu cübbenin içindeki insan sıradan biri değil, Paris kenti başpiskopusuydu, kardinal Hardouin de Beaumont de Péréfixe. *Tartuffe*'ün temsilinin hemen yasaklanması için ısrarla sıkıştırıyordu kralı. Kutsal-Vaftiz Tarikatı tek şey söylüyordu: Çok tehlikeliydi Molière. Kral hayatında ilk kez bir tiyatro temsili yüzünden ne yapacağını şaşırmıştı.

Ve iki ahbabın başbaşa kalacakları zaman geldi. Bir süre birbirlerine sessiz sessiz baktılar. Çocukluğundan beri kesin ve açık-seçik konuşan Louis, dilinin konuşmaya gönülsüz olduğunu hissediyordu. Alt dudağı ileri doğru çıkmış kral, solgun yüzlü oyuncuyu yanlamasına süzüyor ve şöyle bir düşünce dolaştırıyordu kafasında: "Şu Monsieur de Molière ilginç bir durumu sergiliyor!"

O anda, oyuncu ortak ağzından şöyle bir şey kaçırdı:

– Majestelerinden *Tartuffe*'ün temsiline izin vermelerini yalvarıyorum.

Kral ortak şaşırdı.

– Ama, Monsieur de Molière, dedi büyük bir me-

rakla gözlerini muhatabının gözlerine dikerek, herkes oyununuzun din ve merhametle alay ettiğini ileri sürüyor...

– Majestelerinizin dikkatini çekmeme izin buyurunuz, dedi kralın ahbabı içtenlikle, gerçek merhamet var, sahte merhamet var...

– Doğru, diye onayladı Molière'e bakmayı sürdüren vaftiz baba. Ama, ilkin, içtenliğimi bağışlayınız, herkes oyununuzda gerçek merhametle mi yoksa sahte merhametle mi alay ettiğinizin ayırtedilmesinin güç olduğunu söylüyor. Lütfen bin kez özür dilerim, bu konularda bilgi sahibi değilim, diye ekledi kral her zamanki inceliğiyle.

Sustular. Sonra Louis konuştu:

– İşte bu yüzden oyununuzu temsil etmemenizi rica edeceğim sizden.

Kral, mutsuz bir şekilde sona eren şenliklerin ardından Fontainebleau'ya hareket etti. Kralın peşinden Molière de, boyutları gittikçe genişleyen *Tartuffe* olayını ardı sıra sürükleyerek, gitti oraya.

Prenses Elide, Fontainebleau'da Roma papasının elçileri için tekrarlandı, bu elçilerin arasında papa hazretlerinin akrabası olan kardinal Chigi de bulunuyordu. Paris'e görüşmeler yapmaya gelmişti. *Prenses*'ten hoşlanan kardinal Molière'den kendisine *Tartuffe*'ü okumasını istedi. Molière oyununu okudu ona ve ardından herkesi şaşırtan bir şey oldu: Papanın elçisi, kibarca, söz konusu güldürüde kabul edilmez bir şey göremediğini ve metinde dine karşı hiçbir hakaret bulunmadığını söyledi. Kardinalin düşüncesini öğrenir öğ-

renmez oyunu için Papalık Devleti'nin desteğini sağlamak olanağını sezinler gibi olan Molière sevinçten uçacakmış gibi oldu. Ama bu umudu gerçekleşemedi. Kral, Fontainebleau'ya daha yeni adım atmıştı ki, kendisine, Saint-Barthelemy kilisesi rahibi peder Roulle tarafından Paris'te kaşla-göz arasında yayınlanmış olan bir yapıt sunuldu. Kitap "Dünyanın yüce kralı XIV. Louis"ye ithaf edilmişti ve sadece *Tartuffe* söz konusu ediliyordu.

Düşüncelerini gizlemeyen türden bir insandı sayın rahip. Ona göre, Molière bir insan değil, fakat "insan kılığına girmiş kanlı-canlı bir iblis" idi.

Ve önünde sonunda cehennem ateşinde yanmaya yargılı olduğu için, cehennem ateşine kadar beklemenin gereği yoktu, adı geçen Molière ile *Tartuffe*'ünün halkın huzurunda yakılmasının uygun olacağı kanısındaydı Pierre Roulle.

Rahibin başvurusunu öğrenen Molière krala bir dilekçe göndererek, umutsuz bir dille savunmasını yaptı.

XIV. Louis, birine karşı nasıl davranması konusunda kendisine öğüt verilmesine katlanamazdı. Bu nedenle Roulle ve ateş cezası tasarıları hiçbir başarı sağlayamadı. Üstelik, budalaca önerisi nedeniyle de pek iyi karşılanmadı.

Bu sırada, Romalı kardinalin dışında, bir başka *Tartuffe* savunmacısı daha vardı: Katı ve yabanıl davranışlı, ama ilginç ve bağımsız düşünceli bir insan olan Condé prensi. *Tartuffe* olayının patlak verdiği sırada İtalyanlar, *Keşiş Scaramouche* adlı ve bir keşişin

son derece olumsuz çizgilerle sunulduğu bir fars sahnelediler. *Tartuffe*'ün şaşkına çevirdiği kral, İtalyanların oyununu gördükten sonra, Condé'ye şunları söyledi:

– Şu *Tartuffe*'e niçin bu kadar kızıldığını anlayamıyorum? *Scaremouche*'da çok daha ağır şeyler var.

– Majesteleri, diye yanıtladı Condé, *Scaremouche*'da yazar tanrı ve dinle alay ediyor, bu baylar pek umursamazlar böyle bir şeyi, oysa Molière *Tartuffe*'de onların kendilerini alaya alıyor. Öfkelenmelerinin nedeni budur, haşmetmeap!

Ama Condé'nin girişiminin de Molière'e hiçbir yardımı olmadı. Peki ne yaptı o zaman uğursuz oyunun yazarı? Yaktı mı oyunu? Gizledi mi? Hayır. Versailles darbesini atlatır atlatmaz bu yola gelmez yazar, *Tartuffe*'ün son iki perdesini yazmak üzere çalışma masasına oturdu.

Molière'in koruyucusu Orléans doğal olarak oyunu görmek istedi. Molière, yaz aylarında, oyunun ilk üç perdesini sahneledi Villers-Cotterêts şatosunda ve oyunu tamamlayınca da, tümünü Raincy'de Condé'nin huzurunda oynadı.

Evet, oyun yasaklanmıştı, ama dağılmasını önlemek kesinlikle olanaksızdı, bu nedenle kopyaları bütün Fransa'da dolaşmaya başladı. Hatta gürültüsü Avrupa'nın öteki ülkelerine kadar ulaştı ve katolikliği yeni kabul etmiş olan ve o sırada Roma'da bulunan İsveç kraliçesi Christina, kendisine oyunun bir nüshasının gönderilmesi için Fransa'ya resmen başvurdu: Kraliçe oyunu yabancı ülkelerde temsil ettirmek isti-

yordu. Fransız yöneticileri çok zor bir duruma düştüler, ama bir bahane bulup kraliçenin isteğini yerine getirmediler.

Hasta olan, durmadan öksüren ve insanları görür görmez tüyleri diken diken olan Molière'e gelince, Palais-Royal'deki işlerinin başına dönmek üzere Fontainebleau'dan ayrıldı ve gelirleri son derece azalmış bir tiyatroyla karşılaştı. *Prenses Elide* tiyatroyu her zaman dolduruyordu, ama pahalıya patlıyordu. O sırada moda olmaya başlayan büyük yetenekli yazar Jean Racine'in *Thebaide*'i de oynanıyordu, ama oyun büyük bir gelir sağlamıyordu. *Tartuffe*'ün yasaklanması yönetmen için birçok bakımdan felaket olmuştu.

Ve, Şişko-René Duparc'ın ölümüyle –yaşlı kadın rollerinde uzman olan komik Hubert'le yeri doldurulmuştu– gelen feleğin yeni sillesinden sonra, *Tartuffe*'ün yerini doldurmayı ciddi ciddi düşünmeye başladı Molière.

21. ALLAH BELANI VERSİN MOLİERE!

İspanyol efsanelerini incelemeye girişti. Bir yandan karısıyla dalaşarak, bir yandan homurdanıp öksürüp-tıksırarak, dört sayfalık kâğıtların üzerine eğilmiş yazıp duruyordu. Çok sevimli bir çapkının, Don Juan Tenorio'nun imgesi uykusuz gecelerinden birini aşıp zihninde gittikçe somutlaşmaya başladı. Tirso de Molina takma adıyla daha çok tanınan, keşiş Gabriel Tellez'in oyununu tekrar okudu, sonra İtalyanların Don Juan konusunda yazmış oldukları oyunları devirdi. Tema çeşitli ülkelerde dolaşmış, aralarında Fransızlar olmak üzere birçok yazarın ilgisini çekmişti. Fransızlar son günlerde Lyon ve Paris'te adının *Don Juan ya da Taş Davetli* olması gereken oyunlar sahneye koymuşlardı, ne var ki oyunu İspanyolcadan çeviren çevirmen "combidado" sözcüğünün anlamını bozarak "*Taş Şöleni*"ne çevirmişti oyunun adını.

Molière olaya karşı büyük bir ilgi duydu, tuhaf ve düşsel sonlu çok güzel bir oyun yazmayı başardı: Onun Don Juan'ı cehennem ateşine gömülüyordu.

Oyun ilk kez 15 şubat 1665 günü sunuldu. Don Juan'ı La Grange, uşağını Sganarelle-Molière, soytarı Pi-

errot'yu komik Rubbert, Don Louis'yi topal Béjart, Dimanche'ı Du Croisy, La Ramée'yi de De Brie oynuyordu. Don Juan'ın baştan çıkardığı iki köylü kızın, Charlotte ve Mathurine rolleri Madame de Brie ile yeniden dört aylık hamile olan Armande'a verilmişti.

Don Juan ya da Taş Şöleni daha ilk temsilde bin sekiz yüz lira hasılat yaptı. Daha sonra gelir iki bin dört yüz liraya ulaşıncaya kadar tırmandı.

Paris'liler *Don Juan*'dan sarsılmış çıktılar. *Tartuffe* olayının kendisine indirdiği ağır darbeden sonra yazarın pişmanlık getirip, seyirciye, tümüyle kabul edilebilir ve genel kurallara ters düşmeyen bir oyun sunması beklenirdi. Ama ne gezer! *Don Juan, Tartuffe* kadar rezalet çıkardı. Rezaletin en önemli nedenlerinden biri, *Tartuffe*'ü çok sınırlı bir seyirci kitlesinin bilmesine karşın *Don Juan*'ın sahnede gümbür gümbür gümbürdemesiydi.

Molière'in oyunu için kahraman olarak seçtiği Don Juan kararlı ve yılmaz bir tanrıtanımazdı, ama aynı zamanda son derece zeki ve yürekli, kusur ve yanlışlarına karşın şaşılacak derecede baştan çıkartıcı bir insandı. Don Juan'ın ileri sürdüğü kanıtlar kılıç gibi keskindi ve Molière bu göz kamaştırıcı, özgür düşünceli kahramanın karşısına, uşağı olan bayağı ve ödlek Sganarelle'i çıkarmıştı.

Acının ateşli savunucuları ezildiler ve bu ezilmeler kısa bir süre sonra öfkeye dönüştü. *Don Juan* hakkında ilk yazılar yayınlanmaya başladı. Rochemont takma adıyla yazan Barbier d'Aucour, Monsieur de Molière'e örnek bir ceza verilmesini istedi ve Jupi-

ter'le alay etmiş olan soytarıyı cezalandıran imparator Augustus'u anımsattı. Ayrıca, Molière gibi yazarları aslanlara atan, bir başka Roma imparatorunu, Theodosius'u andı.

Rochemont'dan sonra, bir başka yazar, Allah, Molière'le birlikte kahramanın da layık olduğu cezayı verirse çok iyi olacağını belirtti. İşe sonra ve son olarak eski dostumuz, sofu prens Conti karıştı. Tümüyle güldürü ve oyunculara ayırdığı yapıtında, *Don Juan*'ın açıktan açığa tanrıtanımazlık okulunu savunduğunu – ve kabul etmek gerekir ki prens çok doğru değerlendiriyordu – ileri sürdü.

– Don Juan'a korkusuz sözler söyletip, dinin ve kutsal ilkenin savunması budala bir uşağa bırakılmaz, diyordu prens. Yetenekli rakibini yanıtlamasına olanak var mı?

Genel olarak, Palais-Royal'in yönetmeninin Tanrı gazabına uğraması temennileri giderek çoğalıyordu. Oyunda seyircilerin en çok dikkatini çeken şey, kendisine ne iş yaptığını soran Don Juan'ı yanıtlayan dilenci sahneydi, evet bu garip sahne:

– Bana birşeyler veren insanların refahı için bütün gün Tanrı'ya dua etmek.

Don Juan, bunun üzerine, bütün gün dua eden birinin kötü yaşamaması gerektiğini söylüyordu. Oysa dilenci büyük bir yoksunluk içinde bulunduğunu itiraf ediyordu. Yanıt olarak Don Juan, dilenciye, çabalarının Tanrı katında yeterince ödüllendirilmediğini söylüyor ve ona küfür işlemesi koşuluyla bir altın lira öneriyordu. Dilenci bu öneriyi kabul etmiyor, ama buna

karşın Don Juan ona "insanlık aşkı için" altın lirayı veriyordu.

Bu sahneyle Molière, kısmen yandaşı olanları bile karşısına aldı. Yazarın oyunun sonunda kahramanına indirdiği darbe kimseyi doyurmadı. Uzun sözün kısası, *Don Juan* uzun süre sahnede kalamadı ve oyun on beşinci temsilde yasaklandı.

Molière'in *Don Juan* sayesinde Paris'in bütün bilim çevreleriyle ve özellikle, oyunda alaylarıyla canına okuduğu hekimlerle arasının açıldığını eklemek gerek.

Böylece yenilerini kazanıp düşmanlarını çoğaltan Molière ölü mevsime girdi. Yaz bunaltıcı ve can sıkıntıları içinde geçti. Evde, gebe ve çabucak kızmaya başlayan bir kadınla kavga etmek, hasılat düşüşünü boş yere tartışmak gerekiyordu: *Tartuffe* ve *Don Juan*'ın yasaklanmalarından sonra bu düşüşün önüne geçmek olanaksızdı.

İçi iyice kararınca kendini şaraba vuruyordu Molière. Aralarına La-Fontaine, Boileau ve yıldızı yeni parlayan Jean Racine'in katıldığı eski okul arkadaşlarından oluşan bir topluluk "Beyaz Koyun" ya da "Çam Kozalağı"nda buluşuyordu. Toplantıların başkanlığını sadece içki içmeyi seven, gürültü patırtıcı Chapelle yapıyordu. Sanırım, özellikle başlarında Molière olmak üzere bu topluluk günümüzde, Fransa'da herhangi bir lokantaya girseydi kendilerine bedavadan ziyafet çekilirdi!

Bu süre içinde tiyatro devam ediyordu. Haziran ayında, kralın isteği üzerine Versailles'da, Mademois-

selle Desjardin adlı bir bayan oyun yazarının kaleme aldığı *Cilveli* adlı bir oyun oynandı. Oyun bir açık hava tiyatrosunda temsil edildi, oyuncular tiyatroyu süsleyen portakal ağaçlarına hayran kaldılar.

4 Ağustos günü, Armande bir kız çocuğu getirdi dünyaya. Çocuğun vaftiz babası eski dost Esprit Rémond de Modène oldu, vaftiz analığını Madeleine yaptı. Eski âşıkların serüven defteri çoktan kapanmış ve Madeleine ile Modène şimdi birbirlerine dingin ve özlemsel bir dostlukla bağlanmışlardı; şimdi vaftiz baba ve vaftiz ana olan eski âşıkların onuruna küçük kıza Esprit-Madeleine adı verildi.

Molière'in kızının doğumundan birkaç gün sonra kumpanyanın moralini oldukça yükselten bir olay oldu. 14 Ağustos 1665 Cuma günü, oyuncular Saint-Germain-en-Laye'de bulundukları sırada, kral Molière'e çok yüce iradesini bildirdi: Topluluk bundan böyle kendi himayesine giriyor ve "Kralın Palais-Royal Kumpanyası" adını alıyordu. Bunun dışında, yılda altı bin lira ödenek alacaktı topluluk.

Oyuncular bu davranışa çok sevindiler. Kralın lütfunu uygun bir biçimde yanıtlamak gerekiyordu. Ve Molière çok hasta olmasaydı bunu gecikmeksizin yanıtlardı. Tepeden tırnağa hastaydı. Kesinlikle sinirsel kaynaklı olması gereken ve dur durak tanımayan çok ağır mide sancıları çekiyordu. Bunun dışında, giderek daha çok öksürüyordu, hatta bir gün kan bile tükürmüştü. Bunun üzerine, Molière'i muayene etmek için bir de hekimler kurulu toplandı.

Ama biraz iyileşir iyileşmez, Molière, yeryüzünde

hiçbir yazarın benzerini yapamadığı bir şeyi yapıp oyun yazarlığı deneyimini kanıtladı. Bir de giriş bölümü olan üç perdelik bir güldürü-baleyi beş gün içinde nasıl yazdı, nasıl prova etti ve nasıl oynadı, anlamıyorum. 15 Eylül günü Versailles'de sahnelenen *Tabip Aşkı ya da Hekimler* adlı bu oyun kralın çok hoşuna gitti. Oyun daha sonra Palais-Royal sahnesine geçip iyi hasılat yaptı ve Molière'in alışkın olduğu yeni bir rezalete yol açtı.

Bu kez, dört katıksız şarlatan doktor sergilendiği için tıp fakültesi çok ağır bir hakarete uğradı.

Molière'in hekimlerle dalaşmasının nedeni neydi? Molière'in kendini yiyip bitiren, bir hastalık hastalığına tutulmasına yol açan umutsuz bir hastalığı uzun süredir çektiğini biliyoruz. Bir derman aramış ve doktorlara umut bağlamıştı, ama onlar kendisine hiçbir yardımda bulunamamıştı. Belki de onlara karşı saldırıya geçmesi haklıydı, çünkü bu yüce mesleğin en perişan dönemlerinden biri Molière'in çağı olmuştu. O dönem doktorlarının yaptıkları tedavi çoğu zaman etkisiz kalıyordu ve marifetleri saymakla bitmezdi. Daha önce de söylediğimiz gibi, kanını ala ala Gassendi'yi öteki dünyaya göndermişlerdi. Bir yıl önce, bir hekim, çektiği hastalık için kesinlikle sakıncalı olan bir kusturucu ilacı günde üç kez vererek Molière'in bir yakın arkadaşını, Le Vayer'yi, tahtalı köye yolcu etmişti. Daha önce, kardinal Mazarin'in öldüğü sırada muayene için çağrılan dört doktor Paris'lilerin alay konusuydu, çünkü dördü de ayrı ayrı teşhislerde bulunmuştu. Özet olarak, Molière'in çağında tıp mesleğinin duru-

mu yürekler acısıydı.

Hekimlerin dış görünüşüne gelince –ki Paris'te katır sırtında dolaşan, koyu renk giysiler giyen ve kendilerine özgü gizemli bir dil konuşan sakallı adamların hekim oldukları kolayca ileri sürülebilirdi– güldürüye çıkartılan açık bir davetiye gibiydi. *Tabip*'e Molière bunlarla ilgili dört sahne koydu. Bunların adlarını Molière'e, güzel bir yemek sonunda, Yunancaya başvurarak Boileau bulmuştu. Birinci hekimin adı Des Fonandres'ti ve insan katili anlamına geliyordu. İkincisi, Bahys, havlayan demekti. Üçüncüsü, Macroton'un anlamı "yavaş konuşan"dı. Dördüncü, Tomes, "kesici" demekti.

Büyük bir rezalet çıktı, çünkü seyirciler bunların kimliğinde sarayın dört hekimini hemen tanımıştı: Elie Beda, Sieur des Fougerais, Jean Esprit, Guehault ve kralın hekim başı Valot. Oyundan dört yıl sonra bu aynı Valot, kralın kardeşinin karısı Henriette'i öldürdü, ama bu kez kan alarak değil, kendisine hiç de yararlı olmaması gereken afyon suyu içirerek.

Dört şarlatanın sahnede verdiği öğütler seyirciyi gülmekten kırıp geçiriyordu, bu nedenle oyunun temsilinden sonra hekimlerin Molière'e olan kininin inanılmaz boyutlara ulaşmış olması, hiç de şaşırtıcı değil.

Ama Palais-Royal'in kasası dolup taşıyordu. Şurası da bir gerçek ki öteki yazarların yapıtları, bu açıdan, pek etkili olamıyordu. Bu yazarlar arasında, sonunda *Cilveli Ana* adlı iyi bir oyun yazmayı başaran, Molière'in eski düşmanı Donneau de Vise'nin adını ayrı tutmamız uygun olur. Molière kendisiyle barıştı,

oyununu sahneye koymak üzere aldı ve De Vise'nin yapıtı başarı kazandı.

Ama Molière'in genç dostu Jean Racine öyle bir şey yaptı ki yönetmenin ağzı bir karış açık kaldı hayretten. Palais-Royal topluluğu, aralık ayı içinde, Burgonya Konağı'nın *Büyük İskender*'in provalarına başladığını – hem de Jean Racine'den haberli olarak – dehşet içinde keşfetti. İskender rolünü oynayan La Grange, ünlü Floridor ile rekabete gireceğini söyledi. Bunun üzerine, Palais-Royal'in yönetmeni başını ellerinin arasına alıp kötü kötü düşünmeye başladı, nasıl düşünmesin, *İskender*'in geliri Konak'ın rekabetiyle büyük ölçüde azalacaktı.

Çoktandır sahnede olan bir oyunu rakip bir tiyatroya vermesinin nedeni Jean Racine'e sorulduğu zaman şöyle yanıtladı: Palais-Royal topluluğunun *İskender*'i yorumlayışından hoşnut değildi, onun düşüncesine göre, oyunu Burgonya Konağı'nda gerçek yerini bulacaktı.

İki yazarın dostluğu bıçak kesmişçesine son buldu ve artık Molière, Racine'den hep nefret edecekti.

22. ÖFKELİ ÂŞIK

"Ve yeryüzünde ücra bir köşe bulmak..."
Adamdankaçan

Racine'in ihanetinden sonra Molière tekrar hasta oldu ve mesleği alanında yabana atılmaz bir uzman olan her zamanki hekimi Mauvillain'in ziyareti giderek sıklaştı. Ama ne var ki, Mauvillain bile, Palais-Royal'in yöneticisinin hastalığının nasıl bir dert olduğunu kesinlikle saptayamadı. Belki de en doğrusu tepeden tırnağa hasta olduğunu söylemekti. Ve hiç kuşkusuz, bedensel acılarının yanı sıra sürekli karasevda nöbetleri şeklinde ortaya çıkan bir ruhsal hastalıktan da acı çekiyordu. Gözlerinde, bütün Paris içkarartıcı gri bir örtüye bürünmüştü. Somurtmasına karşın yüzü tiklerle seğiren hasta, hasta bir kuş gibi tüyleri diken diken, çoğu zaman çalışma odasından dışarı çıkmıyordu.

Molière'i tedavi etmek çok zordu. Durmadan ilaç istiyor ve doktor Mauvillain, alması gereken saatleri titizlikle saptayarak kendisine bir yığın ilaç veriyordu, gelgelelim bizim hasta hekimin öğütlerini iyi uygulamı-

yordu. Hastalık hastası vücudunda neler olduğunu anlamak istiyor, nabzını sayıyor aklına karanlık düşünceler getiriyordu.

Ocak 1666'da, Racine son bir darbe daha indirdi Molière'e. Dul Du Parc, Burgonya Konağı'na geçeceğini bildirdi. Bu haber karşısında Molière sert bir yanıt verdi ve olaya şaşırmadığını, Thérèse-Marquise'in âşığı Racine tarafından ayartıldığının gün gibi ortada olduğunu söyledi.

Mauvillain'in ilaçları mı iyi geldi, yoksa hastalığın saldırılarını vücut kendisi mi savuşturdu? Her neyse! Ama şurası kesin ki, şubat sonunda tekrar düzenli olarak tiyatrosuna çalışmaya başladı Molière. İlkbahar ayları içinde, *Adamdankaçan ya da Öfkeli Âşık* adlı yeni bir oyun yazdı. Yaşamın aldatıcılığına karşı çıkan ve doğal olarak yalnız olan bir dürüst insanın üzerineydi oyun. Hastasının ruhsal durumunun açık bir şekilde çizildiği bu yapıtı, Molière'in doktoru yakından incelemeyi düşünmüş olmalı. Zaten Mauvillain'in onu bilmesi çok olası.

Uzmanlarca Molière'in en güçlü yapıtlarından biri sayılan *Adamdankaçan* seyirci bakımından büyük bir başarıya ulaşmadı. İlk temsil pek az hareketliydi. Racine'in dostu olan seyircilerin biri, oyunun ilk temsiline gittiğini ve *Adamdankaçan*'ın başarısızlığa uğradığını kendisine aktarmanın hoş bir şey olacağını düşündü. Molière'in nefret ettiği Racine'in bu kıskanç adama verdiği yanıtı belirtmemiz uygun olacak. Şöyle dedi:

– Sahi! Orada mıydınız? Ben yoktum. Bununla

birlikte, inanmıyorum size. Molière kötü bir oyun yazmış olamaz. Gidip bir kez daha görün.

Adamdankaçan'ın başlarında Molière'i tasalandıran bir olay oldu. Molière bir oyun yazsın da olay çıkmasın, bunun olanaksız olduğunu hepimiz biliyoruz. Alışkın Parisliler oyunda hemen portreler aramaya koyuldular ve oyunun kahramanının veliahtın lalası Dük de Montausier'den başkası olmadığı söylentisini yaydılar.

Bu söylenti hemen dükün kulağına geldi. Molière'in oyunu hakkında hiçbir bilgisi yoktu, ama Molière kendisini sahneye getirirse ancak alay etmek amacıyla getireceğine karar verdi. Öfkelendi ve Molière'i ilk fırsatta bastonuyla gebertinceye kadar pataklayacağını söyledi. Dükün savurduğu tehditler kibar dostlar tarafından Molière'e yetiştirildi, bunun üzerine, akıl dengesi zaten epeyce karışık olan adamcağız akıl almaz bir korkuya kapıldı.

Montausier ile karşılaşmamak için türlü cambazlıklar yaptı, ama yazılan bozulmaz, kaçınılmaz karşılaşma gerçekleşti. Kral *Adamdankaçan*'ı görmeye geldiği zaman, Montausier de salonda bulunuyordu. Molière kulise sığınmaya karar verdi, ne var ki oyun bittiği zaman gelip Dük de Montausier'nin kendisiyle görüşmek istediğini söylediler. Bunu duyunca Molière'in korkusu dehşete dönüştü, bu durum karşısında şaşıran aracılar, Montausier'nin kendisine bir kötülük yapmayı düşünmediğini açıkladılar. Yüzü kâğıt gibi, elleri titremeler içinde, Molière dükün huzuruna geldi. Kısa bir süre sonra, ürküntüsü şaşkınlığa dönüştü:

Montausier ona sarıldı ve Alceste gibi soylu bir insana model olduğu için onur duyduğunu belirterek seçkin sözcüklerle kendisine teşekkür etmeye başladı. Dük, yazarın gönlünü aldı ve o andan itibaren ona karşı çok olumlu bir tavır takındı. İşin ilginç yanı şu ki, Molière, Alceste'ini yaratırken Dük de Montausier'yi bir an olsun aklına getirmiş değildi.

Bununla birlikte, sarayda kazandığı başarı ve yüksek sanatsal değerlerine karşın, Palais-Royal'de önemli bir iş yapmadı oyun. Bunun üzerine, oyuncular gelip, o sırada Palais-Royal'de oynamakta oldukları, yaşlı Pierre Corneille'in *Atilla*'sının bile geleceğinin pek parlak olmadığını bildirerek yönetmenlerinden yeni bir oyun yazmasını rica ettiler.

23. BÜYÜLÜ KLAVSEN

Oyuncular istedikleri yeni oyuna kavuştular ve Molière'in yeni farsı *Zoraki Tabip* 6 ağustos 1666 günü seyircinin karşısına çıktı. Fars sevimliydi, Paris seyircisinin çok hoşuna gitti ve mevsim içinde kasaya onyedi bin lira getirdiğine göre çok iyi iş yaptı. Buna pek aldırmayan Molière bu farsın ıvır zıvır bir güldürü olduğunu, düşünülmesi gereken şeyin farslar olmadığını, aralık ayında Saint-Germain-en-Laye'de yapılacak olan görkemli eğlenceler için iyi birşeyler hazırlamak zorunda olduklarını bildirdi. Ancak, bu eğlencelerden ve *Zoraki Tabip*'ten çok daha önce, buraya almamız gereken çok önemli bir olay oldu o yıl.

O dönemde Fransa'da, "Veliahtın Oyuncuları Topluluğu" adlı bir çocuk tiyatrosu vardı. Topluluğu, orgcu Raisin'in karısı bayan Raisin yönetiyordu. Bu topluluk bir süre taşrada temsiller verdikten sonra Paris'e geldi.

Bayan Raisin'in büyük bir buluş yeteneği olan kocası, bu yeteneklerinden yararlanarak, yapımcısının isteği üzerine kendi kendine, insan eli değmeden, çeşitli müzik parçaları çalabilen bir klavsen yaptı: Adeta bir büyülü klavsen. Hiç kuşku yok ki büyülü alet hal-

kın üzerinde şaşırtıcı bir etki yaptı ve kralın hakkında çok şeyler duyduğu klavsenin sarayda gösteri yapması buyruğu verildi. Sonuç acıklı oldu: Kendi kendine çalan aletten çıkan ilk sesi duyar duymaz kraliçe bayıldı. Kuşku uyandırıcı harikalara şaşırması çok güç olan kral klavsenin açılmasını buyurdu ve seyircilerin şaşkın bakışları arasında, aletin içinden, tortop olmuş, heyecandan tir tir titreyen, akıl almaz ölçüde kirli ve klavseni çalma marifetini gösteren bir çocuk çıkartıldı.

Çocuğun adı Michel Baron'du. Burgonya Konağı'nın merhum oyuncularından Andre Baron'un oğluydu, bayan Raisin'in çocuk tiyatrosunda görevliydi. Çocuk oyuncular Palais-Royal'de birkaç temsil verdiler, on üç yaşındaki yetim çocuk benzersiz güzelliği ve misli görülmemiş sanatsal yeteneğiyle hemen dikkatleri çekti.

Molière, bu çocuğun gelecekte Fransız tiyatrosunun yıldızı olacağını herkese ilan etti. Baron'u bayan Raisin'in ellerinden kurtarıp eğitip yetiştirmek üzere evine aldı. Tiyatro işleri ve ortak ev dışında karısıyla hiçbir ilişkisi kalmamış olan hasta ve yalnız yönetmen bu yetenekli çocuğa yürekten bağlandı. Oğlu gibi üzerine titredi, taşkın ve küstah kişiliğini düzeltmeye çalıştı, ona tiyatro sanatını öğretti ve kısa zamanda olağanüstü sonuçlar aldı.

Armande çocuktan gıcık kaptığı için Baron'un Molière'in evinde oturması sorun olmaya başladı. Bu davranışın açık-seçik bir nedeni yok. Molière'in, aralık ayında yapılacak olan krallık şenlikleri için hazırla-

dığı *Melicerte* adlı pastoral oyunda Myrtill rolünü özellikle Baron için yazmaya kalkışmasının, bu davranış üzerinde etkin olması çok mümkündür.

"Musalar Balesi" adı verilen bu şenlikler aralık ayında Saint-Germain'de başladı. Livresi, uzman İsaac de Benserade tarafından yazılan bir büyük bale, kral, Mademoisselle de La Valliere ilk dans ettiği için büyük bir başarı sağladı. Ama Melicerte'e gelince, oyun ancak bir kez oynandı: Armande ile Baron bu pastoralin daha sonraki yaşamına çok büyük zarar verdiler. Ya Baron'un saygısız davranışlarına, ya da oynadığı çoban kızı Eroxene rolüyle ikinci planda kalacak olmasına sinirlenen Armande ilk temsilden önce çocuğu tokatladı.

Çok gururlu olan velet, topluluktan ayrıldığını kesinlikle bildirmek üzere Molière'e koştu. Kalması için yalvarırken Molière ağlayacak durumlara girdi, ama Baron diretti ve ilk temsili tehlikeye atmamasını, Myrtill rolünü hiç olmazsa bir kez oynamasını sağlayıncaya kadar yönetmenin anasından emdiği süt burnundan geldi. Baron öneriyi kabul edip bir kez oynadı ve sonra kralın huzuruna çıkıp Armande'ı şikâyet etmek ve Molière'in topluluğundan ayrılmasına izin istemek cesaretini gösterdi.

Kral ona istediği izni verdi ve Baron eski yerine, yani bayan Raisin'e döndü.

Molière buna çok üzüldü. Myrtill rolünde Baron'un yerini dolduracak kimse olmadığı için *Melicerte*'i afişten indirmek gerekti, bunun üzerine Molière kısa bir süre içinde, *Corydon* adlı ve içinde dans eden

çingenelerin, büyücülerin, şeytanların ve aynı soydan bir takım yaratıkların cirit attıkları, anlamsız, suyuna tirit bir pastoral çırpıştırdı. *Corydon* "Musalar Balesi"ne girdi, ancak oyunu Lulli'nin bestelediği güzel müzik kurtardı.

Corydon'un dışında şenliklere bir perdelik bir güldürü-bale soktu. *Sicilyalı ya da Ressam Aşkı* 5 ocak 1667 günü oynandı.

Saint-Germain şenliklerinden sonra Molière yatağa düştü, bu kez gerçekten çok hastaydı: Akciğer kanaması geçiriyordu. Yakınları ciddi olarak tasalandılar ve hekimler kendisine hemen başkentten ayrılması buyruğunu bildirdiler. Yerinde bir öğüttü bu. Kırsal bölgeye götürülüp gerektiği gibi sütle beslendi. Haziran ayında ayağa kalkmayı başardı, başarmakla kalmayıp tiyatroya döndü ve bütün yaz mevsimi boyunca oynadı.

24. DİRİLİŞ VE YENİDEN ÖLÜM

"Güldürü oyuncularımızın hükümetsiz edememeleri tuhaf bir şey. Onsuz, ülkemizde hiçbir dram sona ermezdi."
Gogol, Tiyatrodan Çıkış

1667 yılı önemli bir yıl oldu, önceki başarısız yıla hiçbir bakımdan benzemiyordu. Yaşamlarını izlediğimiz iki insan, Fransa kralı ve Palais-Royal Tiyatrosu yönetmeni, bu yıl iki düşünce geliştirdiler.

Kral, iki yıl önce ölen İspanya kralı IV. Philippe'in kızı olan, karısı Marie-Thérèse'in, Hollanda'daki İspanyol sömürgelerinde miras hakkı olduğunu düşünüyordu.

Kralın oyuncusunun düşüncesi daha küçük kapsamlıydı, ama kralın Fransa'ya yeni topraklar kazandırma tasarısından duyduğu heyecandan daha az değildi onun coşkusu. Uygulanan tedavi sonunda, yüzündeki kuşku uyandıran kırmız lekeler ve gözlerindeki uğursuz ateş silinip gidince, Molière bir dolaptan *Tartuffe*'ün yazmasını çıkartıp düzeltmeye koyuldu. *Tartuffe* adı *Panulphe* olarak değiştirildi ve Panulphe laik-

leşmek için kilise giysilerini çıkardı üzerinden. Sonra Molière, Kutsal Kitap'tan yaptığı alıntıların çoğunun üzerini çizdi, tehlikeli bölümleri yumuşatmak için elinden geleni yaptı ve oyunun sonunu yeniden yazdı.

Dikkat çekici bir sondu yeniden yazdığı, Tartuffe ya da Panulphe namuslu insanları yıkmayı başarıp da zavallıların kurtulmalarına olanak kalmadığı sanıldığı sırada kurtuluş yolu açılıyordu ve bunu kral sağlıyordu. İşte tam o kader anında gökten zenbille inmişe benzeyen bir polis yöneticisi elin kopuğunu tutuklamakla kalmıyor, üstelik etkili bir konuşma yapıp ülkede kral olduğu sürece namuslu insanların tasalanmamaları gerektiğini ve serseri tayfasının kralın kartal bakışlarından kurtulamayacağını söylüyordu. Yaşasın kral! Yaşasın polis yöneticisi! Onlar olmasaydı, Molière *Tartuffe*'ü bilmem ki nasıl sonuçlandırırdı. Gene aynı şekilde, bu olaydan yüz yetmiş yıl sonra, hasta bir yergi yazarı, Saint-Petersbourg'dan gelen, başına bir at kuyruğu takmış jandarma tam anında yetişmeseydi, *Revizor* adını verdiği oldukça tanınan oyununu bilmem ki nasıl bir sonuca bağlardı.

Düzeltmeleri yapıp yeterli olduklarına karar verince, kralın çevresinde kurnaz kurnaz dolaşmaya başladı yazar. Çok yükseklerde bulunan kralsa, bulunduğu göklerden, ayaklarının altında bulunan Hollanda'yı gayet kolay ve gözünün önünden yitirmeden izlemeye koyulmuştu. İspanyol hukukçular, Marie-Thérèse'in, dolayısıyla, kral XIV. Louis'in İspanyol sömürgeleri üzerinde hiçbir hakları bulunmadığını ustaca ve ayrın-

tılı bir şekilde gösterirlerken kral, işin çok uzadığına karar verip hukuksal tasarısını bir yana bıraktı. Her şey hazırdı: Bakanlar Portekiz, İngiltere ve öteki ülkelerin onayını sağlamışlardı ve ortalıkta, büyük olaylardan önceki uğursuz sessizlik vardı. Paris canlandı. Şatafatlı giyinen şövalyeler birden ciddileştiler, eğlencelerden uzak durmaya başladılar ve savaş pelerinlerini giydiler.

Palais-Royal'in yönetmeni uygun zamanın geldiğine karar verdi. Kandırıcı bir gülümsemeyle kralın huzuruna çıktı, yazmayı gösterip oyununu nasıl düzelttiğini anlattı. Kral oyuncuya iyilik dolu gözlerle baktı ve hiç kuşkusuz başka bir şey düşünürken, oyuna karşı olmadığı anlamına gelebilecek belirsiz bir cümle söyledi... Molière'in gözleri parıldadı ve kralın yanından ayrıldı.

Şövalye Molière çıkar çıkmaz kralın yanına mareşal Turenne girdi. Fransız süvarilerinin Hollanda üzerine yürütmekte olduğunu İspanya ve Hollanda'da henüz kimse anlamamışı. Savaş başlıyordu.

Monsieur de Molière ve oyuncuları, top seslerinden uzakta, harıl harıl *Tartuffe*'ün, yeni adıyla *Dolapçı*'nın provalarını yapıyorlardı. 5 Ağustos, o unutulmaz ilk gün, halk Palais-Royal'in üzerine saldırdı. Gelir bin dokuz yüz liraya ulaştı, başarı çok büyüktü. Ama, ertesi gün, Paris mahkemesinin bir mübaşiri Palais-Royal'e geldi ve mahkeme başkanı Guillaume de Lamoignon'un temsillerine hemen son vermelerini isteyen resmi kararını Molière'e teslim etti.

Molière hemen Orléans düşesine koştu, o da bir

yakınını mahkeme başkanına yolladı. Başkan da, kral *Dolapçı*'ya izin vermemiş olduğu için elinden bir şey gelemeyeceğini üzülerek bildirdi. Bunun üzerine Molière, başkan Lamoignon'la iyi ilişkileri bulunan kadîm dostu Boileau'yu yanına alıp başkanı görmeye gitti. Gittikleri yerde çok iyi karşılandılar. Başkan, tanrıtanımazlık suçlamalarıyla bunaltmadı yazarı, oyunun tehlikeli olduğunu söylemedi, tam aksine, Molière'in bol bol gönlünü alarak yazarlık yeteneğinin hakkını verdi. Lamoignon çok kibar davrandı, ancak kral bu olayı bir çözüme bağlamadığı sürece *Dolapçı*'nın temsiline izin veremeyeceğini kesinlikle bildirdi.

Molière, *Tartuffe* uğruna olduğu kadar hiçbir oyunu için canla başla savaşmadı. Güvenilir bir arkadaşını, eski dostu ve öğrencisi La Grange'ı ve Sieur de La Thorillière'i çağırttı, onlardan hemen bir posta arabasına binip, kralın Flandres'daki genel karargâhına gitmelerini istedi.

La Grange ve La Thorillière yanlarına bin lira alıp, içinde bir dilekçe bulunan çantayla birlikte yola çıktılar. Molière, dilekçesinin sonunda, varlıkları en masum güldürülerin bile yazılmasına engel Tartuffe'lerin gazabına karşı kendisini korumasını istiyordu kraldan. Molière, ayrıca oyunun, şanlı seferinden döndüğü zaman hükümdarı eğlendirmekten, adı bile bütün Avrupa'yı titretmeye yeten insanı gülümsetmekten başka bir amaç gütmediği konusunda krala güvence veriyordu. Molière, La Grange ve La Thorillière'i kucakladı ve 8 Ağustos günü, onları Flandres'a götürecek araba yolun toz bulutları arasında gözden kayboldu.

Paris'te herkesin ağzında sadece "Tartuffe" ve "Dolapçı" sözcükleri vardı ve haber ayın 11'inde patlak verdi. Bütün Paris başpiskoposluğun buyruğunu okumaya koyuldu:

"Bize bildirildiğine göre bu ayın beşinci cuma günü, dine zararlı olduğu oranda, riyakârlık ve sahte sofuluğu mahkûm etmek kisvesi altında, gerçek merhamet sahibi herkesin suçlanmasına yol açacak olan çok tehlikeli bir komedi, 'Dolapçı' yeni adıyla bir Paris tiyatrosunda temsil edilmiştir..."

Paris'te herkes bağırıp çağırıyor, buyruğu okuyordu, Molière'in düşmanları sevinirken 5 Ağustos günü temsilde bulunmayan tiyatro meraklıları üzüntüden kahroluyorlardı. Başpiskopos buyruğunun biraz daha aşağısında, özellikle, kralın devletin selameti için hayatını tehlikeye attığı bu kutsal varlığın esirgenmesi ve Tanrı'nın zafer ihsanına kavuşması için ateşli dualar edilmesinin uygun olacağı bir dönemde, merhametin uğradığı ağır hakaretleri gören o, başpiskopos oyunun, sadece oyunun oynanmasını yasaklamamış olduğunu, aynı zamanda halk huzurda ya da özel toplantılarda oyunu okumanın ya da dinlemenin aforoz cezasıyla cezalandırılacağını yazıyordu. Başpiskopos, Sainte-Marie-Madeleine ve Saint-Severin kiliseleri başpapazlarının bu buyruğun uygulanmasının denetimiyle görevli olduklarını bildiriyordu.

"Paris, on bir ağustos bin altı yüz altmış yedi."

Buyruk çok sert ve çok ağırdı: Budalalar bile anlayabilirdi bunu ve Paris'liler *Dolapçı*'nın işinin tamam olduğunu anladılar. Ama Molière, kendisi için çok de-

ğerli olan yapıtını kurtarmak için bir girişimde daha bulundu. Dostlarından biri, ya da belki bir kısım dost, *Dolapçı*'yı savunan bir mektup yayınladı. Boşuna.

Molière için Paris çekilmez olmuştu. La Grange ile La Thorillière'in dönüşlerine kadar Palais-Royal temsillerini askıya aldı ve Sieur de Beaufort adında birinden yıllığı dört yüz liraya bir daire kiralamış olduğu Paris yakınlarındaki Auteuil köyüne gitti. De Beaufort, Molière'e bir mutfak, bir oda, bir yemek salonu, tavan arasında iki oda ve parkta gezinme hakkını sağlıyordu. Molière, ayrıca dostlarının kendisini ziyarete gelebileceklerini düşünerek, yirmi liraya bir oda daha kiraladı. Esprit-Madeleine'i yanına almak ve onu Auteuil'de özel bir yatılı okula vermek konusunda Armande'la anlaştı. Molière'in konuk ağırlayacağı günlerde aşçı Laforest'in (Paris'te söylenildiğine göre, Molière, yeni oyunlarının komik olup olmadığını anlamak için herkesten önce aşçı Laforest'e okurmuş...) gelip yemek hazırlaması konusunda da uzlaştılar. Günlük işler için, Martine adında bir hizmetçi tuttu. Auteuil'e, Plutarkhos, Ovidius, Horatius, Caesar ve Herodotos'un yanı sıra dostu Rouhault'nun ithaflı fizik kitabını da götürdü.

Böylece, *Tartuffe*'ün yazarı Paris'te görünmez oldu.

Öyle de olsa, konuk gelecek dostlar için öngörülen oda uzun süre boş kalmadı ve ilk gelen gerçek ve sadık dostu Claude Chapelle oldu. Dört bir yanına şarap şişeleri döşeyerek oraya güzelce yerleşti. Böylece eski okul arkadaşını teselli ediyor ve onunla Sieur de

Beaufort'un sararan parkında dolaşıyordu. Eylül ayında, parkın bütün yaprakları sararınca, La Grange ile La Thorillière ayaklarının tozuyla Auteuil'e geldiler. Yönetmenle kucaklaştıktan sonra oyuncu elçiler kralın sağlığının iyi olduğunu ve savaşın kazanılmış olduğunu söylediler. *Tartuffe*'e gelince, kral dilekçeyi iyi karşılamış, ancak temsil sorununun çözümü için savaştan dönüşünün beklenmesini istemişti.

Kral savaşı kazanmıştı ama *Tartuffe* daha az inatla savaşmamış olan Monsieur de Molière yenik düşmüştü. Lazare'ı(*) dirilmiş, ama ancak 5 ağustos akşamına kadar yaşayabilmişti.

(*) Yuhanna'ya göre İncil'de (Bap XI. 144), İsa'nın ölüyken dirilttiği arkadaşı. (Çev.)

25. AMPHİTRYON

Molière kırları ve doğayı sevmezdi. Bizim oyuncu tam anlamıyla bir kent insanıydı, Paris çocuğuydu. Ama aile hayatının mutsuzlukları ve çalışmalarla geçen yıllar onu öylesine yıpratmışlardı ki Auteuil sürgünü artık kaçınılmaz olmuştu. Paris'le olan ilişkilerini tiyatro ve sarayla sınırlandırmıştı ve oyun olmayan günleri Auteuil'deki tavan arasında, Sieur de Beaufort'un mevsimlere göre değişen parkına bakarak geçiyordu. Chapelle hemen hemen sürekli olarak köye yerleşmişti ve zaman zaman başka dostlar da geliyordu: Boileau, La Fontaine ve bazan onlarla birlikte, Molière'in yapıtlarının vurgunu olan bir diplomat, Kont de Guilleragues ve Chapelle'in bir dostu olan Kont de Jonsac.

Molière'i çalışmasından ayırmak, edebiyat konuşmak, başkalarının yazdığı kötü şiirleri okuyup, özellikle, Paris başpiskoposu Péréfixe hakkında yergiler düzmek için Auteuil'e geliyorlardı. Bu toplantılar çoğu kez Chapelle'in odasında yenen akşam yemekleriyle sona eriyordu. Bu yemekler başta De Jonsac olmak üzere herkes tarafından çok beğeniliyordu.

Bu akşam yemeklerinden birinde, nedeni bilin-

mez, şarap tayınını iki katına çıkarmıştı Chapelle. Kendini pek iyi hissetmeyen Molière, şarap önerisini geri çevirip neşeli arkadaşlarıyla kısa bir süre kaldıktan sonra odasına çekildi. Ötekiler akşam yemeğini sabahın üçüne kadar uzattılar ve o saatte, yaşamın kendileri için çekilmez olduğunu farkettiler. Çoğunlukla Chapelle konuşuyordu. Auteuil çoktan uykuya dalmıştı, hatta horozlar bile ötmeye başlamıştı.

– Boşların boşu, her şey boş!(*) diye acı acı haykırıyordu Chapelle parmağını tehditle sallayarak.

– Tamamen senin gibi düşünüyoruz, diye yanıtlıyordu kadeh arkadaşlarından biri, devam et Chapelle!

Chapelle bir şişe daha kırmızı şarap içti, bu içindeki kargaşayı daha da azdırdı.

– Evet, diye sürdürdü konuşmasını, evet, zavallı dostlarım, her şey boş! Çevrenize bakın ve bana ne gördüğünüzü söyleyin!

– Hiçbir şey görmüyoruz, diye karşılık verdi Boileau acılı gözlerle çevresine bakarak.

– Bilim, edebiyat, sanat bunların hepsi boş, boş oğlu boş! diye haykırdı Chapelle. Peki aşk? Aşk nedir bahtsız arkadaşlarım?

– Bir ışıltı, dedi Jonsac.

– Katiyyen! diye yanıtladı Chapelle. Hayat acıdan başka bir şey değil, dört bir yanda haksızlıklar, mutsuzluklar!

Ardından ağlamaya başladı Chapelle.

(*) İncil. *Vaiz*. Bap 1. (Çev.)

Duygulanan arkadaşları kendisini teselli ederlerken, o şu çılgın çağrıyı yaptı:

– Ne yapmalı, dostlarım? Eğer hayat simsiyah bir boşluksa, bırakıp gitmek için ne bekliyoruz! Hep birlikte gidip boğulalım! Bakın, dışardaki dere bizi çağırıyor.

– Peşinden geliyoruz, dedi dostları.

Gürültü çoğaldı. Kapı açıldı ve eşikte bir paltoya sarınmış, başında gece takkesi ve elinde bir şamdanla Molière göründü.

– Ne yapıyorsunuz? diye sordu.

– Hayat çekilmez! dedi Chapelle ağlayarak. Elveda, Molière, ebediyyen elveda! Biz boğulmaya gidiyoruz.

– Güzel bir tasarı, diye yanıtladı Molière kederle. Ama beni unutmuş olmanız çok kötü bir şey. Sizi dostum sanırdım.

– Haklı! diye haykırdı altüst olan Jonsac. Tam bir domuz gibi davrandık. Haydi gel sen de bizimle boğul Molière!

Bütün dostları Molière'e sarıldılar ve sonra:

– Haydi gidelim! dediler.

– Pekâlâ, gidelim, dedi Molière. Ama biliyorsunuz, dostlarım, akşam yemeğinden sonra boğulmak hoş bir şey değil, çünkü insanlar bunu içkinin etkisiyle yapmış olduğumuzu söyleyecekler. Böyle yapmamalıyız. Haydi, şimdi gidip yatalım, sabaha kadar uyuyalım ve saat onu çalınca, yıkanıp temizlendikten, uygun bir kılığa girdikten sonra başımız dik olarak ırmağa gideriz, hiç olmazsa herkes gerçek filozoflar gibi boğul-

duğumuzu görür.

– Harika bir düşünce! diye haykırdı Chapelle, Molière'e bir kez daha sarılarak.

– Seninle aynı fikirdeyim, dedi Jonsac, sonra başını şarap bardaklarının arasına sokup hemen uykuya daldı.

Molière, Martine ve öteki iki hizmetçinin yardımıyla, müstakbel müntehirleri kılıçlarından, perukalarından ve hırkalarından kurtarıp yataklarına yatırmak için bir saat uğraştı. Her şey düzene girince odasına döndü, tekrar uyumayı başaramadığı için oturup güneş doğuncaya kadar kitap okudu.

Sabahleyin, nedendir bilinmez, ortak intihar ertelendi.

Kızılderili edebiyatında ilginç ama çok uygunsuz bir öykü olduğu söylenir. Bu öyküye göre, bir tanrı bir insanın kılığına girer ve evde bulunmadığı sırada adamın karısını baştan çıkartır. Koca eve dönünce ortalık karışır. Mahkemenin gerçek koca olduğuna karar verebilmek için iki davacı arasında bir aşk yarışması düzenler. Doğal olarak da Tanrı galip çıkar bu yarışmadan.

İnsan kılığına giren Tanrı öyküsünü grek yazarı Euripides ile Romalı yazar Plautus işlediler. Bu konuyla Fransızlar da ilgilendiler ve Rotrou 1636 yılında sahneye konan *Benzerler* adlı bir oyun yazdı. Molière değişik yazarlardan yararlanarak ilginç bir manzum oyun kaleme aldı. *Amphitryon* adlı bu güldürü ilk kez 13 Ocak 1668 günü oynandı. Mevsim boyunca yirmi dokuz kez tekrarlandı ve iyi hasılat yaptı. Bunun ar-

dından, tam olarak tiyatroya bağlanan Donneau de Vise'nin *Zamane Dulu*, Molière'in *Sicilyalı*'sı ve yaşlı Corneille'in *Atilla*'sı sahneye geldi. Ama hasılat bakımından bu oyunların hepsi *Amphitryon*'un gerisinde kaldı.

Oyunlarını yüksek kişilere adadığını bildiğimiz Molière, *Amphitryon*'u şanlı Condé'ye armağan etti, ama Condé adının bir kitaptan daha çok, orduların başına yaraşacağını eklemeyi ihmal etmedi.

Barışın gelişini ve Flandre'ın bir bölümünün Fransa'ya katılışını kutlamak için Versailles'ın yeni bahçelerinde şenlikler düzenlendi. Saray yazarı *George Dandin ya da Şaşkın Koca* adlı üç perdelik düzyazı güldürü yazdı. Soylularla akrabalığa meraklı olduğu için bir soylu kadınla evlenen ve kendisini saygısızca aldatan kadın yüzünden mutsuz olan bir kentsoyluyu konu alıyordu oyun.

Oyun bitip de içeriği ortaya çıkınca, dostları Molière'e bir Paris'linin George Dandin kimliğinde kendisini tanımakta gecikmeyeceğini, korkunç rezalet çıkartıp, şu ya da bu biçimde öç almaya çalışacağını haber verdiler. Molière dostlarının öğütlerine teşekkür etti ve bu adamla oyunu uzlaştırmanın bir yolu olduğunu söyledi. Aynı akşam, temsil sırasında, kendisini Dandin'de tanıması söz konusu olan kentsoyluyla karşılaştı kurnaz yönetmen, boş bir zaman olup olmadığını öğrenmek istedi ve yeni oyununu kendisine okutmak istediğini belirtti kibarca. Şaşıran kentsoylu vaktinin her zaman olduğunu, örneğin ertesi gün, oyun biter bitmez konuklarının emrine amade olduğunu bildirdi.

– Yarın bana gelir misiniz? diyerek dolaştı Paris'i bir baştan bir başa. Bir gece toplantısı yapıyoruz.

Ve ciddi bir şekilde ekliyordu:

– Ha sırası gelmişken söyleyeyim, Molière yeni oyununu bizim evde okumak için izin istedi.

Ertesi gün, kentsoylunun salonunda öylesine çok insan vardı ki masaya yaklaşıncaya kadar akla karayı seçti. Ve o günden sonra ev sahibi Molière'in ateşli bir hayranı oldu.

Dandin'i kısa bir süre sonra *Cimri* adlı, çok önemli bir güldürü izledi. Bu durumda, Auteuil'ün havasının hasta Molière'e yararlı olduğunu çekinmeden ileri sürebiliriz.

Bu yılın son günlerinde, 11 aralıkta, kısa bir süre önce Burgonya Konağı'nda Racine'in *Andromaque*'ını oynayarak ünlenen Thérèse-Marquise Du Parc öldü. Olgunluk çağında büyük bir trajedi oyuncusu olan bu büyüleyici dansöz, böylece dünyamızdan ayrılıyordu. Molière nankör oyuncunun ihanetlerini bağışladı ve ruhu için huzur diledi.

26. BÜYÜK DİRİLİŞ

Bir oyuncunun yaşam cilvelerini, iniş ve çıkışlarını kim aydınlatabilir? 1664 ve 1667 yılında sahnelenmemiş bir oyunun 1669 yılında oynanabilmesini kim açıklayabilir?

Bu yılın başlarında kral Molière'i çağırttı ve ona:

– *Tartuffe*'ü oynamanıza izin veriyorum, dedi.

Molière elini kalbinin üzerine koydu, ama bu zayıflık anını hemen savuşturup kralı saygıyla selamladı ve dışarı çıktı. Vakit kaybetmeden provalara başladı. Tartuffe rolü Croisy'e emanet edilmişti. Molière'e gelince Orgon'u oynuyordu, Hubert'se bayan Pernelle'leşecekti. La Thorillière, Cleante'dı; La Grange ise Valère'i canlandıracaktı; Marianne'ı Madame de Brie ve Elmire'i Armande oynuyordu.

Şimdi *Tartuffe ya da Dolapçı* adıyla anılan, bu dirilmiş oyunun ilk temsili 5 şubat günü gerçekleşti. Oyun başarı kazandı desek, demek istediğimize yetmez. *Tartuffe*'ün ilk temsili bir tiyatro olayı oldu Paris'te, hasılat iki bin sekiz yüz altmış lira gibi o zamana kadar görülmemiş bir düzeye çıktı.

İlk temsil günü Molière krala bir mektup gönderdi:

"Haşmetmeap!

"Hastası olmak şerefine nail olduğum çok dürüst bir hekim, kendisine Majestelerinin bir lütfunu sağlayacak olursam, beni otuz yıl daha yaşatmaya söz veriyor ve noter huzurunda bu yükümlülüğü kabul ediyor. Bu sözü üzerine, kendisine, bu kadar aç gözlü olmadığımı, beni kendi elleriyle öldürmemesinin bana yeteceğini söyledim. Bu lütuf, Haşmetmeap, Vincennes kraliyet kilisenizin ...'nın ölümüyle boşalan başpiskoposluk kurulu üyeliği. Böyle bir lütfu, sizin hayırlarınızla hayata dönen Tartuffe'ün büyük diriliş gününde Majestelerinizden istemeye cesaret edebilir miyim? Birinci lütuf sayesinde sofularla barıştım; ikincisi ise, hekimlerle barışmama derman olacak.

"Hiç kuşkusuz, iki lütuf birden çok fazla, ama belki Majesteleriniz için o kadar fazla değildir!

"Ve, saygı dolu bir umut kırıntısıyla, yüksek onurlarınıza sunduğum dilekçenin yanıtını bekliyorum."

Söz konusu olan, doktor Mauvillain'in oğlu için bir başpiskoposluk kurulu üyeliğiydi.

Kral Molière'i çağırttı ve iki adam, birkaç yıl önce *Tartuffe*'ün ilk üç perdesinin temsilinden sonra olduğu gibi başbaşa kaldılar. Kral Molière'e baktı ve düşündü: "Ne de olsa iyice yaşlandı!"

– Peki, sizin doktor ne yapıyor size? diye sordu kral.

– Haşmetmeap! diye yanıtladı Molière, şundan bundan konuşuyoruz. Zaman zaman ilaç veriyor, ama, öğütleri ne kadar kesin olursa olsun, almıyorum verdiği ilaçları ve bu yüzden hep iyileşiyorum Majeste-

leri!

Kral gülümsedi ve doktorun oğlu göz koyduğu göreve hemen kavuştu.

Tartuffe mevsim içinde otuz sekiz kez temsil edildi ve tutulan hesaplara göre genel durum şöyleydi: *Cinri*, on bin beş yüz lira, *George Dandin* altı bin, *Amphitryon* iki bin yüz otuz, *Adamdankaçan* iki bin, Pierre Corneille'in *Rodogune*'ün seksen sekiz lira gibi bir tuhaflık ve *Tartuffe* kırk beş bin lira.

27. MONSİEUR DE POURCEAUGNAC

Kahramanımızla birlikte yaşamış olan insanlar bu dünyadan birer birer göçüyordu.

Tartuffe'ün ilk oyunundan yirmi gün sonra Molière'in yaşlı babası Jean-Baptiste Poquelin hakkın rahmetine kavuştu. Acemi oyuncunun para istemeye gidip babasını çileden çıkardığı günler çok gerilerde kalmış, köprülerin altından çok sular geçmişti! Babanın yaşamının sonuna doğru her şey tersine dönmüş, yaşlı Poquelin'in zor durumlarda yardımına ünlü oğul koşmuştu birkaç kez.

Baba dünya değiştirdi, oğul çalışmalarını sürdürdü. 1669 yılında Louis'nin Chambord'da düzenlediği şenlikler için Molière *Monsieur de Pourceaugnac* adlı bir güldürü-bale hazırladı.

Pourceaugnac, Paris'e geldiği zaman, Paris'liler tarafından alay edilen ve aldatılan Limoges'lu bir soylu kişiydi. Başkentte ve pek haklı olarak, Pourceaugnac'ın sahne yaratısını esinlendiren aslının o dönemde Limoges'da yaşadığı söyleniyordu. Limoges'dan gelen bir adam Palais-Royal'in bir temsilinde de bulunmuş ve oturduğu sahnede kepazelik çıkarmıştı. Oyuncularla ağız dalaşına girmiş, onlara kaba saldırılarda

bulunmuş ve bunun bedelini Molière'in gülünç nişan tahtası olarak ödemişti. Taşralı konuk, *Pourceaugnac*'ı görünce kendisini tanımış olduğu Molière'i mahkemeye vermeye kalkışacak kadar öfkelendiği söyleniyordu. Ama bu herhalde gerçekleşmedi.

Kimileri de, gülünç bir Pourceaugnac'ı sahneye getirerek Molière'in bir zamanlar kafasına elma atmış olan Limoges'lulardan öç almak istediğini ileri sürüyorlardı. Bu pek akla yatkın değil. Yirmi yıl önce olmuş bir şeyin öcünü gerçekten almak isteyebilir miydi Molière? Ve üstelik Molière'in elma yağmuruna tutulduğu tek kent Limoges değildi!

Ama Limoges'lular, çoğu zaman, gözlemci ve iğneleyici mizaçlı Paris'lilerin gözüne batan gülünç ve yontulmamış davranışlarıyla Molière'den başka yazarların da güldürü konusu olmuşlardı. Bu nedenle Limoges'lular, gülünç ve hödük sıfatlarını kuşanıp edebiyata girmek için Molière'i bekleyecek kadar sabırlı olamamışlardı.

Molière, hekimlere karşı giriştiği ilk saldırılardan sonra, güldürülerinde bu konuya sık sık dönmüştü, tıp fakültesi onun için tükenmez bir güldürü kaynağıydı. *Pourceaugnac*'ın da kendi gülünç hekimleri, eczacıları vardı, ama ayrıca hukukçuları da eksik değildi: Molière'in hukuk bilimini, kazai içtihatları inceleyerek vaktini boşa harcamadığını ve hileli davaları alaya almak için bu bilgilerinden yararlandığını görüyoruz.

Genel kanıya göre fars kaba saba ve yüzeyseldi, ama buna karşın eğlenceliydi, Hubert bir kadın rolü olan Lucette'i, bu yalancı Gaskonyalı kadını oynar-

ken, Pourceaugnac'ı bizzat Molière üstlenmişti. İlk temsil kralın huzurunda 6 ekim 1669 günü Chambord'da verildi ve daha sonra Palais-Royal sahnesine geçen fars burada büyük bir başarı kazandı. Mevsimin en iyi hasılatını yaptı, hatta bu bakımdan *Dandin* ve *Cimri*'nin önünde bulunan *Tartuffe*'ü bile geride bıraktı. Bu mevsim içinde sahneye çıkan otuz oyunun on ikisi Molière'in kaleminden çıkmıştı.

28. MISIRLI NEPTÜN'E, NEPTÜN APOLLON'A, APOLLON DA LOUİS'YE DÖNÜŞÜYOR

1670 yılı başlarında, kral Saint-Germain-en-Laye'de "Krallık Eğlenceleri" adlı görkemli şenlikler düzenlemeye karar verdi.

Dolayısıyla, Molière'in yönettiği krallık tiyatro kumpanyası da *Şahane Âşıklar* adlı beş perdelik bir güldürü-bale oynamak üzere Saint-Germain'e geldi 30 ocak günü. Güldürü-balenin konusunu Molière'e kral vermişti. Bu debdebeli gösteri ve arasına giren ara oyun ve eğlencelerde prensesler, ordu generalleri ve başrahiplerin yanı sıra dağ, orman, ırmak, pınar ve deniz perileri, deniz kızları ve su perileri, tahta atlar üzerinde gösteri yapan canbazlar ve hatta dans eden heykeller yer alıyordu.

Molière *Âşıklar*'da saray soytarısı Clitidas rolünü oynuyor ve birçok saraylı bale gösterilerine katılıyordu. Kayaların üzerine oturmuşlar, deniz tanrılarını, deniz kızlarını ve su perilerini canlandırıyorlardı: Bu sayede, Kont d'Armagnac, Marki de Villerio, baba-oğul Gigan'lar ve daha niceleri yeteneklerini kanıtla-

mak olanağı buldular. Boruların sesleri ve inci mührelerinin gürültüsü arasında, deniz dibi mağaralarından bir Neptün yükseliyordu ve söylemeye ne hacet, Neptün kılığına girmiş kralı herkes hemen tanıyordu. Sonra kral, son ara eğlencede, şenlik fişekleri arasında güneş-tanrı Apollon kimliğinde sahneye çıkmak üzere kılık değiştiriyordu. Tanrı Apollon saraylıların hayranlık dolu mırıltıları altında dans ediyordu.

Her şey çok iyi gidiyordu ve daha sonraki eğlence günleri kralı saran övgü korolarına tanık olacağa, bol bol narin yapılı şiirler açacağa ve hanımefendiler içlerini çekerek grek giysileri içinde kralın ne kadar sevimli olduğunu anlatacağa benziyordu. Ama hesapta olmayan ve Molière'i çok etkileyen bir olay oldu. İlk temsilin ertesi günü kralın dansını selamlayan tatlı yankılar duruldu, sonra tümüyle durdu. Saray gazetesinde, kralın gösteriye katıldığını belirten tek bir sözcük bile yoktu. Ve birkaç gün sonra, kralın sahneye çıkışından ne gibi izlenimler edindiğini sonra bazı saflar, yüksek düzeydeki saraylılardan şu soğuk yanıtı alıyorlardı:

– Majesteleri gösteriye katılmadı.

Olay kısa süre içinde aydınlandı. Temsilin hemen ardından, kral Racine'in yeni yazdığı *Britannicus* adlı trajedisinde, Roma imparatoru Neron'la ilgili olarak şu dizelerin bulunduğunu öğrendi.

...Bir tiyatroda sesini savurmaya gelerek.
Kendisine hayranlık kalınsın diye şarkılar söyleyerek.

Hepsi bu kadar. Ama sahneye çıkışlarına hemen son vermesi için XIV. Louis'nin bu bölümü okuması yetmişti.

– Vebalara gidesice alçak Racine! diye gıcırdadı Molière öksürüp tıksırarak.

Saint-Germain şenlikleri sona erince Molière yaz mevsimi hazırlıklarına koyuldu. Nisan ayında, Molière'le birlikte yirmi beş yıl çalıştıktan sonra topal Louis Béjart emekli olmak üzere topluluktan ayrıldı. Bu işe daha küçük bir çocukken atılmış, Molière'le birlikte güney Fransa yollarının cehennem sıcağında öküz arabalarını izlemiş ve güldürülerde genç uşak rolleri oynamıştı. Tiyatro yaşamının sonunda, *Cimri*'de kurnaz uşak La Fleche'i, Harpagon'un diliyle "şu alçak topal köpek"i oynayarak ünlenmişti. Louis artık yorulmuştu. Molière'in başkanlık ettiği görkemli bir toplantıda, Louis Béjart'a yaşadığı sürece yılda bin liralık ödenek sağlanmasını yükümlenen bir sözleşme kaleme almıştı topluluk. Ve Louis emekli oldu.

Topluluğun eksiğini gidermek için Molière taşralı bir çift aldı tiyatroya. Beauval adıyla tanınan Jean Pitel tiyatro mesleğine, yanık mum fitillerinin uçlarını keserek başlamıştı. Karısı Jean de Beauval, trajedilerde kraliçe rollerinde, güldürülerde de hizmetçi rollerinde uzmanlaşmıştı. Karı kocaya kendi yöntemini öğretmek ve taşralı alışkanlıklarından kurtarmak için çok ter döktü Molière.

1670 yılı, kralın değişik malikânelerinde birbirinin peşi sıra verdiği şenlik ve eğlencelerle geçti. Bu şenlikler dizisi kısa bir süre için acı bir olay yüzünden

aksadı: Orléans dükünün karısı Henriette uğursuz doktor Vallot'nun ellerinde öldü. Saray mateme büründü, vaiz Bossuet tabutun başında bütün saraylıları gözyaşlarına boğan, güzelliklerle dolu uzun bir söylev çekti. Törensel davranışın gereği olarak sarayın üzerine inen keder hemen o gün dağıldı ve eğlenceler tekrar başladı. Chambord ormanları av borularının sesiyle yankılandı ve saray ava çıktı. Molière ile, etki ve ünü sarayda gittikçe artan Lulli, Chambord şenlikleri için müzikli bir güldürü hazırlamak buyruğu aldılar, ancak bu güldürünün içinde Türklerin de bulunması gerekiyordu.

Gerçekten de, bir yıl önce kral Versailles'da Süleyman Ağa adında birinin başında bulunduğu elçilik heyetini kabul etmişti. Olay şöyle geçmişti: İlkin Türkler uzun süre bekletilmişler, sonra da Yeni Saray'ın doğaüstü bir görkemle bezenmiş bir salonuna alınmışlardı. Kral tahtına kurulmuş ve üzerine on dört milyon lira değerinde elmas bezeli giysisini giymişti.

Ama deneyimli bir diplomat olan Süleyman Ağa gözünü kamaştırmak isteyen Fransızları daha çok şaşırttı. Yüzüne öyle bir ifade takındı ki sanki Türkiye'de herkes, her gün on dört milyon liralık elmas döşeli giysiler giyermiş gibi. Ve kurnaz Türkler en küçük bir şaşkınlık belirtisi göstermediler.

Kral, Türk heyetinin davranışını beğenmedi ve kralın yüzündeki en küçük değişiklikleri farketmeye alışkın saraylılar, yıl boyunca, ellerinden geldiği kadar Türkleri alaya aldılar. Ve işte bu nedenle, besteci ile yazar oyuna Türklerle ilgili bir gülünç bölüm sokmak

buyruğunu aldılar. Bu nedenle kendilerine Doğu'da bulunmuş ve Türklerin gelenek ve görenekleri hakkında bilgi verecek şövalye Laurent d'Arvieux danışman olarak verildi. Molière, Lulli ve d'Arvieux oyunun taslağını hazırlamak üzere Auteuil'e çekildiler. Belki de endişeden ileri gelen belirsiz bir duyguyla çalıştı bu oyuna. Güldürünün ayaklarının müzik ve bale üzerine oturacağını ve oyununun ikinci planda kalacağını anlamaya başlamıştı. Bu nedenle, Giovanni-Baptiste'in müziğinin kral üzerinde yaptığı etkiyi bildiği için, Lulli'nin etki ve gücünden ürküyordu.

Kibarlık Budalası işte böyle oluştu. Soylu sınıfa girerek yüksek sosyetenin bir üyesi olmak düşleri kuran Jourdain adlı bir kentsoyluyu getiriyordu sahneye. Molière'in düşüncesi güçlü ve geniş olanaklıydı. Monsieur Jourdain'in yanında Dorante adında bir marki bulunuyordu – ve soyluların Molière'e olan düşmanlığının büyük ölçüde artacağını tahmin edebiliriz: Çünkü bu Dorante onur denen şeyden nasibini almamış bir serüvenciydi ve sevgilisi markiz Dorimène'in ondan aşağı kalır yeri yoktu.

Ismarlanan Türkler ne oldu? Oyunda yerlerini aldılar. Alaya alınan Jourdain'e Mamamouchi diye hayali bir unvan verilmişti. Borular çalıyor ve başı usturayla kazınmış Jourdain'in huzuruna Türkler giriyordu. Aralarında sarığı mumlarla süslü bir müftü vardı. Tören sırasında Türkler hu, hu, hu diye şarkı söyleyerek eğilip bükülüyor, atlayıp zıplıyorlardı. Jourdain'i dört ayak üstüne getirip sırtına bir Kuran koyuluyordu ve sahne bu minval üzere uzayıp gidiyordu. Oyu-

nun Türklerle ilgili bölümünün içimde özel bir heyecan yaratmadığını belirtmeliyim. Müftünün Jourdain'e söylediği sekiz yüz dizenin ne mene eğlenceli olduğu kararını başkalarına bırakıyorum. Portekizce, İspanyolca, İtalyanca sözcükler vardı müftünün konuşmasında ve bütün fiilleri ne hikmetse (hiç kuşkusuz güldürmek için) mastar halindeydi:

Se ti sabir,
Ti respondir;
Se non sabir,
Tazir, tazir,
Mi star mufti.
Ti qui star si?
Non intendir:
Tazir, tazir.

Uzun lafın kısası, ne şövalye d'Arvieux'ye verdiği öğütler için, ne sarayı böyle bir siparişte bulunduğu için, ne de yorgun ve tedirgin Molière'i güzel bir oyunun içine tüküren böyle bir ara oyunu yapıtına aldığı için kutlayacağım.

Kibarlık Budalası ilk kez 14 Ekim 1670 günü Chambord'da oynandı. Oyundan sonra Molière belirsiz bir sıkıntı duymaya başladı: Kral oyun hakkında hiçbir şey söylememişti. Oysa, oyundan sonra verilen görkemli yemekte, oda uşağı sıfatıyla krala hizmet ediyordu; ölü gibiydi Molière. Kralın suskunluğu parlak meyvelerini vermekte gecikmemişti. Herkes oyun hak-

kındaki eleştirilerini (doğal olarak kralın yanında) sayıp döküyordu.

– Söyler misiniz Allah aşkına baylar, diye haykırıyordu bir saraylı, Türklerin bağırıp durduğu "galaba, babalalu ve balaba" gibi saçmalıkların anlamı nedir? Nedir bunlar?

– İpe sapa gelmez saçmalıklar, diye yanıtlıyordu onu, sizin Molière'in kıt yeteneği bu kadar, tiyatrosunu elinden almanın sırası.

Ne yazık ki! bu "balaba"ların bir anlama gelmediğini ve eğlendirici bir yanı bulunmadığını kabul etmek zorundayız.

16 ekim günü, ikinci temsil verildi, kral bunda da hazır bulundu. Temsilin sonunda Molière'i yanına çağırdı.

– Size oyununuzdan söz etmek istiyorum, Molière, diye başladı kral.

"Haydi, işimi bitir," diye düşündüğü gözlerinden okunabilirdi Molière'in.

– Henüz bir yargıya varamadığım için ilk temsilden sonra size düşüncemi söylememiştim. Oyuncularınız çok güzel oynuyorlar. Ama olağanüstü bir oyun yazmış olduğunuzu görüyorum. Hiçbir güldürünüzden bu oyununuzdan aldığım kadar zevk almadım.

Molière kralın yanından ayrılır ayrılmaz bütün saraylılar çevresini sardı ve oyununa övgüler yağdırdı. Şunu da belirtmeden edemeyeceğim, Molière övgüsünde kantarın topunu kaçıranların başını bir gün önce onun kıt yetenekli bir yazar olduğunu ilan eden saraylı çekiyordu! Övgüler arasında şu cümleler kulağa

geliyordu:

– Molière'i taklit etmek imkansız! Yemin ederim, bütün yazdıklarında fevkalade komik bir güç var! Baylar, Molière eski yazarların çok fevkinde!

Oyun Chambord'da, sonra Saint-Germain'de tekrarlandı ve kasım ayının sonunda Palais-Royal'de sahneye çıktı, kazandığı başarı kasaya 1670 mevsiminde yirmi dört bin lira sağlayarak, o dönemde oynanan oyunlar arasında en iyi hasılat yapan oyun durumuna geldi. Yelpazenin öteki ucunda yüz doksan lira gibi gülünç bir hasılat yapan *Zoraki Tabip* bulunuyordu.

1670 yılında, bir ölüm olayı daha oldu ve son derece garip noter senetleri düzenlemiş olan, Madeleine'in annesi dul bayan Béjart (doğumu Hervé) sekseninci baharında öteki dünyaya göç etti.

Bir başka ölüm olayı da büyük Des Oeillets'yi Burgonya Konağı'nın bağlarından söküp aldı.

Hastalık Hastası Elomire adlı Molière'i eleştiren ünlü yergi de bu yıl yayınlandı. Yapıtın yazarı Le Boulanger de Chalussay (Chalussay Fırıncısı) idi. *Elomire*, Molière'in yaşamını ve çalışmalarını didikliyor ve kara çalıyordu. Sadece "Hastalık Hastası" sözcüğü, yerginin adında yer alan bu sözcük, yazarının Molière'den ne ölçüde nefret ettiğini göstermektedir, aynı zamanda yapıtın içeriği, yazarın, Molière'in yaşamını birçok bakımdan iyi tanıdığını kanıtlamaktadır. Oyuncunun doğal olarak haberi oldu bu kitaptan, ama yazarını kesinlikle yanıtlamadı.

O yıl meydana gelen mutlu bir olayı bile bile sona sakladım: Molière, paskalyada, on yedi yaşına girmiş,

güçlü-kuvvetli ve yakışıklı Baron'un taşrada dört yıl sürttükten sonra ortaya çıktığını gördü. Molière onu hemen topluluğa alıp bütün haklara sahip bir üye yaptı ve kendisine Pierre Corneille'in *Tite ve Berenice* tragedyasında Domitian rolünü verdi. Bu oyun, oyun sayısı ve hasılat bakımından *Kibarlık Budalası*'ndan sonra ikinci sırayı aldı.

29. ORTAK YARATI

Kral Molière'den Tuilleries'de yapılacak olan 1671 karnavalı için göz kamaştırıcı bir bale-oyun yazmasını istedi. Molière hemen buyruğu yerine getirmeye koyuldu ve *Psyche*'yi yazmaya başladı. Çalışması geliştikçe hastalığın etkileri de giderek belirginleşiyor ve hastalık hastalığı nöbetleri giderek sıklaşıyordu. O zaman, oyunu süresinde yetiştiremeyeceğini anladı Molière. Bunun üzerine dış yardımdan yararlanmaya karar verdi. *Kadınlar Okulu* kavgalarından sonra, Pierre Corneille'le olan ilişkileri, zamanla düzelir gibi olmuştu. İki adam Racine'e karşı ortak iğrenmede birleşmişlerdi şimdi. Racine'in yıldızı parlarken yaşlı Corneille'inki sönüyordu. Racine'in oyunları Burgonya Konağı'nda oynanıyor ve Molière de Corneille'in oyunlarını Palais-Royal'de sahneye koyuyordu.

Molière, Corneille'e *Psyche* için bir ortak çalışma önerdi ve paraya gereksinimi olan yaşlı yazar bu öneriyi seve seve kabul etti. Molière beş perdelik bir bale-oyun tasarladı ve öndeyiş ile birici perdeyi, II. ve III. perdelerin ilk sahnelerini kaleme aldı. Geri kalan bölümleri on beş gün içinde tamamladı Corneille. Alt-

mış beş yaşındaki yaşlı adam görevini çok iyi yerine getirdi. Ne var ki iki yazarın emeklerini birbirine katmalarına karşın oyun zamanında bitmeyecekti. Bu nedenle bir üçüncü yazarın katkısına başvuruldu ve yetenekli ozan ve oyun yazarı Quinault şarkı olarak söylenecek dizeleri yazdı. Bu tragedya-balenin başında yer alan uyarı çok ilginçtir. Uyarıda, bay Molière'in bu yapıtta, oyun yazma sanatının doğru kurallarından çok gösterinin görkem ve güzelliğine önem vermiş olduğu büyük bir sakınımla belirtilmektedir. Bu uyarıyı Molière'in kaleme almış olduğu söylenir.

Psyche, Tuileries sarayında görkemli bir şekilde sahnelendi. Molière en iyi tiyatro gereçlerini ve uçuş sahneleri için karmaşık araçları sağladı. Başlıca roller olan *Psyche*'yi Armande, Aşk'ı da Baron oynuyordu. İkisi de seyircinin gözlerini kamaştıran bir düzeyde oyun çıkardılar. *Psyche*'nin sarayda oynandığı ilk gün olan 17 aralık Molière için yeni ve amansız yaranın açılmasına neden oldu. Armande ile eskinin küstah veledi Baron arasında eski kırgınlığın kalmadığı dedikodusuyla çalkalanıyordu Paris; Armande yakışıklı oyuncuya vurulmuş ve kapatması olmuştu. Hasta ve yaşlı Molière bunu ses çıkarmadan sineye çekti.

15 marttan itibaren Palais-Royal'in onarımı işine girişti. Localar ve balkonlar yenilendi, tavan onarılıp boyandı, sahne yeni tiyatro araç ve gereçleri alacak şekilde donatıldı.

Bunun üzerine kumpanya *Psyche*'nin Palais-Royal'de sahnelenmesini istedi yönetmenden. Yeni araçların ve görkemli dekorların sağlanması bakımından

ortaya çıkan güçlüklere karşın, Molière uzun süre düşündükten sonra öneriyi yerine getirmeye karar verdi. Bütün engeller gibi çalgıcılar ve şarkıcılar açısından ortaya çıkan engel de aşıldı: *Psyche*'den önce, çalgıcılar ve şarkıcılar seyircinin karşısına kesinlikle çıkmazlardı. Sahne gerisinde çalıp söylerlerdi. Biraz daha fazla ücret karşılığında, çalgıcı ve şarkıcıların seyircinin karşısında icra-i sanat eylemeleri sağlandı. *Psyche*'nin provaları bir buçuk ay kadar sürdü ve ilk temsil 24 temmuz günü verildi. Katlanılan sıkıntı ve masraflar, oyunun göz kamaştırıcı başarısıyla bol bol karşılandı. Halk Palais-Royal'in üzerine hücum etti, oyun mevsim içinde elli dolaylarında tekrarlandı ve tiyatronun kasasına kırk yedi bin lira girdi.

Psyche'nin saraydaki temsili ile Palais-Royal'de sahnelenmesi arasında boşlukta *Scapin'in Dolapları* orta düzeyde oynandı. Bu kaba farsı Molière'in kalemine pek yakıştırmazlar. Böyle düşünenler savlarını neyle kanıtlarlar? Bu bir sırdır. Oysa Molière'in güldürü dehası görkemli bir şekilde bu oyunda somutlanmaktadır. Dostu Boileau'nun ne seyircinin zevkini pohpohlayarak kötülükte bulunduğunu ileri sürerek Molière'i kınaması, ne de "Scapin'in içine girdiği gülünç çuval" gibi amansız eleştirisini anlamak kolay değildir. Boileau yanılıyor: Akla uygun olmayan çözümlere pek yüz vermeyen yüksek düzeyde bir güldürü söz konusudur. Palais-Royal'in oyuncuları, başta Molière olmak üzere farsı büyük bir başarıyla oynadılar. (Âşık Octave ve Leandre ikilisini Baron ve La Grange oynadılar).

Molière o yıl dinlenme olanağı bulamadı. Kraldan yeni bir sipariş aldı. Kralın biricik kardeşinin düğünü dolayısıyla yıl sonunda Saint-Germain'de şenlikler olacaktı. Molière çabucak bir güldürü kaleme aldı, *Kontes d'Escarbagnas* adlı bu oyunda yazar, taşrada yapmış olduğu gözlemlerden yararlandı. Güldürü sarayın hoşuna gitti, bunun başlıca nedeni güldürüde yer alan ara oyunlar ve bale gösterileriydi.

30. BİR PARKTAN GÖRÜNTÜLER

Auteuil parkı. Güz. Ayakların altında yapraklar çıtırdıyor. İki adam yürüyor. Yaşlı olanı bir bastona yaslanmış, öksürüyor, yüzünde sinirli tikler var. Ötekinin, daha genç olanın yüzü pembe, iyi şaraba düşkün olanların yüzü. Islık çalıyor, farkına varmadan şarkı mırıldanıyor.

– Soğanlı et yahnisi, ey yahnilerin şahı...

Bir sıraya oturup dereden tepeden konuşuyorlar; kırk altı yaşındaki daha genç olanı, namussuz herifin teki olan uşağının üzerine hışımla yürüdüğünü anlatıyor.

– Belki, ama dün sarhoş değildi, diyor yaşlı olanı.

– Palavra! diye haykırıyor küçük olanı. Tekrarlıyorum sana, namussuz herifin tekidir o!

– Elbette, elbette, diye yanıtlıyor yaşlı olanı boğuk bir sesle. Ancak içki içmeyen bir namussuz herif olduğunu söylemek istiyorum.

Auteuil parkında, sonbahar göğü saydamlaşıyor.

Bir süre sonra konuşma canlanıyor, yaşlı olanın gence birşeyler anlatmaya çalıştığı, genç olanınsa pek az yanıtladığı görülüyor evin penceresinden.

Yaşlı olanı o kadını unutamadığını, onsuz yaşayamayacağını söylüyor. Sonra hayata lanet okuyup mutsuz olduğunu söylüyor.

Birinin sırdaşı olmak korkunç bir şey gerçekten, özellikle aile yaşamının gizlerine sırdaş olmak! Genç olanı tedirgin tedirgin kımıldıyor... Evet, büyük olana acıyor! Üstelik canı çok şarap istiyor, burnunun direği sızlıyor. Sonunda, sakınımı elden bırakıp, büyüğün hasretinden yanıp tutuştuğu kadını eleştirmeye başlıyor. Kesin bir şey söylemiyor, sadece duyarlıklı noktalara dokunmakla yetiniyor... *Psyche* olayını şöyle bir anımsatıyor... Bereket versin Armande ile... Baron üzerine bir şey söylemeye cesaret edemiyor. Ama şöyle üstü kapalı olarak...

– Seninle dobra dobra konuşacağım izin verirsen! diye haykırıyor. Bütün bunların hepsi saçma! Senin yaşındaki bir insan... lütfen bir kez daha bağışla beni... kendisini sevmeyen kadına geri dönemez.

– Beni sevmiyor, diye tekrarlıyor yaşlı olanı boğuk sesle.

– Genç havai ve bağışla lütfen... kibirli.

Islıklı bir sesle yanıtlıyor daha yaşlı olan.

– Devam et, istediğini söyle, nefret ediyorum ondan.

Genç olanı kollarını gökyüzüne açıyor ve düşünüyor: "Şeytanın parmağı var bu işin içinde! Bazan seviyor onu, bazan nefret ediyor!.."

– Biliyorsun, kısa bir süre sonra öleceğim, diyor yaşlı olan.

Ve sonra gizemli bir havayla ekliyor:

– Hastalığımın ciddiyetini biliyorsun!

"Tanrım, ne halt ettim de bu parka geldim?" diye düşünüyor genç olan. Sonra yüksek sesle:

– Saçmalama! diyor. Ben de kendimi iyi hissetmiyorum...

– Unutma ki elli yaşımdayım! diye yanıtlıyor öteki tehdit edici bir sesle.

Genç olanı yürekleniyor:

– Tanrım, daha dün kırk sekiz yaşındaydın. Bir insan biraz kederlendi diye bir günde iki yaş birden yaşlanmaz.

– Onu istiyorum, diye tekrarlıyor yaşlı olanı tekdüze bir sesle. Saint Thomas sokağına dönmek istiyorum.

– Allah aşkına, rica ederim, şu parkta durma! Hava serin. Sonuç olarak bana vız gelir. Güzel, git onunla barışmaya çalış. Ama, sonucun iyi olmayacağını çok iyi biliyorum.

Birlikte eve dönüyorlar. Yaşlı olanı kapının arkasında gözden kayboluyor.

– Yatağa gir, Molière! diye bağırıyor genç olanı.

Bir süre eşikte duruyor, düşünceli. Bir pencere açılıyor, yaşlı olanın başı görünüyor, perukasız, gece takkeli.

– Chapelle, orada mısın? diye soruyor adam, pencereden.

– Evet! diye yanıtlıyor genç olanı.

– Ne dersin, ona döneyim mi? diye soruyor adam.

– Pencereyi kapat!.. diyor genç olanı yumrukları-

nı sıkarak.

Pencere kapanıyor, genç olanı tükürüyor ve evin köşesinde kayboluyor. Bir süre sonra, uşağını çağırdığı duyuluyor:

– Hey! Sen, imsakiyeci, gel buraya!

Ertesi gün, güneş daha da parlak. İnsan sonbaharda olduğuna inanamaz. Yaşlı olanı parkta yürüyor, ayaklarını sürüklemiyor, bastonuna yaslanmıyor. Yanında çok daha genç bir adam var. Uzun ve sivri burunlu, çenesi dört köşe, gözleri alaylı.

– Molière, diyor, sahneden ayrılmalısınız. İnanınız bana, *Adamdankaçan*'ın yazarının bir... adamdankaçan olması iyi bir şey değil. Çok ciddi bir şey bu! Bu adamın yüzünü boyaması ve parteri eğlendirmek için birini çuvala tıkması inanılmaz bir şey. Oyunculuk sizin işiniz değil. Bundan hoşlanmanız çok üzücü bir şey, inanın bana.

– Sevgili Boileau, diye yanıtlıyor yaşlı olanı, sahneden ayrılmayacağım.

– Oyunlarınızın verdikleriyle tatmin olmalısınız!

– Bana bir şey vermiyorlar, diye yanıtlıyor yaşlı olanı. En küçük bir hoşnutluk duyduğum bir şey asla yazmadım hayatımda.

– Ne çocukluk! diye haykırıyor genç olanı: Kral, krallığın en büyük yazarının kim olduğunu sorduğu zaman, sizin adınızı verdim, Molière.

Yaşlı olan gülüyor, sonra konuşuyor:

– Size bütün kalbimle teşekkür ederim, siz gerçek bir dostsunuz, Despreaux. Size söz veriyorum, kral bana en büyük şairin kim olduğunu sorarsa, sizin

adınızı vereceğim.

– Ciddi konuşuyorum ben! diye haykırıyor genç olanı ve sesi Sieur de Beaufort'un görkemli ve bomboş parkında yitip gidiyor.

31. MADELEİNE GİDİYOR

1671 kışında karısıyla barışan Molière Auteuil' den ayrılıp Paris'e döndü. Bu dönemde, kendisine ısmarlanmayan, ama kendisi için yazdığı *Bilgiç Kadınlar* adlı bir oyuna çalışıyordu. Kendini sıkmadan, bir bırakıp bir alarak çalışıyordu.

Molière, Armande Béjart'la paylaştığı evin üst katında küçük bir odada *Bilgiç Kadınlar*'ı yazarken, Madeleine Béjart ağır hastaydı. Çoktan tiyatroyu bırakmış ve sahne üzerinde söylediği son sözleri *Monsieur de Pourceaugnac*'da canlandırdığı Nerine'in ağzından çıkan sözler olmuştu.

Madeleine tiyatrodan ayrılınca dünyayı da boşlamıştı: Şaşırtıcı bir sofu olmuştu, zamanını dua ederek, günahlarına üzülerek geçiriyor, artık bir rahip ya da noterinden başka kimseyle konuşmuyordu. Ocak 1672'de durumu ağırlaştı. Yatalak olmuş, yerinden kımıldayamıyordu, yatağının başucunda bir haç asılıydı.

9 ocak günü vasiyetini yazdırdı; buna göre bütün yaşamı boyunca biriktirdiği her şeyi Armande'a bırakıyordu, Geneviève ile Louis'ye küçük bir gelir ayırmıştı. Bunun yanı sıra her şeyle ilgilendi, ruhunun sükunete kavuşması için ayinler ısmarladı, Hazreti İsa'nın

beş yarasının başı için beş yoksula her gün beş metelik verilmesini buyurdu. Kendini böyle ölüme hazırladıktan sonra. Armande ile Molière'i yanına çağırttı ve Hazreti İsa adına, barışık yaşamaya yemin ettirdi kendilerini.

9 şubat 1672 günü, topluluğuyla birlikte hemen Saint-Germain'e gitmesi için bir kral buyruğu aldı. Ayın ortalarında bir haberci gelip Madeleine'in durumunun iyice kötüleştiğini haber verdi Molière'e. Oyuncu hemen Paris'e döndü ve ilk hayat arkadaşının gözlerini kapatmaya ve onu toprağa vermeye fırsat buldu. Paris başpiskoposu, Madeleine tiyatroculuk mesleğini bıraktığı ve sofu bir kadın olduğu için kendisinin Hıristiyan törelerine göre gömülmesine izin verdi. Ve Saint-Germain l'Auxerrois kilisesinde yapılan ayinden sonra, Saint-Paul kilisesi mezarlığına, kardeşi Joseph ve annesi Marie Hervé'nin yanına görkemli bir şekilde gitti.

Madeleine 17 şubat 1672 günü hakkın rahmetine kavuştu ve bundan bir ay kadar sonra *Bilgiç Kadınlar* Palais-Royal'de ilk kez temsil edildi. En zeki Paris'liler oyunu çok yukarlara, Molière'in en güçlü yapıtlarının doruğuna çıkardılar. Kimileri de, eğitim sınırlarının mutfağın sınırlarının dışına çıkmadığını göstermek isteyerek kadını aşağıladığını ileri sürdükleri yazarı kıyasıya eleştirdiler.

Oyun hayatta olan iki kişiyi alaya alıyordu: Boileau'nun düşmanı, din bilim doktoru ve *Yergiler Yergisi*'nin yazarı François Cotin ile eski dostumuz Gilles Menage'ı. Birincisini Trissotin, ikincisini Vadius oynu-

yordu.

Oyuncular Palais-Royal'de *Bilgiç Kadınları* orta halli bir başarıyla oynarlarken, ülkenin üzerine birden fırtına bulutları yığıldı ve 7 nisan günü Hollanda'ya karşı ilan edilen savaşla patlak verdi. Beş yıl önce olduğu gibi Fransız ordusu doğuya aktı ve gücü karşısında kentler birer birer düştüler.

Savaşın gürültülerinden uzakta bizim Jean-Baptiste de Molière kişisel işleriyle uğraşıyordu. Sahne yaşamı sırasında çok para biriktirmiş, hali vakti yerinde bir insandı şimdi. Bunun dışında Madeleine'den kalan miras zenginleştirmişti onu. Richelieu sokağında büyük bir daire kiraladı ve masrafına bakmadan düzenledi. Giriş katı Armande'a ayrıldı ve Molière üst kata yerleşti. Her şey bitip, yeni evde her şey yerine yerleşince, Auteuil'deki kötümser ruhsal durumunun kendini Paris'te de bırakmadığını farketti Molière. Sıkıntılar ve önseziler onunla birlikte gelip evin üst katına yerleştiler.

1672 yılı iyi gitmiyordu. Sarayın olağanüstü gözdesi olan Lulli, müziğini yazdığı bütün yapıtların ayrıcalığını elde etmişti. Bu, Molière'in birçok oyunu üzerinde telif hakkı olduğu anlamına geliyordu, çünkü bu oyunları kendisi müziklendirmişti.

Molière'in sırtında bir ürperme dolaştı: Kendini aldatmanın gereği yoktu, kral onu bırakmaktaydı. Kafasında ilginç bir düşünce barındırmayan ve kendini tamamen kralın isteklerine bırakmış olan bu sıradan besteci, Louis'den büyük lütuflar sağlamıştı.

Yaz sıkıcı oldu. Karı-koca birbirlerine yaklaşmış-

lardı, Armande bir çocuk bekliyordu, ama ilişkilerinin temeli değişmemişti ve değişmeyeceği konusunda da hiçbir kuşkusu yoktu artık. Armande 15 eylül günü bir oğlan dünyaya getirdi, çocuğun vaftizi hemen yapılıp kendisine Jean-Baptiste-Armand adı verildi, ne var ki bir ay bile yaşamadı. Kış gelince Molière yukarı kata kapandı ve *Hastalık Hastası* adlı bir güldürü yazmaya koyuldu. Lulli'ye bağlanmamak için oyunun müziğini Charpentier adlı bir besteciye verdi.

Molière, bu güldürüsünde, insanda bulunan tutkuların en akıl almazıyla alay ediyordu: Ölüm korkusu ve korkunç hastalık saplantısı. Hekimlere olan kini devsel boyutlara ulaşmıştı ve oyundaki doktorlar gerçekten canavardılar: Cahil, alışkanlık yüzünden kabuk bağlamış, aç gözlü, geri zekâlı.

Molière'in bu oyun için tasarladığı öndeyiş, kralın teveccühünü kazanmaya çabaladığını kanıtlıyor:

"Yüce hükümdarlarımızın şanlı yorgunluklarından ve muzaffer gazalarından sonra, eli kalem tutanların onu övmeleri ya da eğlendirmeleri boyunlarının borcudur. Burada yapılmak istenen de budur; bu öndeyiş, büyük prens için bir övgü denemesi ve amacı, soylu görevlerinin yorgunluğunu almak olan *Hastalık Hastası* güldürüsüne giriştir."

Öndeyişte, mitolojik tanrılar – Flora, Pan, kır tanrıları – ve son bölümde de şarkı söyleyecek bir koro olacaktı.

...Bin kez tekrarlayarak yankılar yapalım
Krallar kralıdır LOUİS, en büyük kral;
Ne mutlu yaşamını onun uğrunda harcayana!

Ama garip bir şey oldu ve bu öndeyiş sunulmadı. İster bu dönemde silahların sağladığı mutluluk kralı bırakmış ve bu nedenle kendisiyle alay ediyor duruma düşmemek için öndeyiş kaldırılmış olsun, ister kral artık oyuncunun yapıtıyla ilgilenmiyor olsun..: Şurası kesin ki oyun sarayda değil Palais-Royal'de oynandı ve mitolojik tanrıların yerini yeni bir öndeyiş söyleyen bir çoban kızı aldı. Bu öndeyişten işte birkaç dize:

Sizin o çok yüce bilgileriniz bir kuruntudur ancak,
Ey kibirli, ey yavan bilgili hekimler;
O kof latince sözcüklerinizle iyileştiremezsiniz asla,
Beni umutsuzluklara salan acıyı.

Hastalık Hastası'nın ilk temsili 10 şubat 1673 cuma günü yapıldı ve büyük başarı kazandı. İkinci ve üçüncü temsiller de verildi. Dördüncü temsil için 17 şubat saptandı.

32. KÖTÜ CUMA

Argan: Ölü taklidi yapmanın hiç tehlikesi yok mu?
Toinette: Hayır hayır. Nasıl tehlikeli olabilir? Siz şuracığa uzanın yeter.

Hastalık Hastası

Külrengi bir şubat günüydü. Richelieu sokağında bir evin birinci katında, iç çamaşırlarının üzerine zümrüt yeşili bir sabahlık giymiş olan öksürüklü tıksırıklı bir adam, çalışma odasının yıpranmış halısı üzerinde aşağı yukarı yürüyordu. Odunlar şöminede neşeyle yanıyordu ve ateşin görünümü, pencereden görülen şubat gününün bulanık bakışlarını başka yere çeviriyordu.

Adam, pencerenin yanında asılı oyma baskıya bakmak için zaman zaman durarak odanın içinde habire gidip geliyordu. Oyma baskıda, yüzü şahin katısı, şişkin, sert ve zeki gözlü, kalın ve sık bukleleri erkek omuzlarına inen peruka giymiş bir adam görünüyordu. Adamın resminin altında bir arma vardı – bir kalkan ve üç çiçek.

Sabahlık giymiş adam kendi kendine alçak sesle konuşuyordu, kimi zaman düşünceleri ısırgan bir gülüş halinde yüzünde beliriyordu. Portrenin önünden geçerken yüzü yumuşuyor, elini alnına siper gibi götürüyor ve gözlerini kırpıştırarak seyrediyordu.

– İyi bir baskı, dedi dalgın dalgın, – hatta çok iyi bir baskı... Büyük Condé! dedi anlamlı bir vurguyla ve birkaç kez aldıkça tekrarladı: Büyük Condé... Büyük Condé... Sonra mırıldandı: Oyma baskı... oyma baskı... sahip olduğum için memnunum bu baskıya...

Sonra odayı geçti, şöminenin yanındaki bir koltuğa oturup bir süre orada kaldı, terlikten çıkardığı çıplak ayaklarını canlı ateşe doğru tutarak.

– Tıraş olmalıyım, dedi dalgın dalgın elini kırmızı yüzünde gezdirerek. Hayır, zahmete değmez, her gün tıraş olmak çok yorucu bir şey, diye kendi kendini yanıtladı.

Ayakları ısınınca terliklerini giydi, kitaplığa doğru yürüdü ve elyazmalarının sıra sıra dizildiği rafların önünde durdu. Bir kâğıt tomarı biraz dışına taşıyordu rafın. Adam bir ucundan tutup yazmayı kendine çekti ve sayfa başına yazılmış *Corydon* sözcüğünü okudu. Kıyıcı bir sırıtmayla elyazmasını yırtmak istedi, ama ellerine sözü geçmedi, bir tırnağını kırdı ve küfrederek, şöminede yanmakta olan ateşin ortasına fırlatıp attı elyazmasını. Birkaç saniye sonra, oda ışıkla doldu, sonra *Corydon* siyah parçalara ayrıştı.

Sabahlıklı adam yukarı katta *Corydon*'u yakarken, aşağı dairede Armande Molière'i görmeye gelmiş olan Baron'la konuşuyordu.

– Kiliseye gitmedi, kendini iyi hissetmediğini söy-

ledi, diye anlatıyordu Armande.

– Kilisede ne işi var? diye sordu Baron.

– Bugün ayın 17'si, Madeleine'in ölüm yıldönümü, diye açıkladı Armande. Ayini dinlemeye gittim.

– Ya, evet, doğru, dedi kibarca Baron. Öksürüyor mu?

Armande delikanlıya bakıyordu. Sarı perukası iki dalga halinde omuzlarına dökülüyordu. Üzerinde yeni bir yelek, dizlerinde pahalı danteller vardı, kılıcı geniş bir çapraz kayışa takılmıştı, göğsünde bir el kürkü sarkıyordu. Baron, zaman zaman, çok hoşlandığı el kürküne göz kaydırıyordu.

– Bugün gerçekten göz kamaştırıcısınız! dedi Armande ve ekledi: Öksürüyor, bütün sabah hizmetçileri paylayıp durdu. Daha önce farkettim, cuma kötü bir gün zaten. On bir yıl içinde çok cumalar gördüm. Haydi siz onun yanına çıkın, benimle kalmayın, yoksa hizmetçiler Paris'e Allah bilir ne dedikodu yayarlar.

Armande ve Baron iç merdivene yöneldiler. Ama onlar daha yukarı çıkmaya vakit bulmadan, yukarı katta sabırsız bir çıngırak çalmaya başladı.

– Gene başlıyor, çin-çin-çin, dedi Armande.

Yukarının kapısı açıldı ve sabahlıklı adam eşikte göründü.

– Hey, kim var orada? diye sordu huysuz bir sesle. Ne diye gene kimseler yok... Ah, siz miydiniz? Günaydın, Baron.

Baron gözlerini kaldırdı.

– Günaydın, üstat, diye yanıtladı.

– Evet, evet, evet, günaydın, dedi sabahlıklı adam. Sizinle konuşmak istiyordum...

Dirseklerini tırabzana dayayıp yüzünü avuçlarının içine aldı: Bu duruşuyla, pencereden bakan, başına bir gece takkesi giymiş gülünç bir maymuna benziyordu. Şaşıran Armande ve Baron, orada, merdivende konuşmak istediğini anladılar ve oldukları yerde kaldılar. Bir aradan sonra adam konuşmaya başladı:

– Söylemek istediğim şu: Eğer hayatım... eğer hayatım boyunca acılar ve zevklerin eşit payları olsaydı, kendimi mutlu bir insan sayardın, dostlarım!

Alnı dikkatten kırışmış olan Armande'ın gözleri hâlâ yukardaydı. Hiç yukarı çıkmak istemiyordu. "Cuma, cuma" diye düşündü. "Gene hastalık hastalığı."

– Düşünün biraz, diye sürdürdü adam dokunaklı bir sesle. Eğer bir sevinç ya da doyum dakikası bile yoksa, ne olur? Ve işte, sahneden ayrılmam gerektiğini anlıyorum! İnanın bana dostlarım, artık sıkıntılarla boğuşamam. Neden mi? Zaten bunun için pek zamanım kaldığını da sanmıyorum. Ne diyorsunuz, Baron?

Adam bunları söylerken başını tırabzanın üzerine çıkarmıştı.

Merdivende sessizlik. Baron adamın söylediklerini hiç mi hiç beğenmemişti. Gözlerini kırpıştırdı, Armande'a kaçamak bir bakış fırlattı ve konuştu:

– Bugün oynamamanız gerektiğini düşünüyorum, üstat.

– Evet, diye destekledi Armande, oynama bugün, iyi değilsin. Yukardan bir homurtu yanıtladı onu:

– Bana söyleyeceğiniz bu mu? Bir temsil nasıl kaldırılır? Akşam yevmiyelerinden yoksun kaldıkları için işçilerin bana küfretmelerini istemiyorum.

– Ama kendini iyi hissetmiyorsan? dedi kaba bir

sesle.

– Kendimi çok iyi hissediyorum, diye direndi adam. Ama evde bu rahibelerin niçin dolaştıklarını öğrenmek istiyorum!

– Aklını takma, Paris'e bağış istemek için Sainte-Claire manastırından geliyorlar. İzin ver de yarına kadar kalsınlar, aşağıda duracaklar, rahatsız etmezler seni.

Adam şaşırmış görünüyordu:

– Sainte-Claire? Sainte-Claire? Niçin Sainte-Claire. Sainte-Claire'den geliyorlarsa, ancak mutfakta durabilirler. Sanki evin içinde yüz tane var! Kendilerine beş lira ver.

Bundan sonra, birden odasına döndü ve kapıyı kapattı.

– Size söylemiştim, cuma bugün, dedi Armande. Elimizden bir şey gelmez.

– Çıkıp onu göreceğim, diye yanıtladı Baron kararsız bir sesle.

– Size tavsiye etmem, dedi Armande. En iyisi gidip birşeyler yemek.

Akşam, Palais-Royal'in sahnesinde, siyah takkeli gülünç doktorlar ve tenkiyeci eczacılar aday Argan'ı tabipler odasına almak için sınavdan geçiriyorlar:

Amadum hastaius
İnatçıtium
İstemesio iyileşmekus
Neo yapmakire gerektirium?

Ve aday – Molière sevinç içinde haykırıyor, yanıtı:

Tenkiyetum vermekire
Evvelen kanutum almakire
Ahirenitus müshilirium
Tekrarenio kanutum almakire
Tenkiyetum vedum müshilirium

Aday iki kez tıp fakültesine bağlılık yemini ediyor, başkan üçüncü kez.

Asladius ilaçio kullanmakus
Ancaktum hastaius mortire
Küllio ilaçus pahalire
Kullanmakus miktario mebzule
Hastaio cartatum çekmekire
Yaşarum allahium istemekire

diye yemin isteyince, yanıtlamıyor onu, inleyerek koltuğa yığılıyor. Sahnede oyuncular titriyorlar, bir karar veremiyorlar: Böyle bir oyun beklemiyorlardı ve inilti gerçek bir iniltiydi. Ama aday ayağa kalktı, gülmeye başladı ve haykırdı:

Yemino!

Parter hiçbir şey farketmemişti. Sadece birkaç oyuncu adayın yüzünün renginin değiştiğini, alnının terle kaplandığını görmüştü. Cerrahlar ve eczacılar bale gösterilerini bitirdiler ve perde indi.

– Neyiniz var, üstat? diye sordu La Grange-Cléante.

– Hiçbir şey, diye yanıtladı Molière. Göğsüme sa-

dece bir sancı girdi, ama hemen geçti.

La Grange hasılatı saymaya ve tiyatronun başka işleriyle ilgilenmeye gitti. Yapacak bir işi kalmayan Baron soyunma odasında üstünü değiştiren Molière'i görmeye gitti.

– Kendinizi kötü mü hissettiniz? diye sordu.

– Seyirci oyunu nasıl karşıladı? diye yanıtladı onu Molière.

– Muhteşem! Ama siz kötü görünüyorsunuz üstat.

– Çok iyiyim, diye yanıtladı Molière, ama neden bilmem birden üşümeye başladım.

Ve dişleri takırdamaya başladı.

Baron ona dikkatle baktı, sarardı, odanın kapısını açıp bağırdı:

– Heyy, kimse var mı orada? Çabuk sandalyemi getirsinler benim!

El kürkünü çıkardı ve Molière'e elini sarmasını söyledi. Garip bir şekilde sakinleşen yönetmen hiçbir şey söylemeden boyun eğdi ve dişleri tekrar vurmaya başladı. Bir süre sonra, paltosuna sardılar, taşıyıcıyla bir sandalyeye yerleştirip evine götürdüler.

Oyunda Angelique rolünü oynayan Armande tiyatrodan yeni döndüğü için ev karanlıktı. Baron ona Molière'in durumunun iyi olmadığını fısıldadı. Evde mumlarla koşuşmalar başladı ve Molière dairesine taşındı. Aşağıda; Armande buyruklar verdi ve bir uşağı doktor aramaya gönderdi.

Bu süre içinde, Baron bir hizmetçinin yardımıyla Molière'in giysilerini çıkardı ve yatağına yatırdı. Tasası gittikçe artıyordu.

– Bir şey ister misiniz üstat? Belki bir haşlama?

Molière yüzünü buruşturdu ve yabanıl bir sevinçle yanıtladı:

– Haşlama mı? Sağol! Karımın içine ne türlü harçlar koyduğunu bilirim, benim için asitten beter.

– İlacınızı içmek ister misiniz?

Molière yanıtladı:

– Hayır, hayır. Yutulması gereken ilaçlardan korkarım. Uyumamı sağlayın yeter.

Baron hizmetçiye döndü ve mırıldandı:

– Şerbetçiotu yastığını, hemen!

Hizmetçi bir süre sonra içi şerbetçiotu doldurulmuş yastıkla döndü, Molière'in başının altına koydu.

Hasta bir öksürük nöbetine tutuldu ve mendili kan doldu. Baron yüzüne bir mum yaklaştırdı. Molière'in burnunun büzüldüğünü, gözlerinin altının morardığını ve alnının ince bir ter katmanıyla örtülü olduğunu gördü.

– Burada bekle, diye fısıldadı hizmetçiye.

Merdivene atıldı, aşağıda Jean Aubry'ye çarptı. Gösterişli arabalar için Nesle hendeklerini parkeyle döşemiş olan Leonard Aubry ustanın oğlu Jean Aubry, Geneviève Béjart'la evliydi.

– Çok kötü durumu, bay Aubry, diye fısıldadı Baron. Hemen bir rahip bulun, çabuk!

Aubry inledi, şapkasını başına geçirdi ve evden koşarak çıktı. Merdivenin dibinde, elinde bir mumla Armande göründü.

– Bayan Molière, dedi Baron, rahip aramaya birini daha gönderin çabuk!

Armande mumu bırakıp karanlıkta kaybolurken, Baron merdivende kaldı ve dişlerinin arasından vınla-

dı: "Topunu şeytan görsün, nerede kaldı şu doktorlar?"

Basamakları dörder dörder atlayarak yukarı kata çıktı.

– Ne istersiniz üstat? diye sordu, Molière'in alnını mendiliyle silerken.

– Peynir! diye yanıtladı Molière. Permesan.

– Peynir! diye bağırdı Baron hizmetçiye.

Hizmetçi elindeki mumu koltuğun üzerine bırakıp, odadan koşarak çıktı.

– Söyleyin karıma, buraya yanıma gelsin, diye buyurdu Molière.

Baron merdiveni dörder dörder indi ve seslendi:

– Kim var orada? Daha ışık getirin. Bayan Molière!

Titreyen eller mumları yaktılar. Yukarda Molière yerinde doğruldu, birden irkildi ve boğazından fışkıran kan yorgana yayıldı. İlkin çok korktu, sonra garip bir rahatlama hissetti, hatta düşünmeye bile başladı: "İyi böyle..." Sonra bir şaşkınlık aldı dört bir yanını: Odasının yerine bir orman sınırı, yüzündeki kanı silen ve ayağından yaralı atının altından kurtulmaya çalışan siyahlar giyinmiş bir süvari görüyordu. At debeleniyor ve altındaki süvariyi eziyordu. Bu odada tuhaf kaçan sözcükler duyuyordu:

– Şövalyeler! İmdat! Soissons öldü!

"Marfée muharebesi, diye düşündü Molière. Ve atının altında ezilen süvari, Sieur de Modène, Madeleine'in ilk âşığı... Boğazımdan sel gibi kan akıyor, anlaşılan bir damar çatlamış..."

Kan soluk almasını güçleştiriyordu, alt çenesini oynatmaya başladı. De Modène yitip gitti. Molière onun

yerine, dünya sonunun ışığı içinde Rhône nehrini gördü: Lal rengi güneş topu sulara gömülüyordu. İmparator d'Assoucy'nin lavtasının sesinde.

"Saçma," diye düşündü Molière, "Rhône'la lavtanın ne işi var burada? Galiba ölüyorum ben..."

Ölümün neye benzeyebileceğini merakla düşündü ve gördü onu hemen. Odadaydı, başında rahibe başlığı vardı ve hemen Molière'in başının üzerinde kocaman bir haç çıkarmıştı. Daha güçlü bir meraka kapılıp onu daha yakından görmek istedi, ama bir şey göremedi.

Bu sırada, elinde merdiveni ışığa boğan iki mumla Baron merdivenleri çıkıyordu, arkasında eteğini tutmuş Armande ona yetişmeye çalışıyordu. Yuvarlak yanaklı bir küçük kızın elinden tutmuştu, ona fısıldıyordu:

– Korkma Esprit, babanı göreceğiz!

Yukarda rahibenin ürküntü verici ölüm duaları yankılanıyordu. Odaya girince Armande'la Baron gördüler onu, ellerini dua durumunda kavuşturmuştu.

"Azize Claire..." diye düşündü Armande ve yatağı ve kanlar içinde Molière'i gördü. Küçük kız korktu, hıçkırarak ağlamaya başladı.

– Molière? dedi Armande titrek bir sesle, hiç kimsenin şimdiye kadar ondan duymadığı bir sesle.

Ama bir yanıt alamadı.

Baron mumları masanın üzerine fırlatır gibi bıraktı, kendini merdivenlere attı, basamakları yutarcasına indi, bir hizmetçiyle çarpıştı ve haykırdı:

– Nerelerde sürtüyordun? Doktor nerede, dangalak!!!

Ve uşak umutsuzlukla yanıtladı:

– Monsieur de Baron, elimden ne gelir? Hiçbiri gelmek istemiyor Monsieur de Molière için. Hiçbiri!

33. TOPRAKSIN SEN

Ev, dilenci rahibeleri de içine alan acılı bir şaşkınlığa gömülmüştü: Yıkanıp temizlendikten sonra giydirilen Molière'in ölü vücudunun başında saygı duruşunda bulunup murakabeye daldıktan sonra, şimdi ne yapacaklarını bilemiyordu rahibeler. Çünkü toprak kabul etmek istemiyordu Monsieur de Molière'in vücudunu.

Jean Aubry, bir gün önce, Saint-Eustache kilisesinin rahipleri olan Lenfant ve Lechat'ya can çekişen Molière'in yanına gelip yardım etmeleri için boşuna yalvarmıştı. İkisi de kesinlikle reddetmişti. Peysant adlı üçüncüsü Aubry'nin büyük kederine acımış ve oyuncunun evine gelmişti. Ama çok geç kaldığı ve bu arada Molière ölmüş olduğu için hemen geri dönmüştü.

Molière'e bir hıristiyan görüntü verilmesine gelince, böyle bir sorun yoktu. Günahkâr oyuncu, pişmanlık getirmeden, Kilise'nin lanetlediği mesleğinden dinsel törenle ayrılmadan ve iyiliği sonsuz Tanrı sağlığını bağışladığı takdirde kesinlikle güldürü oynamayacağına ilişkin yazılı bir söz vermeden ölmüştü.

Yazılı belge imzalamamıştı ve Paris'te hiçbir rahip Monsieur de Molière'in mezarına gelmek istemiyordu

ve zaten hiçbir mezar kabul etmezdi onu.

Köyünde oturduğu sırada Molière'le dostluk kurmuş olan peder François Loiseau Auteuil'den geldiği zaman Armande umutsuzluğa kapılmaya başlamıştı. Rahip, Armande'a Paris başpiskoposuna nasıl bir lütuf dilekçesi yazması gerektiğini öğretmekle kalmadı, üstelik kendi başını belaya sokacağını bile bile, dul kadınla birlikte başpiskoposluğa gitti.

– Kardinal hazretleri, dedi dul kadın, merhum kocamın Kilise'nin kurallarına uygun olarak gömülmesine izninizi dilemek için geldim.

De Champvallon lütuf dilekçesini okudu ve dul kadına bakmaksızın ama Loiseau'yu ezercesine dikkatle süzerek konuştu:

– Kocanız, bayan, oyuncuydu?

– Evet, diye yanıtladı Armande eli ayağı titreyerek, ama iyi bir hıristiyan gibi öldü. Evimizde bulunan iki Sainte-Claire d'Annecy manastırı rahibesi bu konuda tanıklık edebilirler. Üstelik günah çıkarmış ve son paskalyada kudas ayininden geçmişti.

– Çok üzgünüm, diye yanıtladı başpiskopos, ama yapılacak şey yok. İstediğiniz izni veremem size.

Armande ağlamaya başladı.

– Ama cesedini n'apacağım ben? diye sordu.

– Üzgünüm, diye tekrarladı başpiskopos, ama anlayınız beni bayan, kurala karşı gelemem.

Ve Loiseau, başpiskoposun izleyen bakışları altında, ağlayan Armande'ı götürdü.

Hıçkırarak ve rahibin omuzuna yaslanarak, şöyle diyordu Armande:

– Kent dışına çıkartıp bir yol kıyısına gömmekten başka çarem yok.

Ama sadık rahip bir başına bırakmadı onu ve Saint-Germain'e, kralın sarayına onunla birlikte gitti. Armande burada isteğine kavuşacağını umuyordu. Kral onu kabul etti. Armande'ı bir salona aldılar, hükümdar onu burada, bir masanın yanında, ayakta bekliyordu. Armande bir şey söylemedi, ama diz çöküp ağlamaya başladı. Kral onun ayağa kalkmasına yardım etti ve sordu:

– Rica ederim sakin olunuz, bayan. Ne yapabilirim sizin için?

– Majesteleri, dedi Armande, kocam De Molière'i gömmeme izin vermiyorlar! Onun için şefaat etmenizi diliyorum, Majesteleri!

Kral yanıtladı:

– Merhum kocanız için her şey yapılacaktır. Siz evinize dönünüz, lütfen ve merhumla ilgileniniz.

Armande ağlayarak ve minnet sözcükleri mırıldanarak uzaklaştı. Bir süre sonra, kralın bir ulağı dörtnala De Champvallon'a gidiyordu. De Champvallon saraya gelince, kral sordu ona:

– Molière'in ölüsüyle ilgili neler oluyor?

– Efendimiz, diye yanıtladı Champvallon, kural, kutsal toprağa gömülmesini yasaklıyor onun.

– Peki kutsal toprağın derinliği ne kadar oluyor? diye sordu kral.

– Yüz yirmi iki santime kadar, Majesteleri, diye yanıtladı başpiskopos.

– Yüz elli santime gömülebilir isterseniz başpis-

kopos. Ama tantanasız, skandalsız olsun.

Başpiskoposlukta aşağıdaki yazı kaleme alındı:

"Mezkur arzuhal tetkik edilmiş olup, emrin üzerine yapılan tahkikatın neticelerine muhalif bir husus hiçbir veçhile mevcut bulunmadığından gündüz saatlerinin haricinde ve ancak iki rahibin iştiraki ve hiçbir cenaze alayının tertip olunmaması kayıt ve şartı ile müteveffa Molière'in naaşına dini mezar tahsis olunması hususunda Saint-Eustache kilise mıntıkası rahibi efendiye lüzumlu izni verdik; ne mezkur Saint-Eustache kilise mıntıkasında ne de başka bir dini mıntıkada mezkur şahsa hiçbir cenaze merasimi icra olunmayacaktır..."

Paris halıcılar loncasında, saygıdeğer Jean-Baptiste Poquelin merhumun oğlu, kralın komedyen ve halıcısı Molière'in öldüğü söylentisi yayılır yayılmaz, lonca üyeleri Richelieu sokağına geldiler ve Molière'in vücudunun üzerine loncanın işlemeli sancağını yaydılar; böylece Molière aslına dönmüş oluyordu: Başlangıçta halıcıydı, tekrar halıcı oluyordu.

Bu sırada, Büyük Condé'nin Molière'e olan sevgisini bilen bir açıkgöz, prensi görmeye gitmiş ve onunla şöyle konuşuyordu:

– Altes hazretleri, Molière için kaleme aldığım bir gömüt yazıtını size sunmama izin veriniz.

Condé yazıtı aldı ve yazarına bakarak şöyle dedi:

– Teşekkür ederim. Ama onun sizin için böyle bir şey yazmasını tercih ederdim.

21 şubat günü, akşam saat dokuzda, Molière götürüleceği zaman, merhum oyuncunun evinin önünde

yüz elli kadar insan toplandı. Bu kalabalığın içinde kimlerin bulunduğu bilinmiyor, ama bağırışmalar ve hatta ıslıklamalar oluyordu. Sieur de Molière'in dulu bu yabancıları görünce heyecanlandı. Yakınlarının öğüdü üzerine, pencereyi açtı ve toplanmış insanlara hitaben şu konuşmayı yaptı:

– Baylar! Zavallı kocamın sükununu neden bozmak istiyorsunuz? Sizi temin ederim ki iyi bir insandı ve gerçek bir hıristiyan olarak öldü. Belki mezarlığa kadar gelerek ona onur bahşetmek istersiniz?

Birisi bu sırada eline bir meşin kese tutuşturdu, o da para dağıtmaya başladı. Bir uğultu oldu, sonra her şey düzene girdi ve evin önünde meşaleler yandı. Tabuta, dinsel giysiler içinde kocaman mumlar taşıyan çocuklar eşlik ediyordu. Tabutun arkasında gerçek bir meşale ormanı ilerliyordu ve kalabalığın içinde ressam Pierre Mignard, masalcı La Fontaine, şair Boileau ve Chapelle göze çarpıyordu. Hepsinin elinde meşale vardı. Onların arkasından, ellerinde meşaleler taşıyarak Palais-Royal'in oyuncuları düzen içinde ilerliyorlardı. Tabutun arkasında şimdi iki yüze yakın insan kalabalığı vardı. Bir sokakta, bir pencere açıldı, bir katın göründü ve kadın tumturaklı bir sesle sordu:

– Kimi gömüyorlar?

– Molière diye birini, diye yanıtladı bir başka kadın.

Bu Molière, Saint-Joseph mezarlığına götürüldü ve burada intihar edenlere ve vaftizsiz ölen çocuklara ayrılmış bölüme gömüldü. Ve Saint-Eustache kilisesinde, bir din görevlisi, 1673 yılının 21 şubat günü, Sa-

int-Joseph mezarlığına kralın halıcısı ve oda uşağı Jean-Baptiste Poquelin'in gömüldüğünü kısaca yazdı deftere.

BRONZ OYUNCUYA VEDA

Karısı mezarını bir kapak taşıyla kapattı ve mezarlığa yüz demet odun götürülmesini istedi: Yersiz-yurtsuzlar ısınabilsinler diye. O kışın soğuk bir gününde bu kapak taşının üzerinde büyük bir ateş yakıldı. Ateşin ısısından taş çatladı ve parçalandı. Zaman kalıntılarını yok etti ve doksan yıl sonra, Fransız devriminin görevlileri bir anıtkabire aktarmak üzere Jean-Baptiste Molière'in kemiklerini mezardan çıkarmaya geldikleri zaman, gömülmüş olduğu yeri hiç kimse kesinlikle gösteremedi. Bununla birlikte, kemikler mezardan çıkartıldı ve bir anıtkabire götürüldü, ama hiç kimse bunların Molière'in kemikleri olduğunu kesin olarak ileri süremez. Belki de bir yabancı onurlandırıldı.

Demek ki kahramanımız Paris toprağına girdi ve orada yitip gitti. Sonra, zamanla, sanki bir büyünün etkisiyle bütün elyazmaları, bütün mektupları yok oldu. Elyazmalarının bir yangında yandığı ve bir bağnazın, sabırla topladığı mektuplarını yok ettiği söylenir. Kısacası bir gün gezginci oyuncunun kumpanyası için ödenen parayı aldığına belge olmak üzere imzaladığı iki kâğıt parçasının dışında her şey yitip gitti.

Ama mektuplarından ve elyazmalarından yoksun olsa da, bir çeşmenin kuru havuzunun üzerine yerleşmek üzere, intiharcıların ve vaftiz edilmemiş çocukların bulunduğu toprak parçasından ayrıldı bir gün. İşte o! Orada, krallık oyuncusu, ayakkabılarında bronz kurdele düğümleriyle, orada! Ve ben, onu hiç görmek olanağı bulamamış olan ben, onu selamlıyor ve elveda diyorum.

Moskova, 1932-1933

SON